

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE CARİ AÇIK ÜZERİNE UYGULANAN İKTİSADİ
POLİTİKA ARAÇLARININ ETKİLERİ

DİLEK SÜREKÇİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hüseyin KARAKAYALI

MANİSA 2010

**MANİSA
2010**

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının

Soyadı: SÜREKÇİ

Adı: DİLEK

Tezin Türkçe Adı: Türkiye’de Cari Açık Üzerine Uygulanan İktisadi Politika Araçlarının Etkileri.

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Effects of Economy Policy Means on Current Account Deficits in Turkey.

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Celal Bayar

Enstitü: Sosyal Bilimler

Yıl: 2010

Diğer Kuruluşlar:-

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 168

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 388001

Sanatta Yeterlilik:

Tez Danışmanının

Unvanı: Prof. Dr.

Adı: HÜSEYİN

Soyadı: KARAKAYALI

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1- Cari Açık

2- İktisat Politikası

3- Türkiye Ekonomisi

4- VAR Analizi

5- Granger Nedenselliği

6- Dinamik Analiz

Tarih: 26/11/2010

İmza:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- Current Account Deficit

2- Economy Policy

3- Economy of Turkey

4- Anaysis of VAR

5- Granger Causation

6- Dynamic Anaysis

Tezimin erişim (internet) sayfasında yayınlanmasına izin veriyorum. Evet

Hayır

ÖZET

Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşme süreci, 24 Ocak Kararları çerçevesinde, 1980 yılından itibaren devam etmektedir. Dışa açık, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı bu süreçte, cari açıklar önceki dönemlere göre yüksek oranda artışlar göstermiş ve ekonomik kriz dönemleri dışında, süreklilik kazanmıştır. Cari açıktaki yükselme, sadece dış dengesizliğin değil, iç dengenin sağlanması ve korunmasına yönelik politikaları da etkilemiştir. Bu kapsamda, gerek politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından, gerekse iktisat yazınında, cari açığın nedenleri ve sürdürülebilirliği konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Dışa açık bir ekonomide, cari açık ve iktisadi politika araçları arasındaki ilişkiler çok kapsamlıdır. Uygulanmakta olan iktisadi politikaların sonuçları, cari açığın oluşmasına neden olabileceği gibi, cari açığın giderilmesi amacı da iktisadi politikaları şekillendirebilmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın amacı iktisadi politika araçları ve cari açık arasındaki ilişkileri belirleyebilmek ve cari açığın önlenmesine yönelik iktisadi politika araçlarını öngörebilmektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, cari açık ve nedenleri tanımlanmış, 1980 yılından günümüze cari açıktaki gelişmeler, temel bazı makro göstergeler ile incelenmiştir. İkinci bölümde iktisat politikasının temel unsurları ve dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi yaklaşımlar değerlendirilmiş, yazın taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde, çalışmanın amacı, önemi ve kullanılan değişkenlere yönelik bilgiler sunulmuş, daha sonra kullanılan yöntem kuramsal olarak tanımlanmıştır.

Uygulama aşaması, Türkiye'de 1987:1–2007:3 dönemine ait çeyrek yıllık verilerle, Vektör Otoregresif Model (VAR: Vector Autoregressive Model) analizi uygulanarak yürütülmüştür. VAR analizi, değişkenler arasındaki ilişkilerin çok yönlü öngörülmesini sağladığı için tercih edilmiştir. Analizler, E-wievs 6 paket programı ile yapılmıştır. Uygulama sonuçları, nedensellik ilişkisi çerçevesinde, değişkenler arasındaki ilişkilerin dinamik yapısı, varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmiştir.

Çalışma sonuçları, cari açığın, geçmiş dönemdeki cari açıklardan pozitif yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu sonuç, Türkiye’de cari açığın kronik bir yapı kazandığı yönündeki tartışmaları destekler niteliktedir. Bununla birlikte, reel döviz kuru, yurtiçi büyüme hızı ve dışa açıklık oranı, Granger anlamında cari açığın nedenidir. Belirtilen değişkenlerdeki artış, cari açığı olumsuz etkilemektedir. Cari açıktan reel döviz kuru, yurtiçi büyüme hızı ve dışa açıklık orana doğru istatistiki olarak anlamlı nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Diğer yandan, cari açığın Granger anlamında nedeni olduğu değişkenler M2Y, iç borçlanma ve ithalat vergilerinin toplam ithalatı karşılama oranıdır. Uygulama sonuçlarında ayrıca, cari açık ve öteki değişkenler arasındaki istatistiki olarak anlamlı olan ilişkiler, etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizleri çerçevesinde yorumlanmıştır.

ABSTRACT

Integration of Turkey to the economy of the world has been ongoing since the year 1980 in the framework of the January 24th Declaration. In this process, during which outward-oriented and liberal economy policies have been applied, current account deficits have experienced relatively high increases in comparison with the former periods, and gained permanence, except for the crisis periods. The increase in current account deficit has affected not only external unbalancedness, but also the policies aimed at providing and preserving domestic balance. In this context, the debates about the reasons and sustainability of current account deficit are going on both in the literature of economy and among policy makers and appliers.

In an outward-oriented economy, relations between current account deficit and economic policy means are very comprehensive. Like the results of the economic policies being applied, the aim at quenching the current account deficit may also give shape to economic policies. In this framework, the purpose of the study is to identify the relations between economic policy means and current account deficits, and to propose economic policy means intended to prevent current account deficit.

In the first part of the study, current account deficit and its reasons were defined and the developments in current account deficit since 1980 were examined with some fundamental macro indicators. In the second part, fundamental elements of economy policy and economic approaches to provide external balance were taken into consideration, and a review of literature was held. In the third part, the aim of the study, its significance and some information about the variants used are presented and then, the method used is defined hypothetically.

The stage of application is carried out by applying Vector Autoregressive Model with the quarters of annual data belonging to the periods of 1987:1-2007:3 in Turkey. The analysis of VAR is preferred because it makes the relations between the variants be stipulated in many aspects. The analyses are carried out by the E-views 6 pack programme.

The application results were determined with dynamic pattern of the relations between the variants, degradation of variances and function of cause and effect, in the framework of relation of causation.

The results of the study has revealed that current account deficit has been affected in a negative way by current account deficits in he former periods. This result seems to support the debates in the point of view that current account deficit has gained a chronic structure in Turkey. In addition to this, real exchange rates, domestic economic growth rate and index of openness are reasons of current account deficit in the sense of Granger. The rise in the variants mentioned have affected the current account deficit in a negative way. There's not a meaningful relation of causation ranging from current account deficit to domestic economic growth rate and to index of openness. Besides, the variants caused by current account deficit in the sense of Granger are M2Y, domestic debting, and the total cover rate of import taxes over total import. In the conclusions of the application, statistically meaningful relations between the current account deficit the other variants were also explained in the framework of the analysises of variance degradation and cause and effect.

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Cari Açık Üzerine Uygulanan İktisadi Politika Araçlarının Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/11/2010

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 07.10.2010 tarih ve 21/8 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Dilek SÜREKÇİ'nin "1980'den Günümüze Türkiye'de Uygulanan İktisat Politikalarının Cari Açık Üzerindeki Etkisi" Konulu tezi incelenmiş ve aday 26.11.2010 tarihinde saat 14:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.

ÜYE
Prof. Dr. İbrahim EROL

BAŞKAN
Prof. Dr. Hüseyin KARAKAYALI
(Danışman)

ÜYE
Prof. Dr. Bedriye FUNÇSİPER

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. İlkay DİLBİR

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. C. Erdem HEPAKTAN

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

Değerli öneri ve katkılarıyla bu çalışmayı yönlendiren ve tamamlanmasını sağlayan danışmanım Sayın Prof. Dr. Hüseyin KARAKAYALI'ya, doktora tez çalışmasının ilerlemesinde değerli yönlendirme ve önerilerde bulunan hocam Sayın Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e, uygulamanın gerçekleştirilmesi için bana destek olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma, öğrenim hayatım boyunca verdiği destek ile hep yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
YEMİN METNİ.....	vi
TUTANAK.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xi
GRAFİK LİSTESİ.....	xiv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMA LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER HESABI VE MAKRO İKTİSADİ GELİŞMELER

1.1 ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMLANMASI.....	3
1.2 CARİ İŞLEMLER HESABI.....	5
1.2.1 Mal Ticareti.....	5
1.2.2 Hizmetler Ticareti.....	6
1.2.3 Gelir Dengesi.....	9
1.2.4 Cari Transferler.....	10
1.2.5 Cari İşlemler Bilançosu.....	10
1.3 1980 YILI SONRASINDA BAZI MAKRO GÖSTERGELERDEKİ GELİŞMELER.....	13
1.3.1 Cari İşlemler Dengesi.....	13
1.3.2 Refah Düzeyi ve Büyüme Hızı.....	15
1.3.3 Dış Ticaret Dengesi.....	18
1.3.4 Reel Efektif Döviz Kuru.....	24
1.3.5 Kamu Finansman Açığı.....	27
1.3.6 Borçlanma Yapısı.....	31

1.3.7 Sermaye Transferleri.....	35
1.3.8 Resmi Rezervler.....	39

2. BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASI VE DIŞ DENGİNİN SAĞLANMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

2.1 İKTİSAT POLİTİKASI VE TEMEL UNSURLARI.....	43
2.1.1 İktisat Politikası Amaçları.....	44
2.1.2 İktisat Politikası Araçları.....	49
2.1.2.1 Harcama Değiştirici Politikalar.....	49
2.1.2.1.1 Para Politikası.....	49
2.1.2.1.2 Maliye Politikası.....	53
2.1.2.2 Harcama Kaydırıcı Politikalar.....	57
2.1.3 Dışa Açık Ekonomilerde Politika Karması.....	59
2.2 İKTİSADİ YAKLAŞIMLARIN DIŞ DENGE KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	60
2.2.1 Klasik Sistemde Dış Denge.....	61
2.2.2 Esneklikler Yaklaşımı.....	62
2.2.3 Keynesyen Yaklaşımında Dış Denge.....	65
2.2.4 Toplam Harcama Yaklaşımı.....	65
2.2.5 Dışa Açık Ekonomide Talep Yönlü Politikalar: Mundell- Fleming Modeli.....	67
2.2.6 Parasalcı Yaklaşım.....	69
2.2.7 Dönemlerarası Yaklaşım.....	71
2.3 YAZIN İNCELEMESİ.....	73

3.BÖLÜM

EKONOMETRİK MODEL UYGULAMASI VE SONUÇLARI

3.1 ÇALIŞMANIN KAPSAMI, AMACI VE ÖNEMİ.....	86
3.2 UYGULAMA YÖNTEMİ.....	86

3.2.1 Mevsimsellik Testi.....	87
3.2.2 Durağanlık Testi.....	87
3.2.3 Vektör Otoregresif (VAR) Model.....	90
3.2.3.1 VAR Granger Nedenselliği/WALD Testi.....	91
3.2.3.2 Varyans Ayrıştırması ve Etki-Tepki Fonksiyonları.....	92
3.3 DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI.....	93
3.4 İKTİSADİ BEKLENTİLER ÇERÇEVESİNDE DEĞİŞKENLERİN ETKİLERİ.....	95
3.5 MEVSİMSELLİK VE DURAĞANLIK TESTLERİ SONUÇLARI.....	98
3.6 VAR ANALİZİ VE SONUÇLARI.....	99
3.6.1 VAR Nedensellik Analizi.....	102
3.6.2 Etki-Tepki Analizi.....	111
3.6.3 Varyans Ayrıştırması.....	122
SONUÇ	131
KAYNAKÇA.....	143
EKLER.....	154

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: GSYİH ve GSMH (Sabit fiyatlarla, Milyon TL.).....	15
Tablo 1.2: Türkiye’de Cari İşlemlerin Genel Görünümü (Milyon Dolar).....	19
Tablo 1.3: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar).....	20
Tablo 1.4: Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Cari Açık (1980-2009).....	23
Tablo 1.5: Reel Kur ve Dış Ticaret Dengesi (1980-2009).....	25
Tablo 1.6: 1980–2008 Döneminde Kamu Borçlanması.....	28
Tablo 1.7: 2004–2008 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyar YTL).....	30
Tablo 1.8: İç ve Dış Borçlar (yıllık % değişme).....	32
Tablo 1.9: Türkiye’de Dış Borçlanma Yapısı (Milyon Dolar).....	33
Tablo 1.10: Sermaye Yatırımları Dağılımı (Milyon Dolar).....	36
Tablo 3.1: Değişkenlere Yönelik Açıklamalar.....	94
Tablo 3.2: Durağanlık (Birim Kök) Testleri PP ve KPSS.....	98
Tablo 3.3: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	99
Tablo 3.4: LM Otokorelasyon Testi.....	100
Tablo 3.5: White Değişen Varyans Testi.....	101
Tablo 3.6: CADSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	102
Tablo 3.7: DRKSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	103
Tablo 3.8: DGTSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	104
Tablo 3.9: DASM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	105
Tablo 3.10: DNRSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	105
Tablo 3.11: DM2YSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	106
Tablo 3.12: DİBSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	107
Tablo 3.13: DISSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	107
Tablo 3.14: DFBG’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	108
Tablo 3.15: DTHSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	109
Tablo 3.16: DAB15SM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	109
Tablo 3.17: DVMSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi.....	110

Tablo 3.18: CADYSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	153
Tablo 3.19: DRKSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	154
Tablo 3.20: DGTSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	155
Tablo 3.21: DASM'nin Varyans Ayırıştırması.....	156
Tablo 3.22: DNRSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	157
Tablo 3.23: DM2YSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	158
Tablo 3.24: DIBSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	159
Tablo 3.25: DISSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	160
Tablo 3.26: DFBGSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	161
Tablo 3.27: DTHSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	162
Tablo 3.28: DAB15SM'nin Varyans Ayırıştırması.....	163
Tablo 3.29: DVMSM'nin Varyans Ayırıştırması.....	164

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1: Cari İşlemler Dengesi (1980-2009).....	14
Grafik 1.2: Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımları.....	17
Grafik 1.3: Büyüme Hızı ve Cari Açık.....	18
Grafik 1.4: 1980-2009 Döneminde Dış Ticaret Dengesi (Bin Dolar).....	21
Grafik 1.5: Ticaret Dengesi ve Cari Açık.....	24
Grafik 1.6: ÜFE VE TÜFE Bazlı Reel Kur Endeksleri.....	27
Grafik 1.7: KKBG ve FBG'daki Gelişmeler ve Cari Açık.....	30
Grafik 1.8: Dış Borçlar ve Cari Açık.....	34
Grafik 1.9: İç Borçlar ve Cari Açık.....	34
Grafik 1.10: Sermaye Hesabı ve Cari Açık (Milyon Dolar).....	37
Grafik 1.11: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) ve Cari Açık (Milyon Dolar).....	38
Grafik 1.12: Cari Açık ve Portföy Yatırımları (Milyon Dolar).....	39
Grafik 1.13: Uluslararası Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranı.....	40
Grafik 1.14: Uluslararası Rezervler ve Cari Açık (Milyon Dolar).....	41
Grafik 1.15: Uluslararası Rezervlerin Cari Açığı Karşılama Oranı.....	41
Grafik 3.1: Dört Gecikmeli VAR Modelinin Durağanlığı.....	100
Grafik 3.2: Bir Gecikmeli Modeli için Durağanlığının Belirlenmesi.....	101
Grafik 3.3: CARİ Açıktaki Bir Standart hatalık Şok Karşısında Cari Açığın Tepkisi.....	111
Grafik 3.4: Reel Döviz Kuru, Yurtiçi Büyüme Oranı, Dışa Açıklık Oranı, Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranı'ndaki Bir Standart Hatalık Şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi.....	112
Grafik 3.5: M2Y, İç Borçlanma Oranı, Yatırım-Tasarruf Oranı, Faiz Dışı Kamu Borçlanmasındaki Bir Standart Hatalık Şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi	113

Grafik 3.6: Dış Ticaret Hadleri, AB15 Büyüme Hızı ve İthalat Vergilerinin İthalatı Karşılama Oranındaki Bir Standart Hatalık Şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi.....	115
Grafik 3.7: Cari Açıktaki Bir Standart Hatalık Şok Karşısında Reel Döviz Kuru, Yurtiçi Büyüme Hızı, Dışa Açıklık Oranı ve Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranı'nın Tepkisi	117
Grafik 3.8: Cari Açıktaki Bir Standart Hatalık Şok Karşısında M2Y, İç Borçlanma Oranı, Yatırım-Tasarruf Oranı ve Faiz Dışı Kamu Borçlanmasının Tepkisi.....	119
Grafik 3.9: Cari Açıktaki Bir Standart Hatalık Şok Karşısında Dış Ticaret Hadleri, AB15 Büyüme Hızı ve İthalat Vergilerinin İthalatı Karşılama Oranının Tepkisi.....	121

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	154
Ek 2: Değişkenlerin Etki-Tepki Fonksiyonları.....	165

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB: Avrupa Birliği
AB15: Avrupa Birliği Üyesi 15 ÷lke
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ACI : Akaike Information Criation (Akaike Bilgi Kriteri)
ADF: Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi
AR: Autoregressive (Oto regresiv)
EKK: En Küçük Kareler Yöntemi
EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTH: Döviz Tevdiat Hesabı
FBG: Kamu Kesimi Faiz dışı Borçlanma Gereği
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM: Hazine Müsteşarlığı
HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV: Katma Değer Vergisi
KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KPSS: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin Birim Kök Testi
NDFG: Net Dış Faktör Gelirleri
SC : Schwartz Criation (Schwartz Kriteri)
TBB: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi
VAR: Vector Autoregressive (Vektör Oto regresif)
YASED: Uluslararası Yatırımcılar Deneği
FPE : Final Predicted Error (Son Tahmin Hatası)
LR: Likelihood Ratio (Benzerlik Oranı)

GİRİŞ

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uluslararası piyasalarla bütünleşmeye yönelik, dışa açık iktisadi politikalar uygulanmaktadır. Mali ve finansal serbestleşmeyi öngören bu politika uygulamalarının cari açık üzerindeki etkileri önem taşımaktadır. Bunun nedeni, 1980 yılından günümüze Türkiye’de cari işlemler hesabının; 1988, 1989, 1991, 1994, 1998 ve 2001 yılları olmak üzere, sadece altı yıl fazla vermesi, buna karşın açıkların süreklilik kazanmasıdır. Türkiye’de cari fazla, iç ve dış konjonktürel gelişmelere bağlı olarak, ekonominin durgunluk yaşadığı veya ekonomik büyümenin gerilediği dönemlerde yaşandığı gözlemlenmektedir. Cari açık ise, ekonominin canlanma yaşadığı ve büyüme hızının yükseldiği dönemlerde artmaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomik krizler öncesinde, yüksek cari açıklar yaşanması, ekonomi yazınında cari açıkların sürdürülebilirliği ve ekonomik krizlerle ilişkisi konusunda tartışmaların devam etmesine neden olmaktadır.

Cari açık bir ülkede genel ekonomik istikrar için önem arz etmektedir. Bunun nedeni, cari açığın sadece dış denge sorunu olarak değil, aynı zamanda ekonominin bütününe etkileyen önemli bir gösterge olarak değerlendirilmesidir. Bu kapsamda cari açığın, üretim ve istihdam başta olmak üzere pek çok makro ekonomik gösterge üzerinde etkide bulunduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanısıra, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund: IMF) geliştirmekte olan ülkelerde cari açıktaki artışları, ekonominin finansal kırılganlığını artıran öncü bir gösterge olarak nitelendirmektedir (IMF, 2005).

Ekonomi yazınında cari açık ile ilgili çalışmaların genel olarak iki başlık altında değerlendirildiği söylenebilir. Bunlardan ilki, cari açığın nedenlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalardır. İkincisi ise, cari açığın sürdürülebilirliği konusundaki çalışmalardır. Çalışmada, cari açığın nedenleri araştırılmakta, cari açık üzerinde iktisadi politika araçlarının etkileri incelenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye’de ödemeler bilançosu içinde cari işlemler hesabının yeri ve önemi tanımlanmakta, daha sonra cari işlemler bilançosundaki dengesizliğin nedenleri tartışılmaktadır. Bununla birlikte, 1980 yılından günümüze Türkiye’de uygulanan ekonomi politikalarının, temel bazı ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri ve cari işlemler dengesiyle ilişkileri incelenmektedir.

İkinci bölümde, iktisadi politika amaçları ve araçları tanımlanmaktadır. Daha sonra dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi politikalar çerçevesinde iktisadi yaklaşımlar incelenmektedir. İkinci bölüm, ekonomi yazınında dış açıklarının nedenlerine yönelik çalışmaların yer aldığı yazın taraması ile sonlanmıştır. Dış dengenin sağlanmasına yönelik yaklaşımlar, Klasik sistemle başlanmaktadır. Merkantilistlerce, bilanço fazlasının iç fiyatları yükselterek dış açıklara neden olacağı ve devamlı bir bilanço fazlasının olurlu olamayacağı görülememesi nedeniyle, dış dengenin sağlanmasına yönelik önlemler bulunmamaktadır. (Karluk, 2003: 464).

Üçüncü bölümde, öncelikle çalışmanın amacı ve önemi sunulmuştur. İkinci aşamada, uygulama yöntemi kuramsal olarak tanımlanmıştır. Daha sonra, uygulamada kullanılan değişkenler açıklanmış ve bu değişkenlerin etkilerine yönelik iktisadi beklentiler sunulmuştur. Çalışma, çözümlene sonuçlarının değerlendirildiği bölümle devam etmiştir. Çözümlene sonuçları, nedensellik ilişkisi çerçevesinde, değişkenler arasındaki ilişkilerin dinamik yapısı, varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları ile açıklanmıştır. Çalışma sonuç ve iktisadi politika önerileri sunularak tamamlanmıştır.

I. BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER HESABI VE MAKRO İKTİSADİ GELİŞMELER

Birinci bölümde ilk olarak cari işlemler hesabının dış ödemeler dengesi içindeki yeri ve önemi tanımlanmakta, daha sonra cari işlemler bilançosundaki dengesizliğin nedenleri tartışılmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren dünyada hızla yayılan ekonomik bütünleşme süreci ülkeleri liberal ve dışa açık politikalara yöneltmiştir. Türkiye bu sürece 24 Ocak Kararları ile katılmıştır. Bu çerçevede birinci bölüm, 1980 yılından günümüze Türkiye'de uygulanan iktisat politikalarının, temel bazı makro göstergeler üzerindeki etkileri ve bu değişkenlerin cari işlemler dengesiyle ilişkileri çözümlenerek tamamlanmaktadır. İkinci bölümde iktisadi politikaların unsurları tanımlanacak ve dış dengeyi sağlamaya yönelik yaklaşımlar sunulacaktır.

1.1 DIŞ ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TANIMLANMASI

Dış ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkedeki yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemleri gösteren sistematik bir kayıttır (Karakayalı, 2003: 433). Diğer bir anlatımla, dış dünyadan sağlanan gelirlerin dış dünyaya yapılan ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koymaktadır.

Tanımlamada yer alan ekonomik işlem tanımı, mal, hizmet ve teknoloji ya da sermaye ihraç ve ithali karşılığında ülkeye döviz giriş çıkışını ifade etmektedir. Bir ülkede yerleşik olma özelliği ise, o ülkede etkinliklerine devam eden kişi, firma ve kamu kuruluşlarının ekonomik etkinliklerinin ödemeler bilançosuna dahil edileceği anlamı taşımaktadır (Seyidoğlu, 2007: 312). Bilançoda yer alan işlemler, eğer yerleşik kişilere dış dünyadan alacak hakkı doğuruyor ise alacaklı işlemler olarak aktif kısmına, tersi durumda borçlu işlemler olarak bilançonun pasif kısmına kaydedilmektedir.

Ödemeler bilançosunun ana hesaplarını cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı ile istatistiki farklar hesabı oluşturmaktadır. Cari işlemler, sermaye ve finans hesapları, resmi rezerv değişimleri hariç, otonom ve açık yaratan işlemleri kapsamaktadır. Otonom kavramı, belirtilen hesaplardaki işlemlerin

iktisadi birimlerin kararlarına bağılı olarak gerekleştiiğini ifade etmektedir.

Cari işlemler hesabını; mal ve hizmet ticareti, gelir hesabı ve cari transferleri oluşturmaktadır. Sermaye ve finans hesabı ise sermaye hesabı ve finans hesabı olarak iki bölümde incelenmektedir. Sermaye hesabını sermaye transferleri ve üretilmeyen finansal varlıkların alım-satımı ve patent yayımlama hakkı gibi maddi olmayan varlıklar oluşturmaktadır. Finans hesapları ise, özel ve kamu kuruluşları tarafından yapılan kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımlarını kapsamaktadır. Finans hesapları sermaye şekillerine göre doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler, diğeryatırımlar ve rezerv varlıklardan oluşmaktadır (TCMB, 2009).

Rezerv varlıklar hesabında, merkez bankasının altın ve döviz cinsinden oluşan resmi rezervleri ve IMF (International Monetary Fund: Uluslararası Para Fonu) kredileri bulunmaktadır. Resmi rezervlerdeki hareketler otonom işlemlere bağılı olarak oluşmakta, denkleştirici nitelik taşımaktadır. İstatistiki farklar hesabı bilançonun alacaklı ve borçlu tarafları arasındaki denkliğın sağlanması amacıyla düzenlenmiştir (Orhan ve Erdoğan, 2005: 416).

Ödemeler bilançosu kayıtları, Çift Kayıtlı Muhasebe Tekniğine göre tutulmaktadır. Döviz kazancı sağlayan işlemler alacaklı işlemler olarak aktif kısmına kaydedilirken, başka bir hesabın borçlu kısmına kaydedilmektedir. Döviz giderini gösteren pasif kalemler başka bir hesabın aktif kısmına kaydedilmektedir. Bu nedenle bilançonun alacaklı ve borçlu yanları toplamı her zaman birbirine eşittir.

Fakat bu eşitlik dış dengenin sağlandığı anlamını taşımamaktadır. Ödemeler dengesinin sağlanabilmesi temel olarak cari işlemlerdeki ve sermaye hesaplarındaki dengeye bağılıdır. Cari işlemlerdeki bir dengesizlik ödemeler dengesizliğın önemli bir kaynağını oluştururken, sermaye hesabı dengesizliğı veya sermaye hesabının cari dengesizliğı gidermedeki yetersizliğı, resmi rezervlere başvurulmasına neden olmaktadır (Karakayalı, 2003: 433).

Cari işlemler dengesinin açık vermesi durumunda, bu açığın öncelikle uzun vadeli sermaye girişleri ile olmak üzere, toplam sermaye ve finans hesabı ile dengelenmesi arzulanmaktadır. Ancak bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için olurlu değildir. Belirtilen her iki hesap arasında denge sağlanamadığı durumda ise resmi rezervlerin kullanımı gerekmektedir (Ünsal, 2005: 444). Uygulanan döviz kuru rejimi resmi rezervlerin kullanımını sınırlandırmaktadır. Sabit ve yönetimli döviz kuru sistemlerinde resmi rezervlerdeki hareketler, belirtilen otonom hesaplara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu kapsamda resmi rezervler hesabı, denkleştirici nitelikteki rezerv işlemlerini içermektedir.

Ödemeler bilançosu, bir ekonomide pek çok kesim için; başta politika yapıcılar olmak üzere, dış ticaret veya sermaye transferiyle ilgilenen kişi ve kuruluşlar olmak üzere, önem taşımaktadır. Bunun nedeni bilançodaki dengesizlik durumunda pek çok makro ekonomik göstergenin bundan olumsuz etkilenecek olmasıdır. Bu çerçevede, ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik, gerek yurt içinde gerekse yurt dışı piyasalarda, bir ülkenin ödeme gücünü, ekonomik ve mali itibarının önemli bir göstergesidir.

1.2 CARI İŞLEMLER HESABI

Cari işlemler hesabı; mal ve hizmetler ticareti, gelirler hesabı ve cari transfer işlemlerinden oluşmaktadır. Bu hesaplar aşağıda ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Hesapların oluşturulmasına yönelik ayrıntılı bilgiler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) ödemeler bilançosu ile ilgili kaynaklarında bulunmaktadır (TCMB, www.tcmb.gov.tr).

1.2.1 Mal Ticareti

Mal ticareti, yurt içinde yerleşik kişiler ile yurtdışında yerleşik kişiler arasında gerçekleştirilen ve gümrüklerden geçen mal işlemlerini göstermektedir. Mal ihracatı, döviz gelirlerini artırmaktadır. Bu nedenle bilançoda alacaklı işlem olarak aktif kısma kaydedilmektedir. İthalat ise ülkeyi borçlu konuma getirdiği için bilançonun pasif kısmına kaydedilmektedir.

İhracat verileri f.o.b. (free on bord - sigorta ve navlun hariç mal bedeli), ithalat verileri ise c.i.f (cost, insurance, freight - sigorta ve navlun dahil mal bedeli) bazında hesaplanmakta ve parasal olmayan altın ticaretini de

içermektedir. İhracat ve ithalat rakamlarının içindeki altın verileri ve ihracat rakamlarının içindeki limanlarda sağlanan yakıt ve kumanya verileri, Uyarlama: Diğer Mallar kalemlerinde; ithalat rakamlarının içindeki navlun ve sigorta ise Uyarlama: Navlun ve Sigorta kaleminde gösterilerek düşülmektedir. Yolcu beraberli olarak tanımlanan mallar, dış ticaret istatistikleri içerisinde yer almamaktadır. Bavul Ticareti olarak adlandırılan bu ihracatın değeri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bavul ticaretini yapan kişilerin çıkış yaptığı kara, hava ve deniz gümrük kapılarında, Bavul Ticareti Anketi yoluyla saptanmaktadır.

Mal işlemleri toplamı, ticaret dengesini oluşturmaktadır. Yurt içinde yerleşik kişilerin yurtdışına sattığı malların değerleri, alınan malların değerine eşitse dış denge sağlanmıştır. İhracat gelirleri ithalat harcamalarından fazla ise dış fazla, düşük ise dış açık söz konusudur (Eren, 2005: 440).

1.2.2 Hizmetler Ticareti

Hizmetler dengesini, turizm, taşımacılık hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, resmi hizmetler ve diğer ticari ve ticari olmayan hizmetler oluşturmaktadır. Hizmetler dengesine bağlı olarak döviz gelirlerinin artması, cari açığı azaltıcı etkide bulunmaktadır. Döviz kazançları alacaklı işlemler olarak bilançonun aktif kısmına, giderleri ise borçlu işlemler olarak bilançonun pasif kısmına kaydedilmektedir. Hizmetler ticaretine görünmez ticaret de denilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 317).

Turizm hesabı gelirlerini, yabancı ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkelerdeki harcamaları (gezi, otel, gıda tüketimi, hediyelik eşya alımı, ulaşım, müze giderleri gibi) oluşturmaktadır. Bu işlemler, harcamanın yapıldığı ülkede ihracat olarak kabul edilmektedir. Ülke yerleşiklerinin yabancı ülkelerde yaptıkları harcamalar ise mal ithalatı gibi değerlendirilmektedir.

Turizm harcamaları bu açıdan hariçte ihracat ve ithalat olarak değerlendirilmektedir (Karluk, 2003: 449). Veriler, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK ve TCMB'nin ortak çalışması kapsamında, TÜİK tarafından yürütülen Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi'nden, Vatandaş Giriş Anketi sonuçlarından hesaplanmaktadır. Üçer aylık dönemler için yapılan anket

çalışmasında, yurt dışı ülkelerden gelen yabancılar ve yurtdışı ülkeleri ziyaret eden yerleşik kişilerin gelir ve giderlerinin saptanması amaçlanmaktadır.

2004 yılından itibaren, yabancı ziyaretçilerin yaptığı harcamalara ilave olarak anketten hesaplanan yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye’de buldukları süre içerisinde yaptıkları ve ödemeler dengesi yazınına göre turizm geliri olarak kabul edilen harcamalar, turizm gelirleri kapsamında değerlendirilmiştir. Buna karşın, yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşları tarafından gönderilerek Türk Lirasına dönüştürülen döviz havaleleri ile Türkiye’deki döviz tevdiat hesaplarından (DTH) yaptıkları Türk Lirası kullanımlar ve Türkiye’de buldukları sürede harcadıkları efektiflerden oluşan işçi gelirlerinden, DTH’ndan yapılan Türk Lirası kullanımlar ile efektif işlemleri çıkarılmıştır.

Başka bir deyişle, işçi gelirleri ile turizm gelirleri arasında bir sınıflama değişikliği yapılmıştır. Belirtilen sınıflama 2003 yılı verilerine de yansıtılmıştır. Bu çerçevede, ilgili yılda işçi gelirleri 2.321 milyon ABD Doları’ndan 729 milyon ABD Doları’na düşerken, turizm gelirleri 9.676 milyon ABD Doları’ndan 13.203 milyon ABD Doları’na çıkmıştır (TCMB, www.tcmb.gov.tr).

Taşımacılık kalemi yük ve yolcu transferlerine bağlı işlemlerden oluşmaktadır. Kara, deniz ve hava yolu araçlarıyla yabancı ülkelere yolcu ve yük taşımacılığı karşılığında elde edilen dövizler gelirler bölümüne, yabancılar tarafından yaptırılan taşımacılık işlemleri dolayısıyla yapılan ödemeler ise giderler bölümüne kaydedilmektedir. Veriler, TÜİK tarafından, gümrük beyanname formlarıyla birlikte düzenlenen faturalardan hesaplanmaktadır. Diğer taşımacılık kalemini gösteren yolcu ve bagaj taşımacılık işlemleri ise taşımacılık şirketlerinden sağlanan bilgilerden elde edilmektedir.

Hizmetler hesabı içinde yer alan bir diğer hesap inşaat hizmetleridir. İnşaat hizmetlerinin gelirler bölümünü, yurtiçinde yerleşik inşaat şirketlerinin yurtdışında gerçekleştirdikleri inşaat hizmetlerine ilişkin kar transferleri oluşturmaktadır. Bu yatırımlardan elde edilen gelirler ülkeye geri döndüğünde ülkeden hizmet ihraç edilmiş gibi düşünülmekte ve bilançonun alacaklı kısmına kaydedilmektedir. Yabancı yerleşiklerin yurt içinde yaptıkları inşaat etkinliklerine

bağlı olarak gerçekleştirdikleri kar transferleri ise hesabın gider kısmına kaydedilmektedir. Veriler banka raporlarından elde edilmektedir.

Sigorta hizmetleri kaleminde ise, taşımacılık sigortası dışında yurtdışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen öteki sigorta ve reasürans işlemleri bulunmaktadır. Bu işlemler uluslararası nitelik taşıyan çokuluslu banka ve sigorta şirketlerinin döviz kazançları ile ülkenin bu şirketlere yaptığı ödemeleri kapsamaktadır (Karluk, 2003: 448). Veriler, Türkiye’de yerleşik sigorta ve reasürans şirketlerinden elde edilmektedir. Taşımacılık sigortası ise, TÜİK tarafından gümrük beyanname formlarıyla birlikte düzenlenen faturalardaki bilgiler çerçevesinde hesaplanmaktadır (TCMB, www.tcmb.gov.tr).

Finansal hizmetler, sigortacılık kuruluşları ve emeklilik fonlar dışındaki finansal aracılık ve yardımcı hizmetleri kapsamaktadır. Yurtiçinde yerleşik bankaların danışmanlık hizmetlerine bağlı olarak finansal hizmet işlemleri nedeniyle, yurtdışında yerleşik kişilerden aldığı veya ödediği komisyon ve benzeri gelir ve giderler bu kalemde yer almaktadır. Yurt dışından alınan finansal aracılık ve yardımcı hizmetler ise giderler kaleminde yer almaktadır. Gelirler, mal ticaretinde olduğu biçimde alacak hakkı doğurmakta, giderler ise borçlu işlem olarak döviz giderinin artmasına neden olmaktadır. Veriler, banka raporlarından elde edilmektedir.

Diplomatik hizmetler ve resmi dış teşkilatın ücret ve maaşları, devlete ait bina ve arazilerin bakım ve onarımı, yabancı ülkelerdeki askeri birlik ve görevlilerin harcamaları gibi resmi hizmetlere yönelik hesaplar resmi hizmetler kaleminde yer almaktadır (Seyidoğlu, 2007: 318). Veriler, TCMB’den ve banka raporlarından elde edilmektedir. Hizmetler hesabı içinde son olarak, yurtdışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen mal ticareti nedeniyle sağlanan veya ödenen komisyon ve benzeri gelir ve giderler diğer ticari hizmetler hesabı yer almaktadır. Veriler, banka raporlarından elde edilmektedir. Bunlar dışındaki hizmet gelir ve giderleri, telekomünikasyon, haber ajansı hizmetleri, telif hakkı ve lisans ücretleri, imtiyaz haklarına ilişkin hizmetler gibi, diğer hizmetler kalemine kaydedilmektedir. Veriler, ilgili şirketlerden, TCMB’den ve banka raporlarından elde edilmektedir.

Mal ve hizmet işlemlerinin toplamı, mal ve hizmet dengesini oluşturmaktadır. Denge durumu, dış alemden sağlanan mal ve hizmetler karşılığında, dış aleme satılan mal ve hizmetlerin değerinin eşit olduğunu göstermektedir. Açık durumunda, dış alemden ihracata göre daha fazla mal ve hizmet alımında bulunulduğunu, fazla durumunda ise mal ve hizmet ihracatının ithalatına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

1.2.3 Gelir Dengesi

Gelir dengesini, yabancılara yapılan ücret ödemeleri, doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımlarından kaynaklanan gelir ve giderler oluşturmaktadır. Ücret ödemeleri, Türkiye’de çalışmakta olan yabancıların elde ettikleri ücretlerden oluşmaktadır. Veriler, Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışma izni verilen yabancı sayısına göre hesaplanmaktadır.

Doğrudan yatırımlar kalemine, yurtdışında yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilen karlar gelir, yurtiçinde yapılan yabancı doğrudan yatırımlar nedeniyle yurtdışına yapılan kar transferleri ise gider olarak kaydedilmektedir. Gider kaleminde dağıtılan karlar yanında karın sermayeye katılımı da yer almaktadır. Dağıtılan karlar banka raporlarından; sermayeye katılan dağıtılmayan karlar ise Doğrudan Yatırım Anketi’nden elde edilmektedir.

Portföy yatırımlarının gelir kalemini; doğrudan yatırım amacı dışında gerçekleştirilen hisse senedi, tahvil ve bono şeklindeki borç senetleri yatırımlarının gelirleri oluşturmaktadır. Gider kalemini ise, Hazine Müsteşarlığı ve bankaların yurtdışına ihraç ettikleri menkul kıymetlere ilişkin giderler oluşturmaktadır. Bununla birlikte, TCMB ve bankaların sahip oldukları menkul kıymetlerin kar ve zararları, kişilerin yurtdışında ihraç edilmiş menkul kıymet varlıklarına ilişkin gelirler bu kaleme kaydedilmektedir. Bununla birlikte, mevduat, kredi ve ticari kredilere ait faiz gelir ve giderleri cari transferler hesabında yer almaktadır. Veriler, TCMB’nin ve bankaların ayrıntılı raporlarından düzenlenmektedir.

Net yatırım gelirlerinin pozitif olması, ülkenin yabancı varlıklara bağlı olarak elde ettiği gelirin, yabancıların sahip olduğu varlıklar üzerinden elde ettikleri yatırım gelirinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Negatif olması durumunda, ülke elindeki yabancı varlıklardan daha düşük gelir elde etmekte, denge durumunda ise yabancı ve yerli yatırımlara bağlı olarak elde edilen gelirlerin denkliliği anlaşılmaktadır (Eren, 2005: 440).

1.2.4 Cari Transferler

Cari Transferler, genel hükümet transferleri ve diğer sektörlerin transferlerini içeren hesaplardan oluşmaktadır. Genel Hükümet Transferleri; ülkelerarası hibeler, yabancı ve Türk elçilikleri ve konsolosluklarının yaptıkları işlemler nedeniyle sağladıkları gelirler, yurtdışında yerleşik vatandaşlarımızın bedelli askerlik için ödediği tutarlardan oluşmaktadır. Bu veriler, TCMB ve banka raporlarından elde edilmektedir.

Diğer sektörlerin transferleri; işçi gelirleri ve diğer transferler hesapları oluşturmaktadır. İşçi gelirlerini, yurtdışında yerleşik Türklerin Türkiye'deki bankalar aracılığıyla yakınlarına havale olarak gönderdikleri Türk Lirası hesapları oluşturmaktadır. Bankalardaki hesaplarına gönderdikleri tutarlar ise Finans Hesapları altında yer alan mevduatlar kalemine kaydedilmektedir. Veriler banka raporlarından elde edilmektedir. Son olarak, Diğer Transferler kaleminde sigorta hizmetlerine kaydedilen işlemlerden elde edilen ve bu işlemlere ödenen prim ve tazminatların netleştirilmesinden oluşan veriler kaydedilmektedir.

1.2.5 Cari İşlemler Bilançosu

Cari işlemler hesabı; mal ve hizmet ticareti, gelirler ve cari transfer işlemlerinden oluşmakta, alacaklı ve borçlu kısımları toplamı ise cari işlemler bilançosunu göstermektedir. Borçlu ve alacaklı taraf birbirine eşitse, cari hesap dengededir. Alacaklı taraf borçlu taraftan büyük ise cari hesap fazla, tersi durumda ise cari hesap açık vermektedir (Karluk, 2003: 449).

Cari işlemler bilançosundaki açık, dört farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki, mal ve hizmet ticaretine, net faktör ödemesi ve net transferlerin eklenmesiyle ortaya çıkan negatif farktır. İkincisi, gayri safi milli gelirden tüketilebilir kısmın çıkartılması ile ulaşılır. Üçüncü olarak, yurt içi tasarrufların

yatırımları karşılama oranının düşük olması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Dördüncü ve son olarak, bir ekonominin net yabancı varlıklarındaki azalma olarak ifade edilebilmektedir (Sachs, 1981: 212–213).

Obstfeld ve Rogoff'a (1996) göre, net ihracat fazlası olan ülke bu fazlaya eşit olacak şekilde net dış varlık elde ediyordur. Bunun nedeni, yabancılara onlardan satın alınandan daha fazla satmaktadır. Net dış ticaret açığı veren ülke ise, bu açık kadar yurtdışından borçlanmaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1996: 5).

Dışa açık bir ekonomide ulusal gelir denge düzeyi 1.1'de tanımlanmaktadır (Karakayalı, 2005: 127):

$$Y+M= C+I+X \quad (1.1)$$

Bu eşitlik ulusal gelir dengesinin sağlanması için gerekli olan planlanan yatırımların toplam hasılaya eşitlenmesi koşuluna bağlı olarak;

$$Y= C(Y)+I+X-M(Y) \text{ biçiminde tanımlanabilir.} \quad (1.2)$$

İki ayrı tanımlama olmakla birlikte, her iki denklem için; milli gelir düzeyini (Y), tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), mal ve hizmet ihracatı (X), mal ve hizmet ithalatı (M) oluşturmaktadır. 1.2'deki eşitlik tüketim ve ithalatı gelirin fonksiyonu olarak tanımlamakta ve $X-M(Y)$ net döviz gelirleri oluşturmaktadır.

Dışa açık bir ekonomide ulusal gelirin denge düzeyi toplam katılımların toplam sızıntılara eşit olması biçiminde de yazılabilmektedir. Bunun için 1.2'deki denklem tasarruflar cinsinden $S(Y)=Y-C(Y)$ tanımlandığında:

$$I+X= S(Y)+M(Y) \text{ elde edilecektir.} \quad (1.3)$$

Eşitliğin sol yanı dışa açık ekonomideki toplam katılımları sağ yanı ise toplam sızıntıları göstermektedir.

1.3'deki denklem yeniden düzenlenerek;

$$X-M=S-I \text{ elde edilebilir.} \quad (1.4)$$

1.4 nolu eşitliğin sol tarafı, dış dengeyi dış faktör gelir ve giderleri yönünden tanımlamaktadır. Dış faktör gelir ve giderlerinin denk olmaması, dış dengesizlik sorunu yaşanmasına neden olacaktır. Eşitliğin sağ tarafı ise dış

dengeyi, ulusal tasarruf ve yatırımlara bağılı olarak tanımlamaktadır. Eğer ulusal tasarruflar, yatırımlardan fazla ise dış fazla; az ise dış açık gerçekleşmektedir. Eşitlik durumunda ise dış denge oluşmaktadır. 1.4'deki eşitliğe kamu kesimi dahil edildiğinde;

$$X-M=S-I=G-T \text{ elde edilecektir.} \quad (1.5)$$

1.5 nolu eşitlikte, G kamu harcamalarını, T doğrudan vergi gelirlerini ifade etmektedir. Bu çerçevede, eşitlik dış ticaret dengesini, yatırım-tasarruf ve bütçe dengesi çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu eşitlik aynı zamanda, gelişmemiş ekonomiler için üç temel açığı ifade etmektedir. Dış açık sadece yatırım tasarruf dengesizliğinden değil, kamu dengesizliğinden de kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, cari açık sürdürülebilir düzeyde ise, özellikle gelişmemiş ekonomilere katkı sağlayabilmektedir. Bu durum, ülke kaynaklarına, cari açık kadar ek kaynak eklenmesi sonucu, ulusal kaynakların artması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir anlatımla dış açık kadar, iç tasarruflara katkı sağlanmış olmaktadır (Karluk, 2003: 455). Cari açık sürdürülemez düzeyde ise, dış dengesizlik bütün ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

1.3 1980 YILI SONRASINDA BAZI MAKRO GÖSTERGELERDEKİ GELİŞMELER

1980'li yıllardan itibaren dünyada hızla yayılan ekonomik bütünleşme süreci ülkeleri liberal ve dışa açık politikalara yöneltmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu politikaların yaygınlaşmasının nedeni, ihracat gelirlerini artırmak ve bu sayede ekonomik büyüme ve kalkınmalarını artırabilmektir. Türkiye bu sürece 24 Ocak Kararları ile katılmıştır.

Bu çerçevede bölümde, Türkiye ekonomisinde 1980 yılından günümüze kadar uygulanan iktisadi politikalara bağlı olarak temel bazı makro değişkenler, cari işlemler dengesindeki gelişmelerle birlikte incelenmektedir.

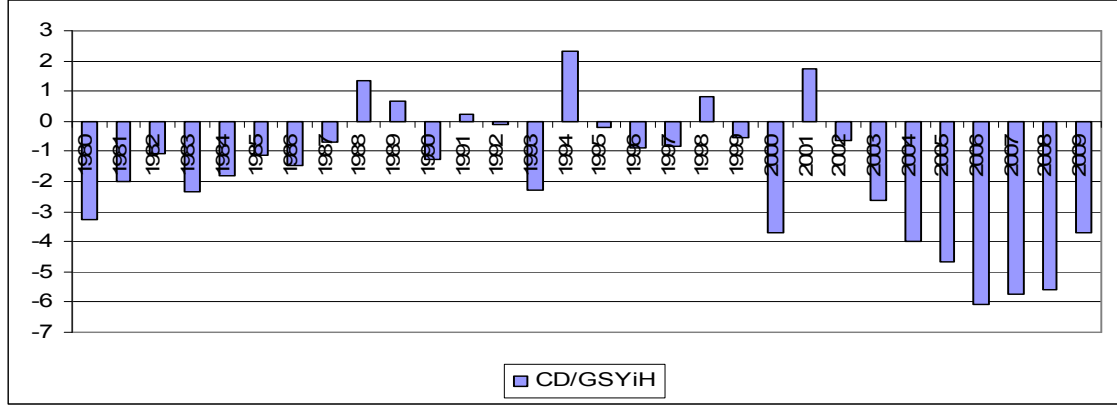
1.3.1 Cari İşlemler Dengesi

Ekonomik bütünleşme sürecinde cari işlemler dengesi, gerek ülkelerdeki yapısal sorunlar, gerekse ekonomik dalgalanmalar ve istikrar bozucu spekülasyon nedeniyle, ekonominin en hassas göstergelerinden biri durumuna gelmiştir (Karakayalı, 2005: 510). Bu çerçevede yüksek cari açıklar, IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kırılganlığın öncü bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir (IMF, 2005).

Ekonomi yazınında, cari dengeyle ilgili çözümlenelerde cari dengenin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) veya Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranı kullanılmaktadır. Bunun nedeni, ekonominin bütünü içinde cari dengeyi görebilmek ve bu doğrultuda geleceğe yönelik öngörülerde bulunabilmektir (Akdiş, 2006: 3). Bununla birlikte cari dengesizliğin artması değil, daha çok GSMH veya GSYİH'nin belirli bir yüzdesini aşması tehlike taşımaktadır. Bu kapsamda, cari açığın GSMH'ye oranı %4'e çıktığı durumda, cari açığın sürdürülemeyeceği, buna bağlı olarak ekonominin krize sürükleneceği ileri sürülmektedir. Türkiye ekonomisi için bu oranının %2 olduğu öngörülmektedir (Uygur, 2001: 22; Erinç, 2001: 32).

Grafik 1.1’de, 1980–2009 yılları arasında cari dengedeki gelişmeler görülmektedir. İlgili değişken, ekonomi yazınına uygun olarak GSYİH’nin oranı biçiminde tanımlanmıştır.

Grafik 1.1: Cari İşlemler Dengesi (1980–2009)

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1980 yılından günümüze cari işlemler 1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001 yılları olmak üzere, altı yıl fazla vermiştir. 1980–1983 yıllarında cari açığın iktisadi politikalara bağlı olarak gerileme gösterdiği söylenebilir. Sonraki dönemlerde ise cari açığındaki gerilemede, cari fazla yaşanan yıllar dikkate alınarak, iç ve dış konjonktürel gelişmelerin etkili olduğu düşünülmektedir. İç ve dış talebin gerilediği dönemlerde cari açık gerilemekte veya cari fazla verilmektedir. Bunlar iç veya dış faktörlere bağlı olarak ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerdir.

Dönem içerisinde en yüksek cari açık oranları ise 2002–2008 yılları arasında yaşanmıştır. 2004–2006 yılları arasında % -4, % -4.5 aralığında olan bu oran, 2007–2008 döneminde % -6’ya yükselmiştir. 2009 yılında ise, 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin etkisiyle gerileme eğilimine girmiştir. Grafikte yer almamakla birlikte, 2010 yılı altı aylık dış ticaret verileri cari açığın tekrar yükseldiğini ortaya koymaktadır (TCMB, www.tcmb.gov.tr).

1.3.2 Refah Düzeyi ve Büyüme Hızı

Bir ekonomide refah düzeyinin en önemli göstergesi GSMH veya GSYİH'dir. GSMH, GSYİH'ye Net Dış Faktör Gelirleri'nin (NDFG) eklenmesiyle elde edilmektedir.

Tablo 1.1, 1980–2007 yılları arasında Türkiye'de belirtilen değişkenlerdeki reel değişimlerin görülebilmesi amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 1.1: GSYİH ve GSMH (Sabit Fiyatlarla, Milyon TL.)

	GSYİH	Büyüme hızı (%)	NDFG	Büyüme hızı (%)	GSMH	Büyüme hızı (%)
1980	50.296	-2.4	574	1.1	50.870	-2.8
1981	52 739	4.9	578	1.1	53 317	4.8
1982	54 618	3.6	345	0.6	54 963	3.1
1983	57 333	5.0	-53	-0.1	57 279	4.2
1984	61.182	6.7	169	0.3	61.350	7.1
1985	63.776	4.2	213	0.3	63.989	4.3
1986	68.248	7.0	67	0.1	68.315	6.8
1987	74.722	9.5	297	0.4	75.019	9.8
1988	76.306	2.1	-193	-0.3	76.108	1.5
1989	76.498	0.3	849	1.1	77.347	1.6
1990	83.578	9.3	1.013	1.2	84.592	9.4
1991	84.352	0.9	534	0.6	84.887	0.3
1992	89.400	6.0	921	1.0	90.323	6.4
1993	96.590	8.0	1.086	1.1	97.677	8.1
1994	91.321	-5.5	412	0.4	91.733	-6.1
1995	97.888	7.2	1.140	1.2	99.028	8.0
1996	104.745	7.0	1.335	1.3	106.080	7.1
1997	112.631	7.5	2.243	2.0	114.874	8.3
1998	116.114	3.1	3.190	2.7	119.303	3.9
1999	110.646	-4.7	1.400	1.2	112.044	-6.1
2000	118.789	7.4	355	0.3	119.144	6.3
2001	109.885	-7.5	-2.102	-2.0	107.783	-9.5
2002	118.612	7.9	-2.275	-2.0	116.338	7.9
2003	125.485	5.8	-2.320	-1.9	123.165	5.9
2004	136.692	8.9	-1.385	-1.0	135.308	9.9
2005	146.780	7.4	-1.130	-0.8	145.651	7.6
2006	155.733	6.1	-1.389	-0.9	154.343	6.0
2007*	121.669	4.5	-759	-0.2	120.916	4.6

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.*, 2007 yılı üçüncü çeyrek dönem değerlerini göstermektedir.

Değişkenler, 1987 yılı fiyatları esas alınarak düzenlenmiştir. 2007 yılı üçüncü çeyrek dönemini kapsamaktadır. 2008–2009 yılları için, 1987 deflatörü kullanılarak değişkenlerin güncellenmesi düşünülmüş fakat resmi istatistik kurumlarında değişkenlere ait cari değerlerin farklılık arz etmesi ve

bu çerçevede farklı reel değişimler hesaplanması nedeniyle yapılmamıştır. Bunun yanısıra, uygulama aşamasında yanıtıcı sonuçlara ulaşılacağı öngörülmüştür.

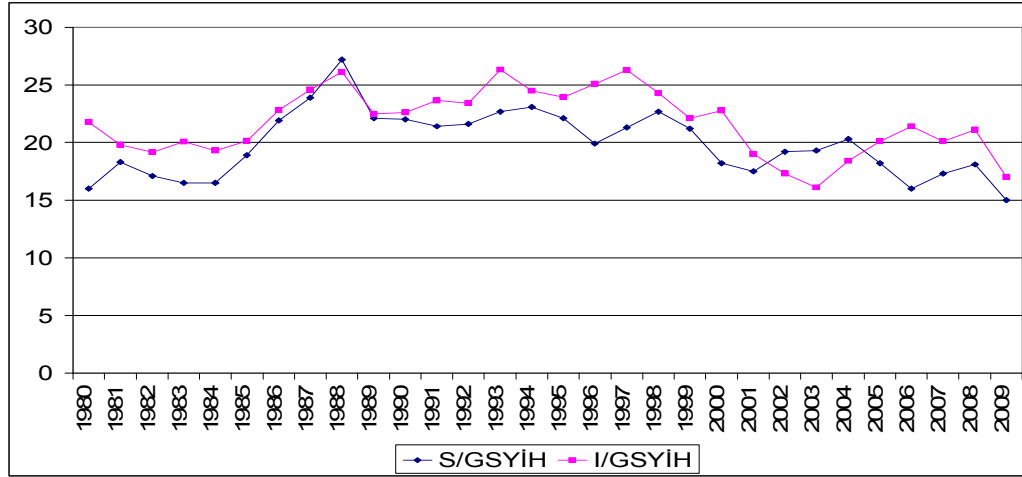
Bu çerçevede, Tablo 1.1’de, 1980–2007 yılları arasında GSYİH ve GSMH’nin, 1994, 1999 ve 2001 yılları istisna olmak üzere, reel anlamda sürekli olarak yükseldiği görülmektedir. 1990 yılında GSYİH, 1980 yılına göre %50’den daha yüksek bir artış yaşamıştır. 1990–1993 dönemi için bu oran %90-%95 aralığındadır. 1994 ve 1999 yıllarında GSYİH gerileme göstermekle birlikte, 2007 yılına kadar reel anlamda büyümeye devam etmiştir. NDFG ise 1980–2000 yılları arasında 1983 ve 1988 yıllarında eksi değer almış, dönem içerisinde en yüksek değerlerine 1995–1998 yılları arasında ulaşmıştır. 2001 yılından itibaren ise sürekli olarak açık vermektedir. Bu nedenle GSYİH, GSMH’nin üzerinde seyretmektedir.

Diğer yandan, bir ekonomide büyüme hızının istikrar kazanması, genel ekonomik dengenin sağlanabilmesi ve korunabilmesi bakımından önem arz etmektedir. İncelenen dönemde, 1994, 1999 ve 2001 yılları istisna olmak üzere, Türkiye ekonomisinde, üretimin sürekli olarak artış gösterdiği fakat GSYİH ve GSMH büyüme hızının istikrarsız olduğu görülmektedir.

Örneğin GSYİH’deki büyüme hızı, 1984 yılına kadar artış eğiliminde iken, 1985 yılından itibaren oldukça dalgalanma göstermektedir. Bu oran, 1980 yılında %-2.4 iken, 1984 yılında %6.7, 1985 yılında %4.2, 1989 yılında %0.3, 1990 yılında ise %9.4 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. 1990’lı yıllarda istikrarsızlık devam etmekle birlikte, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında, yaşanan ekonomik krize bağlı olarak, büyüme hızının yüksek ölçüde negatif değerlere gerilediği görülmektedir. 2002, 2003 ve 2004 yıllarında ise, ekonomi büyüme göstermeye devam etmiş, 2004 yılında büyüme %8.9 gibi rekor bir düzeyde gerçekleşmiştir. 2005–2007 döneminde ise, büyümenin bir önceki döneme göre tekrar gerilediği görülmektedir. Öte yandan, GSMH büyüme hızındaki istikrarsızlık, NDFG’deki dalgalanmaya bağlı olarak da yaşanmaktadır. Örneğin, 2001 yılından itibaren bakıldığında, bu oranda yaşanan gerileme GSMH büyüme hızını olumsuz etkilemiştir.

Grafik 1.2’de, 1980–2009 yılları arasında, tasarruf ve yatırım harcamalarının GSYİH içindeki payları görülmektedir.

Grafik 1.2: Yurtiçi Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımları

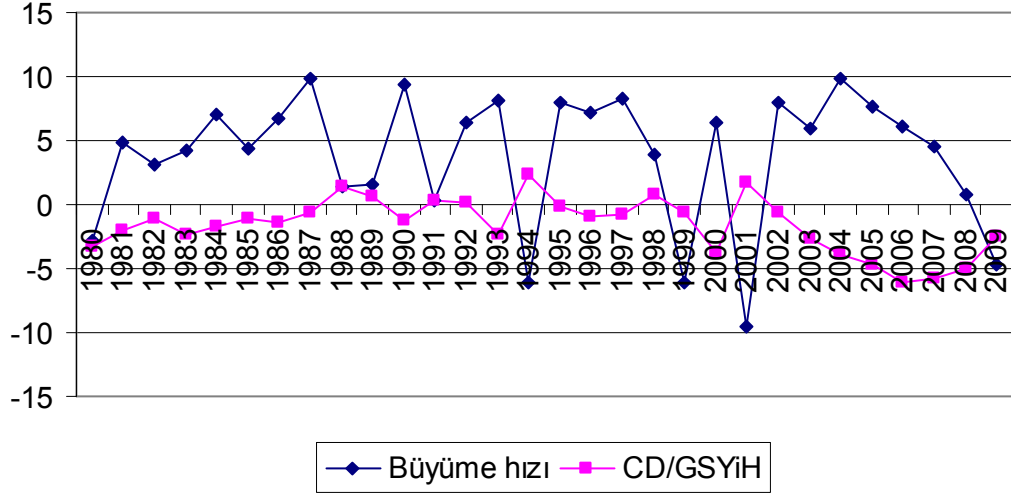
Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Belirtilen dönemde, 1987–1988 ve 2002–2005 dönemleri istisna olmak üzere, tasarrufların yatırım harcamalarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, 1987, 1992 ve 1996 yılları, sabit sermaye yatırımlarının GSYİH’ye oranının en yüksek olduğu yıllardır. Bu yıllarda GSYİH’deki büyüme hızı sırasıyla %9.5, %6.2 ve %7.0 oranlarında gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, 2004 yılında yatırım harcamaları tekrar artmış ve yurt içi büyüme hızı %8.9’a yükselmiştir. Tasarrufların GSYİH’ya oranı ise, 1980–1986 yılları arasında yatırım harcamalarının gerisinde yönsemiş, 1986 yılında GSYİH’nın ortalama %25’ine yükselmiştir. 1987 yılında incelenen dönem içinde en yüksek değerine ulaşmıştır. Aynı yıl yatırım harcamalarının da yüksek yönsemediği, %25’in üzerinde olmak üzere, tasarruflara yakın değerlerde gerçekleştiği görülmektedir. Fakat 1988–1998 yılları arasında Tasarruflar 1988–1991 yılları arasında tekrar gerileme göstermiş, 1994 yılına kadar önemli bir değişme yaşanmamıştır. 1994–1995 yılları arasında, yatırım harcamaları yükselirken, tasarruflarda gerileme söz konusudur. Benzer şekilde 1999, 2000 ve 2001 yıllarında yatırım harcamalarının altında yönsemiş, de gerçekleşmiştir. 2003 yıllı sonrasında yatırım harcamalarına göre gerileme göstermiştir. Genel anlamda bakıldığında, Türkiye’de yatırım harcamalarının arttığı dönemlerde yüksek büyüme hızı gerçekleştiği

söylenbilir. Bu durum, yatırım harcamalarının dış kaynaklarla desteklendiği şekilde yorumlanabilir.

Grafik 1.3'de, 1980–2009 yılları arasında, yurtiçi büyüme hızı ile cari denge arasındaki ilişki incelenmektedir.

Grafik 1.3: Yurtiçi Büyüme Hızı ve Cari Açık

Kaynak: TCMB istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Belirtilen dönemde, her iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Yüksek büyüme hızının yaşandığı dönemlerde, yüksek cari açıklar; cari açıkların gerilediği dönemler ise, büyüme hızında azalma söz konusudur.

1.3.3 Dış Ticaret Dengesi

Toplam mal ihracatı ile ithalatı arasındaki fark, dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. İhracat gelirlerinin ithalat giderlerinden yüksek olması durumunda dış ticaret dengesi fazla, düşük olması durumunda ise açık vermektedir. İhracat ve ithalat gelirlerinin eşit olması durumunda ise denge söz konusudur. İhracat ve ithalat değerlerinin toplamı ise, dış ticaret hacmini göstermektedir (Karakayalı, 2003: 434). Türkiye'de dış ticaret dengesi cari denge içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 1.2'de cari işlemler dengesi, cari dengeyi oluşturan hesaplar çerçevesinde incelenmektedir.

Tablo 1.2: Türkiye'de Cari İşlemlerin Genel Görünümü (Milyon Dolar)

Yıl	Mal dengesi	Mal ve Hizmet Dengesi	Mal, Hizmet ve Gelir dengesi	Cari Transferler	Cari İşlemler Dengesi
1980	-4.603	193	-1.163	2.171	-1.013
1981	-3.864	-3.051	-4.494	2.558	-1.936
1982	-2.628	-1.774	-3.229	2.277	-952
1983	-2.628	-2.253	-3.683	1.760	-1.923
1984	-2.910	-1924	-3427	1988	-1439
1985	-2.976	-1376	-2929	1916	-1013
1986	-3.018	-1428	-3305	1840	-1465
1987	-3.206	-1044	-3129	2323	-806
1988	-1.813	2020	-493	2089	1596
1989	-4.190	-162	-2489	3427	938
1990	-9.448	-4.482	-6.990	4.365	-2.625
1991	-7.290	-2.126	-4.789	5.039	250
1992	-8.076	-2.269	-4.894	3.920	-974
1993	-14.081	-7.341	-10.085	3.652	-6.433
1994	-4.167	2.885	-379	3.010	2.631
1995	-13.152	-3.532	-6.737	4.398	-2.339
1996	-10.264	-3.607	-6.534	4.097	-2.437
1997	-15.048	-4.136	-7.149	4.511	-2.638
1998	-14.038	-520	-3.505	5.505	2.000
1999	-9.771	-2.269	-5.806	4.881	-925
2000	-22.057	-10.682	-14.684	4.764	-9.920
2001	-3.363	5.773	773	2.987	3.760
2002	-6.390	1.495	-3.059	2.433	-626
2003	-13.489	-2.978	-8.535	1.020	-7.515
2004	-22.736	-9.939	-15.548	1.117	-14.431
2005	-33.080	-17.813	-23.652	1.454	-22.198
2006	-41.057	-27.445	-34.101	1.908	-32.193
2007	-46.795	-33.451	-40.554	2.243	-38.311
2008	-53.021	-35.900	-44.059	2.113	-41.946
2009	-24.845	-8.474	-16.141	2.288	-13.853

Kaynak: TCMB ve TÜİK istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tabloda gözlemlendiği üzere, dış ticaret açıkları, ekonomik kriz yılları dışında, sürekli olarak artış göstermiş ve cari dengesizliğin çekirdeğini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, özellikle 2003 yılından itibaren hizmet, gelir ve cari transfer net dengelerinin dış ticaret dengesizliğini giderme payı oldukça gerilemiştir.

Türkiye’de dış ticaret dengesizliğinin temel nedeni ise, öteki gelişmekte olan ülkelerde de yaşandığı gibi, sanayi sektörünün ara ve yatırım mallarında ithalata bağımlılığının yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. 1980’li yıllarda ihracat ve ithalatın yapısında önemli gelişmeler yaşanmış, 1980 yılındaki ihracatının %36’sını sanayi ürünleri oluştururken, bu oran 1990 yılında %80’e yükselmiştir (TCMB, EVDS).

Fakat ihraç ürünleri için çeşitleme söz konusu olmamış, uzun bir dönem tekstil ürünleri ihracatta ağırlıklı paya sahip olmuştur. Bu durum ise ihracat gelirlerini sınırlandırmıştır. İthalatın yapısına baktığımızda ise, 1960’lı ve 1970’li yıllarda toplam içinde yaklaşık %50 düzeyinde bir paya sahip olan yatırım malları ithalatı, 1980 yılında %20’ye düşerken, hammaddelerin payı %100’ün üzerinde bir artışla %40’lardan %80’in üzerine çıkmıştır. 1980’li yıllar sonrasında hammaddelerin payı ortalama %70’lik düzeyini korurken yatırım mallarının payı 1980–1990 yılları arasında ortalama %16’ya, 1990–2000 arasında %22’ye yükselmiştir. 2001 yılından itibaren ise yine 1980–1990 yılları düzeyine gerilemiştir (TCMB, EVDS).

Tablo 1.3, son yıllarda Türkiye’nin dış ticaret yapısının gözlemlenebilmesi amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 1.3: Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

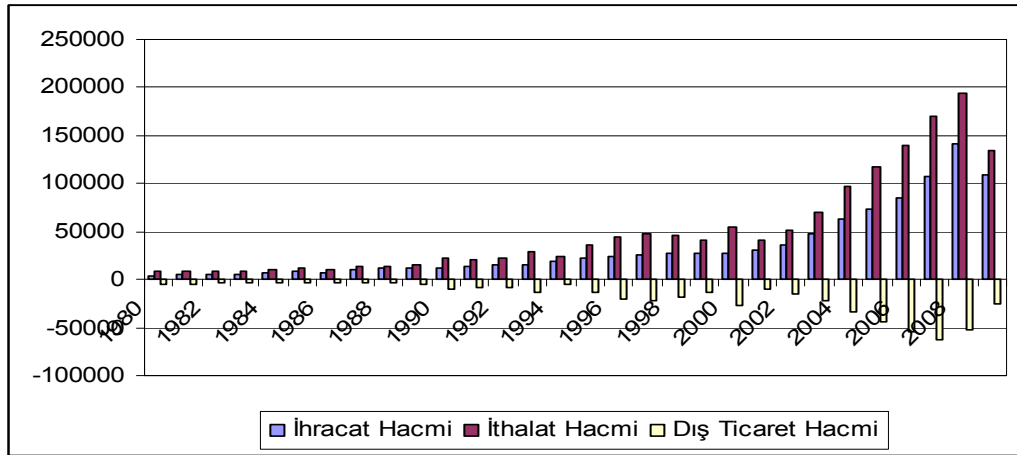
İTHALAT	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam İthalat	116.774	139.576	170.062	201.963	140.869
Hammadde (Ara Mallar)	81.868	99.604	123.639	151.747	99.447
<i>Toplam İthalat İçindeki Payı (%)</i>	<i>70</i>	<i>71.3</i>	<i>72.7</i>	<i>75.2</i>	<i>70.5</i>
İHRACAT	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam İhracat	73.476	85.534	107.271	132.027	102.138
Tüketim Malları	34.835	37.790	43.695	47.076	40.751
<i>Toplam İhracat İçindeki Payı (%)</i>	<i>47.7</i>	<i>44,2</i>	<i>40</i>	<i>35,6</i>	<i>39,9</i>
Hammadde (Ara Mallar)	30.289	37.788	49.402	67.733	49.709
<i>Toplam İhracat İçindeki Payı (%)</i>	<i>41.2</i>	<i>44.1</i>	<i>46.05</i>	<i>51.3</i>	<i>48.7</i>

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

2005 yılında toplam ithalatın %70'ini hammadde ithalatı oluşturmaktadır. Bu oran 2006 yılında %71.3, 2007 yılında %72.7, 2008 yılında ise %75.2'dir. 2009 yılında hammadde ithalatı, iç ve dış talepteki daralmaya bağlı olarak, 2005 yılı düzeyine gerilemekle birlikte, halen Türkiye'nin üretim hacminin dışa bağımlılığını göstermektedir. Belirtilen dönemde Türkiye'nin toplam ihracatı içinde en yüksek payı tüketim ve hammadde ihracatı oluşturmaktadır. 2005–2007 dönemi için tüketim malları ihracatının toplam ihracat içindeki payı ortalama %44, 2008–2009 döneminde %37.8'dir. Hammadde ihracatı ise 2005 yılında toplam ihracatın %41.2'sini oluştururken, 2008 yılına kadar artış göstermiş ve 2008 yılında %51.3'ünü oluşturmuştur. 2009 yılında ise toplam ihracatın ortalama %49'unu oluşturmaktadır.

Grafik 1.4'de Türkiye'nin 1980–2009 dönemine ait dış ticaret dengesindeki gelişmeler görülmektedir.

Grafik 1.4: 1980–2009 Döneminde Dış Ticaret Dengesi (Bin Dolar)

Kaynak: TCMB, Dış Ticaret istatistiklerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1980 yılından itibaren dış ticaret dengesi sürekli olarak açık vermiştir. 1980–1983 yılları arasında dışa açık politikaların etkili olduğu görülmekle birlikte, özellikle 1983–1989 yılları arasında ihracatın artmasında, vergi iadesi uygulamalarının etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra, 1984 yılında ithalat rejiminde yapılan değişikliklerle ortalama %76 olan nominal gümrük vergileri oranı, %49'a düşürülmüştür. İthalat koruması tarife-dışı engellere kaydırılmış,

ithali yasak ve ithali izne bağıllı mallar ilan edilerek, bu listelerde yer almayan malların ithalatı serbest bırakılmıştır. 1988 yılında, ithalatta liberalizasyon %90'ı aşmıştır. 1990 yılında ise ithalatı izne bağıllı mallar listesi tamamen uygulamadan kaldırılmıştır (Şahin, 2002: 406–407). Gümrük tarifeleri yanında ithalata uygulanan çeşitli vergi, resim ve harç şeklindeki eş etkili vergiler de 1993'de kaldırılarak, ithalatta tek vergi sistemine geçilmiştir. Bu kapsamda uygulanan politikaların 1994 yılında AB ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmasına ortam hazırladığı belirtilebilir (Seyidoğlu, 1999: 156–157).

1990'lı yıllarda ise, Güney Doğu Asya ve Rusya krizleri dış ticaret üzerinde etkide bulunmuştur. Bu etki, Güney Doğu Asya ülkelerinin devalüasyon sonrasında rekabet avantajı elde etmesi ve özellikle ticari rakip oldukları ülkelerin ihracatlarını daraltmaları nedeniyle yaşanmıştır. Güney Doğu Asya Krizi'nden sonra Rusya'da yaşanan mali kriz de, 1998 yılında Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yandan bu kriz Türkiye'nin bavul ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Bunun nedeni ise, Rusya'da, devalüasyon sonrası halkın gelir düzeyinin düşmesine bağıllı olarak, tüketimin daha ucuz mallara kaymasıdır (Yıldırım, 2007: 3–4).

Genel olarak baktığımızda, dış ticaret açıklarının azaldığı yıllar, 1980–1989, 1994, 2001 ve 2009 yılları, iç ve dış konjonktürel etkiler yanında Türk Lirası'nın dolar karşısında değer kaybı yaşadığı, dolayısıyla devalüasyonların etkili olduğu dönemler olarak ifade edilebilir.

Tablo 1.4'de, dış ticaret göstergelerindeki gelişmeler sunulmaktadır. Buna göre, 1980 yılından 2009 yılına kadarki süreçte, ihracat ve ithalat oranlarındaki artışlar görülmekte, cari açıkla ilişki kurulabilmektedir.

Tablo 1.4: Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Cari Açık (1980–2009)

Yıllar	İhracat %	İthalat %	İhracat/İthalat	Cari Açık/GSYİH
1980	28.7	56	36.8	-3.9
1981	61.6	12.9	52.6	-2
1982	22.2	-1.0	65.0	-1.1
1983	-0.3	4.4	62.0	-2.3
1984	24.5	16.5	66.3	-1.8
1985	11.6	5.5	70.2	-1.1
1986	-6.3	-2.1	67.1	-1.4
1987	36.7	27.5	72.0	-0.7
1988	14.4	1.3	81.4	1.3
1989	-0.3	10.2	73.6	0.7
1990	11.5	41.2	58.1	-1.3
1991	4.9	5.6	64.6	0.3
1992	8.2	8.7	64.3	-0.1
1993	4.3	28.7	52.1	-2.3
1994	17.9	-20.9	77.81	2.3
1995	19.5	53.5	60.6	-0.2
1996	7.3	22.2	53.2	-0.9
1997	13.1	11.3	54.1	-0.8
1998	2.7	-5.4	58.7	0.9
1999	1.4	-11.4	65.4	-0.6
2000	6.1	34.0	51.0	-3.7
2001	12.8	-24.0	75.7	1.7
2002	17.2	24.5	69.9	-0.7
2003	28.6	34.5	68.1	-2.6
2004	30.8	40.4	64.7	-4.0
2005	14.3	19.7	62.9	-4.7
2006	19.5	19.5	61.3	-6.1
2007	23.2	21.8	63.0	-5.8
2008	22.1	12.0	65.4	-5.9
2009	22.4	-28.3	78.7	-3.7

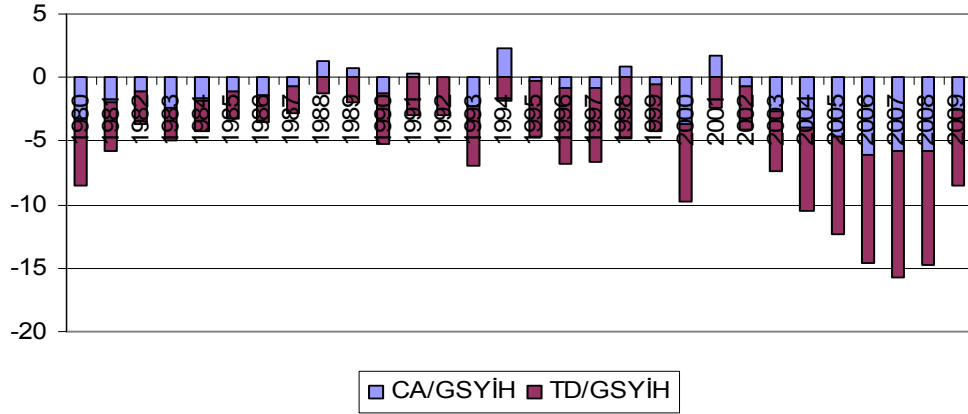
Kaynak: TCMB ve TÜİK'in istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bu kapsamda, 1980 yılında dış ticaretin liberalleşmesi neticesinde, 1981 yılında ihracat %61.6 oranında artış göstermiştir. Aynı yıl ithalattaki artış oranı ise daha düşüktür. Bu durum ihracatın ithalatı karşılama oranını yükselmesini ve cari açığın azalmasını olanaklı kılmıştır. 1981–1990 arasındaki dönemde genel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek kalmış, bu durum cari açığın yurtdışı hasılaya oranının %2'nin üzerine çıkmamasını sağlamıştır. 1990 yılında ise ithalatta büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. İhracattaki artış hızının düşük olması, belirtilen yılda ihracatın ithalatı karşılama oranının %58.1'e gerilemesine neden olmuştur. 1993 yılında bu oranın daha da azaldığı belirtilmelidir (%52.1). Bu çerçevede, Tablo 1.4, 1994, 1999 ve 2001 ekonomik krizlerine göre değerlendirildiğinde, belirtilen yıllarda ihracatın bir önceki yıla göre artış hızının üzerinde

yönsediği, bununla birlikte ithalat hacminde gerileme yaşadığı görülmektedir. Bu durum, ihracatın ithalatı karşılama oranını yükseltmektedir. Belirtilen yıllarda, Türk Lirası'nın değerinin yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi, ihracatın atışını olumlu etkilediği söylenebilir. Bu durum, Türkiye'de devalüasyonlar ile ihracat gelirleri arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Son olarak, 2009 yılında küresel krizin etkilerine bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranının tekrar yükselmiş ve cari açık azalmıştır.

Grafik 1.5'de, 1980–2009 döneminde dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki gelişmeler incelenmektedir.

Grafik 1.5: Ticaret Dengesi ve Cari Açık

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Her iki göstergenin aynı yönlü hareket ettiği, göstergelerin dip ve zirve noktalarının birbirini takip ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, dış ticaret açığı cari açığın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda, cari açığın önlenmesinde dış ticaret açığını tedavi edici politikalar önem taşımaktadır.

1.3.4 Reel Efektif Döviz Kuru

Ülkelerin yaşadığı enflasyon oranının farklı olması nedeniyle nominal efektif kur değişmelerinin, ticari rekabet gücünü açıklamada yetersiz kaldığı bilinmektedir. Nominal kur değerinden, reel değeri elde edebilmek için döviz kuru, ilgili ülke ile dış dünya arasındaki enflasyon oranındaki fark oranında düzeltmektedir. Bu çerçevede, bir ülke parası, dünya piyasasında, ancak o ülke ile dış dünya arasındaki enflasyon farkını telafi edecek oranda değer yitiriyorsa, reel olarak kur aynı kalmıştır, ticari rekabet gücünde kur

değişmesinden kaynaklanan bir değişme olmamıştır. Ulusal paranın değerlendirilmesi durumunda ise, ilgili ülkenin dış dünyada rekabet gücü azalmaktadır. Efektif reel döviz kuru endeks değerlerindeki yükselme, Türk Lirası'ndaki değerlendirilme göstermektedir. Türk Lirası'ndaki değerlendirilme, ithal girdilerle çalışan endüstriler fiyat avantajı sağlarken, ihracat hacmi gerilemektedir (TCMB, 2009).

Tablo 1.5'de, 1980–2009 yıllarında kurdaki değişimler ve dış ticaret dengesi incelenmektedir.

Tablo 1.5: Reel Kur ve Dış Ticaret Dengesi (1980–2009)

Yıllar	Reel kur (ÜFE bazlı)	Reel kur (TÜFE bazlı)	Dış Ticaret Dengesi/GSYİH
1980	160.8	141.1	-5.22
1981	145.0	131.1	-3.86
1982	134.5	129.0	-2.57
1983	136.3	127.0	-2.67
1984	140.6	127.5	-2.49
1985	125.4	116.5	-2.16
1986	103.2	95.9	-2.13
1987	97.0	93.9	-2.06
1988	92	85.3	-1.31
1989	114	106.5	-1.97
1990	117.6	117	-3.89
1991	109.1	112.9	-2.97
1992	110.1	114.9	-3.00
1993	112.6	125.7	-4.68
1994	95.8	95.7	-1.78
1995	97	103.1	-4.43
1996	100.1	101.7	-5.88
1997	110.7	115.9	-5.86
1998	107.9	120.9	-4.76
1999	108.8	127.3	-3.68
2000	118.3	147.6	-6.07
2001	107.3	116.3	-2.41
2002	117.1	125.4	-3.42
2003	126.2	140.6	-4.74
2004	131.3	143.2	-6.48
2005	147.2	171.4	-7.72
2006	139.3	160.1	-8.45
2007	159.7	190.3	-9.00
2008	134.6	166.8	-1.61
2009	144.3	170.2	-0.50

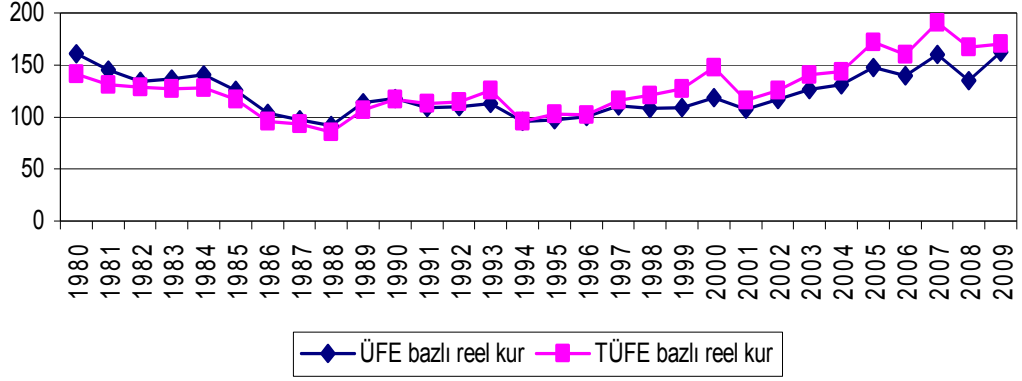
Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Reel kur hareketleri TCMB tarafından hesaplanmış olan üretici fiyatları (ÜFE) bazlı reel efektif döviz kuru endeksi ve tüketici fiyatları (TÜFE) bazlı reel efektif döviz kuru endeksi (1995=100) ile açıklanmaktadır. Bu çerçevede, 1984 yılı istisna olmak üzere, 1989 yılına kadar Türk Lirası'nın değer kaybettiği söylenebilir. Bu durum, 1980–1989 yılları arasında ihracat gelirlerinin artırılması amacıyla, düşük değerli Türk Lirası politikası uygulanmasına neticesinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Belirtilen dönemde, döviz kuru enflasyon ve büyüme hızına göre belirlendiği ve Türk Lirası'nın dolar karşısındaki değer kaybının 24 katı aşmıştır (Şahin, 2002: 370). Türk Lirası'nın değer kaybetmesi ise, dış ticaret açığının azalmasını olanaklı kılmıştır. Özellikle 1988 yılında, 2009 yılı hariç, en düşük dış ticaret açığının yaşandığı görülmektedir (%-1.34).

1989 yılında itibaren Türk Lirası'nın tekrar değer kazandığı görülmektedir (%114). Bu süreç 1994 yılına kadar devam etmiştir. 1994 yılında yapılan devalüasyon ile Türk Lirası'nın yeniden değer kaybetmesi sağlanmıştır (%95.8). Buna bağlı olarak dış ticaret açığı gerileme göstermiştir. 1995 yılından itibaren genişletici politikalara devam edilmesi, 1995–2000 yılları arasında dış ticaret açığını tekrar yükselmiştir. 2000 yılında dış ticaret açığı yurtiçi hasılanın %6'sı gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 2001 yılından itibaren ise esnek kur rejimi uygulanmaya başlanmış, bu süreçte Türk Lirası değer kaybetmiştir. Bununla birlikte, 2001 yılında ekonomik krizin de etkisiyle dış ticaret açığında gerileme yaşanmıştır. 2002–2008 yılları arasında ise, Türk Lirası yüksek bir oranda değerlenmiş ve dış ticaret açığı yükselmiştir. 2008 yılında ise Türk Lirası değer kaybetmiş, ekonomik konjonktürün etkisiyle de, dış ticaret açığı gerilemiş, fakat 2009 yılından itibaren belirtilen göstergelerde olumsuz gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Grafik 1.6'da, ÜFE ve TÜFE bazlı reel efektif kur endekslerinin grafikleri yer almaktadır.

Grafik 1.6: ÜFE VE TÜFE Bazlı Reel Kur Endeksleri

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1990 yılına kadar TÜFE bazlı endeks değeri, ÜFE bazlı endeksin altındadır. 1990 yılından sonra ise artış göstermiştir. Bu durum, yurtiçi enflasyon ile dış enflasyon arasındaki farkın tüketim malları aleyhine yükseldiğini göstermekte, Türkiye'nin tüketim malları ihracatına olumsuz etkilede bulunmaktadır.

1.3.5 Kamu Finansman Açığı

Kamu finansman açığının ölçümünde kullanılan tanımlamalardan birisi Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ya da konsolide edilmiş kamu açığıdır. KKBG, faiz giderleri dahil, kamunun toplam nakdi harcamaları ile vergi, vergi dışı gelirler ve hibe gelirleri dahil olmak üzere toplam nakdi gelirleri arasındaki farkı ifade etmektedir (Tandırcioğlu, 2000: 1). Bununla birlikte başka bir önemli gösterge, faiz dışı açık ya da birincil açıktır. Borç faiz ödemelerinin geçmiş açıkların bir sonucu olduğu görüşü çerçevesinde, KKBG'nin bazı mali durumların yorumlanmasında yetersiz kaldığı, mevcut politika uygulamalarının etkin bir biçimde ölçümünün yapılabilmesi için faiz dışı kamu borçlanmasının (FBG) önemli bir gösterge olacağı ileri sürülmektedir (Dünya Bankası Kalkınma Raporu, 1988: 56). Türkiye'de 1980'li yılların ortalarından itibaren kamu mali disiplindeki bozulmanın

arttığı görülmektedir. Bu duruma, özellikle kamu kurumlarının ciddi finansman açıkları kaynaklık etmiştir. Öte yandan, kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik Katma Değer Vergisi (KDV) gibi çeşitli vergi uygulamaları başlatılmış fakat kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığına bağlı olarak başarılı sonuçlar alınamamıştır (Çakman, 1988: 29).

Tablo 1.6'da, 1980–2009 döneminde kamu borçlanması ve bütçe dengesindeki gelişmeler incelenmektedir.

Tablo 1.6: 1980–2009 Döneminde Kamu Borçlanması

	KKBG/GSYİH	FBG/GSYİH	Bütçe dengesi/GSYİH
1980	6.6	6.1	-3.1
1981	3.0	2.3	-1.5
1982	2.7	2.1	-1.5
1983	3.7	2.6	-2.2
1984	4.0	2.6	-4.4
1985	2.7	1.3	-2.3
1986	2.7	0.8	-2.8
1987	4.5	2.3	-3.5
1988	3.6	0.7	-3.1
1989	4.0	1.3	-3.3
1990	5.5	1.7	-3.0
1991	7.6	3.0	-5.3
1992	7.9	3.3	-4.3
1993	7.7	1.5	-6.7
1994	4.6	-3.5	-3.9
1995	3.7	-3.4	-4.0
1996	6.5	-2.2	-8.3
1997	5.8	-0.9	-7.6
1998	7.1	-2.5	-7.3
1999	11.7	0.2	-11.9
2000	8.9	-4.3	-10.9
2001	12.1	-5.9	-16.9
2002	10.0	-5.5	-15.2
2003	7.3	-6.1	-11.3
2004	3.6	-6.8	-7.1
2005	0.3	-7.3	-1.7
2006	-2.0	-8.1	-1.4
2007	0.1	-5.9	-2.0
2008	0.8	-4.1	-2.0
2009	6.6	-0.1	-6.0

Kaynak: TCMB ve TÜİK istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1980–1987 yılları arasında, belirtilen tüm göstergelerde azalma söz konusudur. 1985 yılında bütçe dengesi sağlanmış, aynı yıl bütçe açığı gerileme yaşanmıştır. 1985–1990 döneminde, KKBG ve FDKB tekrar artış göstermiştir. 1989 yılında para politikasının istikrarlı bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla kamu finansman açıklarının görece olarak azaltılması amaçlanmış, Hazine T.C. Merkez Bankası kaynaklarının disiplinli bir şekilde kullanılmasını hedefleyen önlemler konusunda tedbirler almıştır (Şahin, 2002: 215). Ancak genişletici politikaların terk edilmemesi nedeniyle, kamu kesiminin borçları ve faiz ödemelerinin bütçe içindeki payı artış göstermeye devam etmiştir. 1990 yılında bütçe açığının yurtiçi hasılaya oranı %3'tür.

1990–1994 yılları arasında ise KKBG düşük bir gerileme gösterirken, FDKB azalmış, 1994 yılında bütçe açığı %3.9'a gerilemiştir. 1994 yılından itibaren FDKB, 1999 yılı hariç, sürekli olarak fazla vermiştir (eksi işareti fazlayı göstermektedir). Fakat KKBG 2003 yılına kadar yüksek oranlarda artmaya devam etmiştir. Bu durum önemli ölçüde, kamu açıklarının kısa dönemli yabancı sermaye ve iç borçlanma ile finanse edilmesinden kaynaklanmıştır (Tarı, 2005: 5; Sakal, 2000: 35–36). Bunun sonucunda faiz ödemeleri sürekli artmıştır. Diğer bir anlamda KKBG ve FBG'nin karşılaştırması, belirtilen yıllarda, maliye politikası araçlarının faiz ve borç geri ödemelerini sağlayacak biçimde kullanıldığı yönündeki tartışmaları destekler niteliktedir.

2004 yılından itibaren ise uygulanan denk bütçe politikasının, 2004–2006 yıllarında bütçe açığının gerilemesini sağlanmasını olanaklı kıldığı görülmektedir. Bu dönemde KKBG gerilerken, FDKB'de fazla söz konusudur. Öte yandan, 2006 yılından günümüze, bütçe dengesinin tekrar bozulduğu, KKBG'de tekrar artış yaşandığı belirtilmelidir.

Enflasyon hedeflemesinin uygulandığı bu süreçte, kamu harcamalarını gözlemlenmesi ve kamu harcamaları ve cari denge arasındaki etkileşimi ayrıca incelemek amacıyla Tablo 1.7 hazırlanmıştır.

Tablo 1.7: 2004–2008 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyar YTL.)

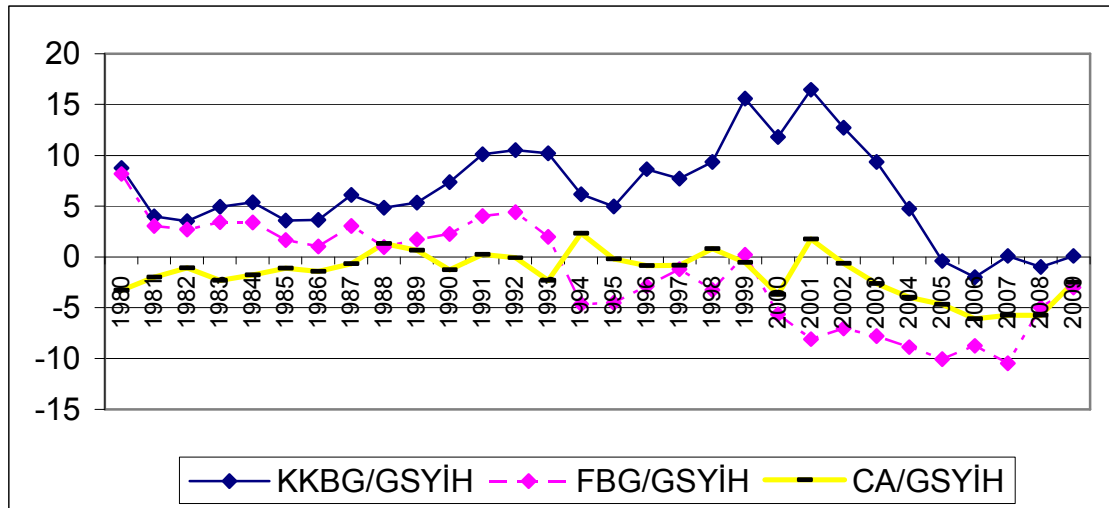
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bütçe gelirleri	110	147	173	190	205	210
Bütçe harcamaları	140	156	178	204	222	267
Faiz harcamaları	56	46	46	49	56	58
Bütçe dengesi	-30	-10	-5	-14	-18	-57
Faiz dışı denge	26	36	41	35	38	1
CA/GSYİH (%)	-3,9	-4,7	-6,1	-5,7	-5,6	-3,4

Kaynak: TBB, Ekonomik Göstergeleri ve TCMB verilerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 1.7’de 2004–2009 yılları arasında merkezi yönetim bütçesi ve cari açıktaki gelişmeler görülmektedir. Bu kapsamda, 2004–2006 yılları arasında bütçe açığının gerilediği söylenebilir. Aynı dönemde kamu gelirleri giderlerine oranla daha yüksek artış göstermiş, faiz harcamaları ise gerilemiştir. Fakat 2006–2008 döneminde, bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki fark, giderler lehine yükselmiş ve faiz harcamaları tekrar artmıştır. Dolayısıyla tekrar kamu açıkları-yüksek faiz sarmalı gündeme gelmiştir. Kamu borçlanması yüksek faiz ödemelerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu süreçte cari açıktaki artış görülmesi dikkat çekmektedir.

Grafik 1.7’de, KKBG ve FBG’nin, cari denge ile ilişkisi incelenmiştir.

Grafik 1.7: KKBG ve FBG’deki Gelişmeler ve Cari Açık

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1980–1990 yılları arasında KKBG ve FBG azalırken, cari açıkta da azalma, 1990–1992 yıllarında KKBG ve FBG yükselirken, cari açıkta artış sözkonusudur. Benzer şekilde 1994 yılında her iki değişken azalırken, cari denge fazla vermiştir. 1994 yılı sonrasında ise, FBG'nin, 1997 ve 1999 yılları istisna olmak üzere, sürekli bir azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. KKBG ise artış göstermeye devam etmiştir. KKBG, 1999 ve 2001 yıllarında en yüksek değerlerine ulaşırken, özellikle son iki yıl içerisinde artış göstermiştir. Kamunun yüksek faizle borçlanması, KKBG'yi yükseltmekte ve bu durumun cari açıklarla paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. FBG ise daha istikrarlı bir yapıdadır. Bununla birlikte, FBG'nin 2008 ve 2009 yıllarında tekrar artış göstermesi, faiz harcamalarından bağımsız olarak, kamu harcamalarının tekrar yükseldiğini göstermektedir. Bu gelişmede, 2008 yılından itibaren yaşanan küresel krizin etkili olduğu düşünülmektedir. İç talebi artırmaya yönelik uygulanan genişletici maliye politikalar, kamu dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

1.3.6 Borçlanma Yapısı

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren yüksek kamu harcamaları ve dış açıklar nedeniyle, iç ve dış borçlanma sürekli olarak artış göstermiştir. Dış ticaret dengesizliği, ithal malları talebine bağlı iken; kamu dengesizliğinin gelirler yönünden önemli bir nedeni, vergi gelirlerini artırmaya yönelik uygulamalarının başarılı olamaması ve vergi kaçakçılığının önlenememesidir. Bunun yanı sıra, gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı bu dönemde, yüksek gelir sahiplerinin tasarruf oranı düşük olması nedeniyle, iç tasarruflar yetersiz kalmaktadır (Çakman, 1988: 29). Bu durum yatırımların artırılabilmesi için dış tasarruflara olan gereksinimin artmasına neden olmaktadır.

Toplam tasarruf oranlarının yetersiz olduğu ekonomilerde dış borçlanma, ekonomik büyümeye katkı sağlamakla birlikte, borçların geri ödenmesinde ekonomik darboğaza neden olabilmekte, milli geliri azaltıcı etkide bulunabilmektedir. Dış borçlanmanın artması ve bu borçların özellikle kısa vadeli olması, daha yüksek risk primi yani faiz oranı ile borçlanmalara yol açmaktadır. İç borçlanmadaki artış ise, iç piyasada faiz oranlarının

yükselmesine ve özel sektör üretim ve yatırım kapasitesinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Öte yandan, kısa vadeli yabancı sermaye girişini özendirilmekte, ekonomiyi spekülâtif hareketlere açık hale getirmektedir.

1980–1985 dönemine bakıldığında, Türkiye'nin 1980 yılı başında %25'i kısa, %75'i orta ve uzun vadeli olmak üzere, 14.234 milyar dolar olan borç stoku vardır. 1985 yılı sonunda borç stoku 25.349 milyon dolara yükselmiştir. Sadece altı yıllık bir dönem içinde dış ve iç borçlanmada ortalama %80 oranında bir artış gerçekleştiği görülmektedir (Wolff, 1987: 97).

1980'li yıllar sonrası dönemde iç ve dış borçlanmadaki gelişmelerin gözlenebilmesi amacıyla Tablo 1.8 ve 1.9 düzenlenmiştir.

Tablo 1.8: İç ve Dış Borçlar (Yıllık % Değişme)

	İç Borçlanma	Dış Borçlanma	Kısa vadeli Dış Borçlanma	Uzun vadeli Dış Borçlanma
1984	31.52	8.23	39.41	4.04
1985	50.80	23.22	49.65	18.46
1986	146.29	25.51	33.41	23.71
1987	63.76	25.21	20.06	26.47
1988	65.28	0.98	-15.82	4.89
1989	47.35	2.53	-10.47	4.95
1990	36.36	19.37	65.36	12.44
1991	70.77	2.38	-4.03	3.80
1992	98.92	9.27	38.86	3.21
1993	83.97	20.34	45.92	13.29
1994	123.68	-2.56	-39.44	10.53
1995	70.27	10.54	38.55	5.09
1996	131.37	4.41	10.14	2.94
1997	99.54	6.38	3.63	7.13
1998	84.82	14.22	17.43	13.37
1999	97.37	7.03	10.34	6.12
2000	58.90	15.01	23.47	12.59
2001	235.41	-4.22	-42.04	7.63
2002	22.69	14.10	0.13	16.45
2003	29.70	11.23	40.12	7.04
2004	15.48	11.43	39.94	6.28
2005	9.04	4.85	18.17	2.00
2006	2.73	21.80	11.31	25.52
2007	1.53	20.45	1.24	25.03
2008	6.28	15.09	17.03	10.43
2009	20.07	-1.74	-2.28	-1.62

Kaynak: TCMB, EVDS ve DPT istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren iç borçlanma yüksek oranda artış göstermiştir. Bunun yanısıra özellikle ekonomik kriz yaşanan yıllarda yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir. Bu çerçevede, 1994 yılında bir önceki yıla göre ortalama %124, 2001 yılında %235 artış göstermiştir. Dış borçlanma ise, 1994 ve 2001 yılları dışında sürekli olarak artış eğilimindedir. Bununla birlikte, 2001 yılı sonrasında kısa vadeli dış borçlanma artış göstermiştir (Karakayalı, 2003: 384).

Tablo 1.9'da, 1980–2009 yılları arasında dış borçlanmadaki gelişmeler vade yapısına göre sunulmaktadır.

Tablo 1.9: Dış Borçlanmanın Yapısı (Milyon Dolar)

Yıl	1980	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Toplam Dış Borç Stoku	16.227	18.385	20.823	25.660	32.206	40.326	40.722	41.751
<i>Kısa Vade</i>	2.505	2.281	3.180	4.759	6.349	7.623	6.417	5.745
<i>Uzun Vade</i>	13.722	16.104	17643	20901	25857	32703	34305	36006
Yıl	1990	1993	1994	1995	1998	1999	2000	2001
Toplam Dış Borç Stoku	52.377	70.512	68.705	75.948	96.351	103.123	118.602	113.59
<i>Kısa Vade</i>	9.500	18.473	11.187	15.500	20.774	22.921	28.301	16.403
<i>Uzun Vade</i>	42.877	52.039	57.518	60.448	75.577	80.202	90.301	97.189
Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Dış Borç Stoku	129.59	144.15	160.65	168.47	205.27	247.09	278.302	273.454
<i>Kısa Vade</i>	16.424	23.013	31.880	37.103	40.354	41.810	50.498	49.343
<i>Uzun Vade</i>	113.174	121.132	128.766	131.371	164.911	205.284	227.804	227.804

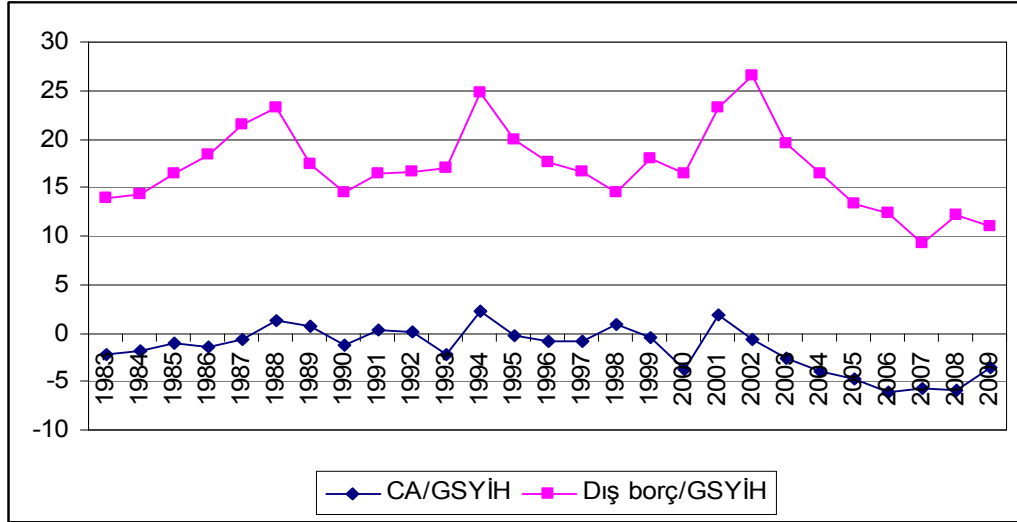
Kaynak: TCMB, EVDS ve DPT istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Belirtilen dönemde toplam dış borç stokunun, ekonomik kriz yaşanan yıllarda gerileme göstermekle birlikte, ortalama beş kat yükseldiği görülmektedir. 1990 yılında 52.377 milyon dolar olan dış borç stoku, ekonomik kriz sonrası 2002 yılında 129.59 milyon dolara, 2008 yılında 278.302, 2009 yılında 273.454 milyon dolara yükselmiştir. Dış borçlanmanın önemli bir bölümü kamuya aittir. Öte yandan, kamu sektörünün, 1998 yılı sonrasında ve özellikle 2008 ve 2009 yıllarında, kısa vadeli borçlanmasının da artış gösterdiği belirtilebilir. Özel sektör ise 1990'lı yılların sonuna kadar

ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanırken, 2002 yılından itibaren uzun vadeli borçlanma olanağı sağlamıştır (TCMB, EVDS).

Grafik 1.8 ve 1.9'da, Türkiye'nin toplam iç ve borç toplamı ile cari açık arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

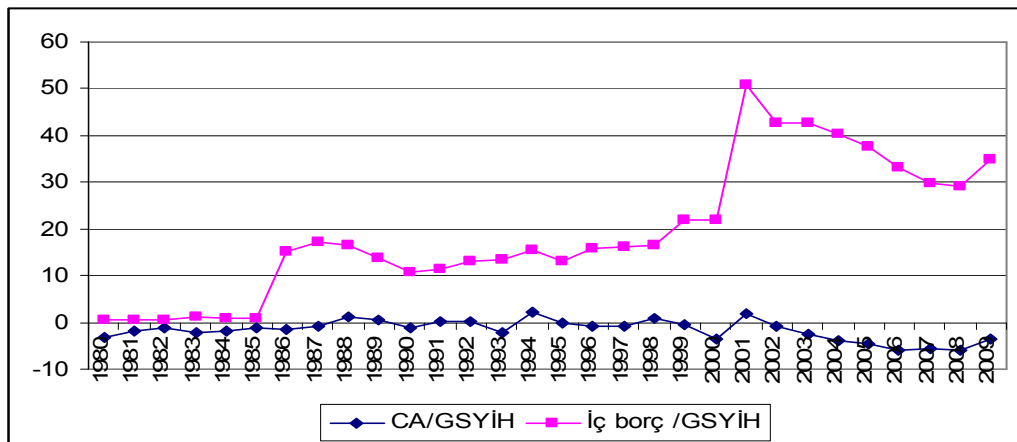
Grafik 1.8: Kamu Dış Borçlanması ve Cari Açık

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Belirtilen her iki grafiğe göre, dış borçlanma ile cari açık arasında pozitif, iç borçlanma ile cari açık arasında negatif yönlü bir ilişki gözlenmektedir. Özellikle 1999 ve 2001 yıllarında belirtilen etkilerin daha net görüldüğü söylenebilir.

Grafik 1.9: Kamu İç Borçlanması ve Cari Açık

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

1.3.7 Sermaye Transferleri

Yurt içi tasarrufların yatırımlara oranla yetersiz kalması cari hesabın açık vermesine neden olurken, yabancı sermaye girişi cari hesaptaki açığın kapatılmasına ve büyümeye katkı sağlamaktadır. Sermaye çıkışları ise makro ekonomik dengesizliklere yol açabilmekte veya etkilerini derinleştirmektedir (Hakkio, 1995: 15–16).

Sermaye hareketleri vadelerine göre kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Uzun vadeli sermaye hareketleri bankaların, kamu sektörünün ve özel şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarından, yabancı hükümetlerden aldıkları kredileri ifade etmektedir. Bu krediler, verimli alanlarda kullanıldığı takdirde ekonomiye faydalı olabilmekte ve vadelerinin uzunluğu dolayısıyla istikrarsızlığa neden olmamaktadır (Kont, 1998: 694). Kısa vadeli sermaye, finansal aktiflerdeki yüksek getiriden ve faiz-kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle büyük ölçüde spekülatiftir ve sıcak para özelliği taşımaktadır. Vadenin kısıtlılığı nedeniyle uzun dönemli ekonomik büyümeye katkısı bulunmamakta, fakat geçici olarak ödemeler dengesi ve kamu açıklarını finanse etmektedir (Kont, 1998: 695–707).

Türkiye’de sermaye hareketleri 1980’li yılların başından itibaren uygulanan ekonomik ve finansal serbestleşme politikalarına bağlı olarak yoğunluk kazanmıştır. 1983 yılında sermaye piyasası kurulmuş, 1984 yılında döviz piyasası serbestleştirilmiştir. 1986’da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmış, İnterbank piyasası kurulmuş ve Türk Lirası konvertibl hale getirilmiştir. Bu durum yabancı sermaye girişlerinin artmasına olanak sağlamıştır. Özellikle 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Kararla kambiyo kontrollerinin kaldırılması bu gelişmelerde etkili olmuştur (Şahin, 2002: 202–203). Bu çerçevede, 1980 yılında Türkiye’ye giren yabancı sermaye miktarının 672 milyon dolar iken, 1990 yılında 4 milyar dolara yükselmiştir (TCMB, www.tcmb.gov/evds).

Tablo 1.10’da, yatırım çeşitlerine göre sermaye yatırımları ve resmi rezervdeki değişimler sunulmaktadır. Tablonun 1986 yılından itibaren

düzenlenmesinin nedeni, portföy yatırımlarının 1986 yılından itibaren gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, Grafik 1.10 ve 1.11’de 1980 yılından itibaren doğrudan yatırımlar ve sermaye ve finans hesabı toplamı, cari açık ile ayrıca ilişkilendirilmiştir.

Tablo 1.10: Sermaye ve Finans Hesabı Bilançosu (Milyon Dolar)

Yıl	Portföy Yatırımları	Doğrudan Yatırımlar	Diğer Yatırımlar	Resmi Rezervler	Sermaye ve Finans Hesabı Toplamı
1986	146	125	1.475	-163	1.583
1987	282	106	1.060	-136	1.312
1988	1.178	354	-2.922	-721	-2.111
1989	1.386	663	-1.509	-2472	-1.932
1990	547	700	2.742	-896	3.093
1991	623	783	-3.803	1.199	-1.198
1992	2.411	779	458	-1.484	2.164
1993	3.917	622	4.364	-308	8.595
1994	1.158	559	-5.634	-546	-4.463
1995	237	772	3.903	-5.005	-93
1996	570	612	4.301	-4.545	938
1997	1.634	554	4.753	-3.316	3.625
1998	-6.711	573	5.067	-216	-1.287
1999	3.429	138	1.782	-5.726	-377
2000	1.022	112	11.801	-354	12.581
2001	-4.515	2.855	-2.667	2.694	-1.633
2002	-593	958	7.191	-6.153	1.403
2003	2.465	1.252	3.425	-4.047	3.095
2004	8.023	2.005	4.184	-824	13.388
2005	13.437	8.967	15.745	-17.847	20.302
2006	7.373	19.261	11.544	-6.114	32.064
2007	717	19.951	24.666	-8.032	36.568
2008	-5.046	15.720	24.574	-1.057	36.305
2009	198	6.107	-870	-111	5324

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Portföy yatırımlarının, 1989 yılından itibaren yükseldiği görülmektedir. 1986–1989 yılları arasında net portföy yatırımları 2.9 milyar dolardır. 1993 yılında en yüksek düzeyine ulaşarak 3.9 milyar dolar gerçekleşmiştir. Bu yatırımların 3.7 milyarlık bölümü, kamu ağırlıklı tahvil borçlanmasından kaynaklanmaktadır (TCMB, www.tcmb.gov).

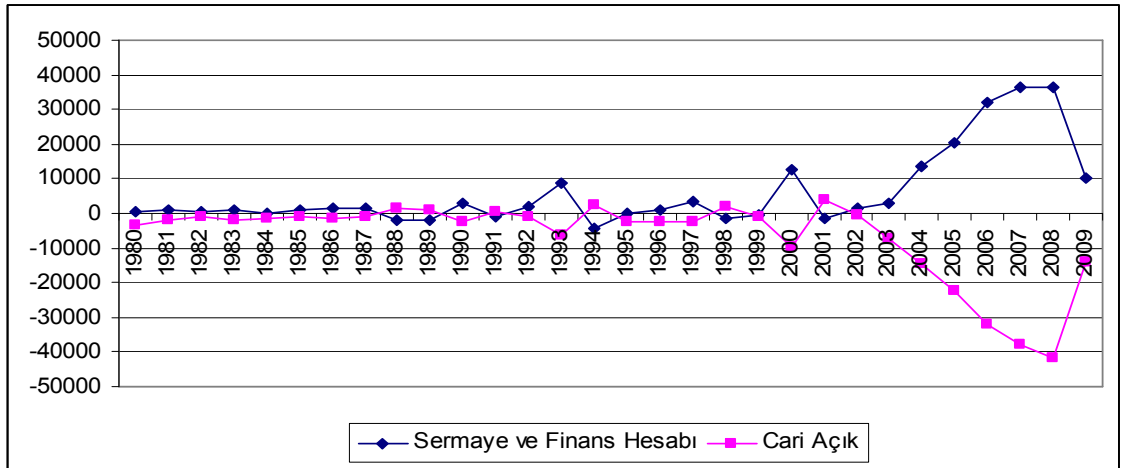
Yabancı doğrudan yatırımlar sermaye dengesi içinde düşük bir pay almaktadır. 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşması sonrasında, Türkiye’ye yönelik doğrudan yatırımlarda beklenen artışlar

gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, 1999 yılına kadar azalmaya devam etmiştir. Yabancı yatırımcıların uzun vadeli plan yapmasını, yüksek oranlı enflasyon, istikrarsız büyüme, bürokratik engeller, yasal ve politik sorunlar gibi pek çok olumsuzluğun engellediği söylenebilir (TCMB, 2001: 52; Arıman, 2000: 138).

2002 yılından itibaren ise özelleştirme politikaları ve bu çerçevede yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik düzenlemelere bağlı olarak, doğrudan yabancı sermaye girişleri artmıştır. Fakat 2008 yılından sonra tekrar gerileme gösterdiği belirtilebilir. Diğer yatırımlar, varlıklar ve yükümlülükler olarak sınıflandırıldığında hesabın varlıklarını, ihracat karşılığı yurt dışında açılan krediler ve bu kredilere bağlı olarak geri ödemeler oluşturmaktadır. Yükümlülüklerini ise, ticari krediler, IMF kredileri ve bankacılık kredileri hesapları ile ilgili kullanım ve kısa vadeli sermaye işlemleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda, diğer yatırımlar özellikle ekonomik kriz dönemlerinde yüksek oranlarda azalma göstermektedir.

Grafik 1.10'da, sermaye ve finans hesabı ile cari açık arasındaki gelişmeler görülmektedir.

Grafik 1.10: Sermaye ve Finans Hesabı ve Cari Açık (Milyon Dolar)

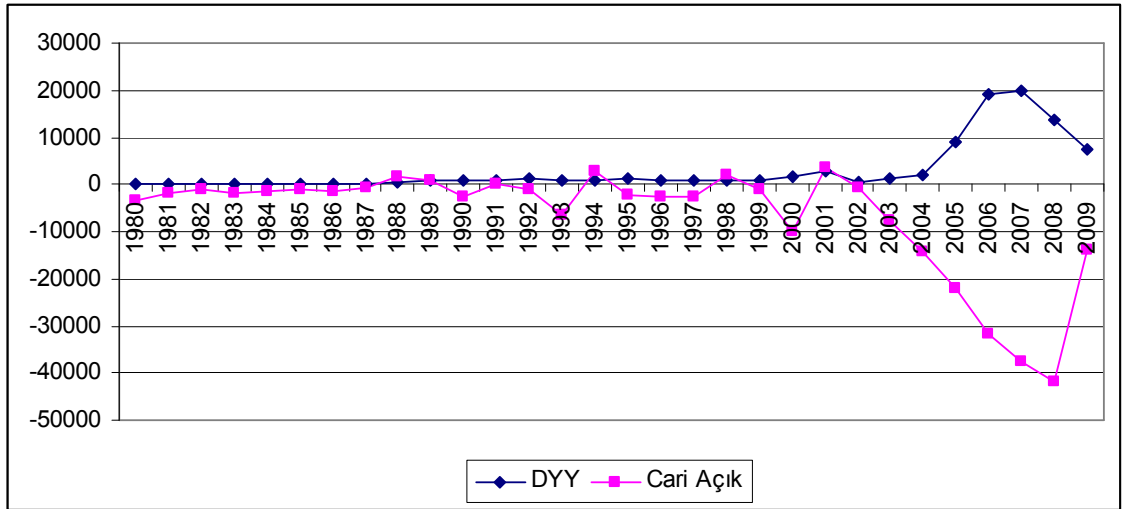
Kaynak: TCMB ve DPT verileri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Cari hesabın açık verdiği dönemlerde sermaye ve finans hesabı artış göstermekte, cari hesabın fazla verdiği dönemlerde ise gerilemektedir. Özellikle ekonomik kriz yaşanan yıllarda, sermaye ve finans hesabındaki

açığın daha da artığı belirtilmelidir. Örneğin, 2000 yılında 9.6 milyar dolar sermaye girişi yaşanırken, 2001 yılında Kasım ve Şubat krizlerinin etkisiyle 13.9 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanmıştır (TCMB, www.tcmb.gov.tr). Bu durumun ise, cari hesabın fazla verdiği yıllarda yaşandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, 2004 yılından sonraki dönem için, sermaye akımları ve cari açık arasındaki makasın açılması tehlike arz etmektedir. 2008 yılı küresel kriz ortamında bu oluşum duraklamıştır. 2010 yılı sonrası gelişmelerin, belirtilen göstergelerin yönünün görülebilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Grafik 1.11’de, yıllar itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki ve cari açıktaki gelişmeler incelenmiştir.

Grafik 1.11: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) ve Cari Açık (Milyon Dolar)

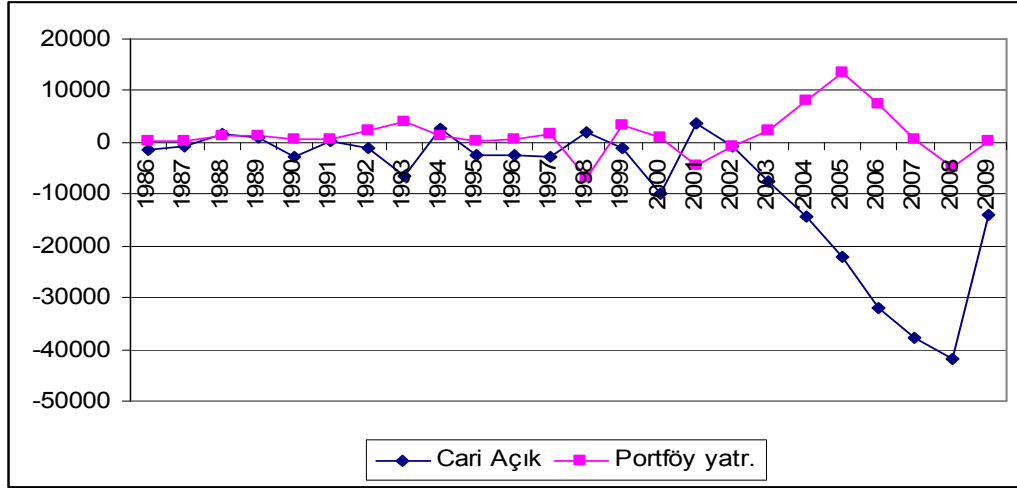

Kaynak: TCMB ve YASED istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Türkiye’de DYY, 1980–2000 döneminde önemli bir değişim yaşamamış, 1990’lı yıllarda geçmiş yıllara göre nispeten artış göstermiştir. 1999–2003 yılları arasında dalgalanma göstermekle birlikte, 2004–2007 yılları arasında artış eğilimine girmiştir. 2008–2009 yıllarında ise tekrar gerileme göstermiştir. Bu çerçevede, cari açığın DYY’ler için olumsuz bir faktör olduğu düşünülebilir. Örneğin, 2007 yılında yaklaşık 20 milyar dolar olan DYY, 2008 yılında 15.7 milyon dolara gerilemiş, 2009 yılında ise 198 milyon dolar düzeyinde DYY gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 1.10).

Grafik 1.12'de cari açık ve portföy yatırımları arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

Grafik 1.12: Cari Açık ve Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB, EVDS istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bu çerçevede, yüksek cari açıkların yaşandığı dönemlerde yüksek portföy yatırımlarının gerçekleştiği belirtilmelidir. Cari fazla verilen yıllara bakıldığında ise, belirtilen yatırımlarda gerileme yaşanmıştır. Diğer yandan 2005–2007 yılları arasında, genel eğilimden farklı olarak, portföy yatırımları ve cari açık arasında ters yönlü hareket söz konusudur. Cari açığın yükseldiği bu yıllarda, portföy yatırımlarında azalma vardır. 2008 ve 2009 yıllarında ise iki değişken önceki dönemlere paralel yönlü bir ilişki sergilemiştir. 2008 yılında yüksek oranda sermaye çıkışı olmuş, 2009 yılında portföy yatırımlar kısmen artmıştır.

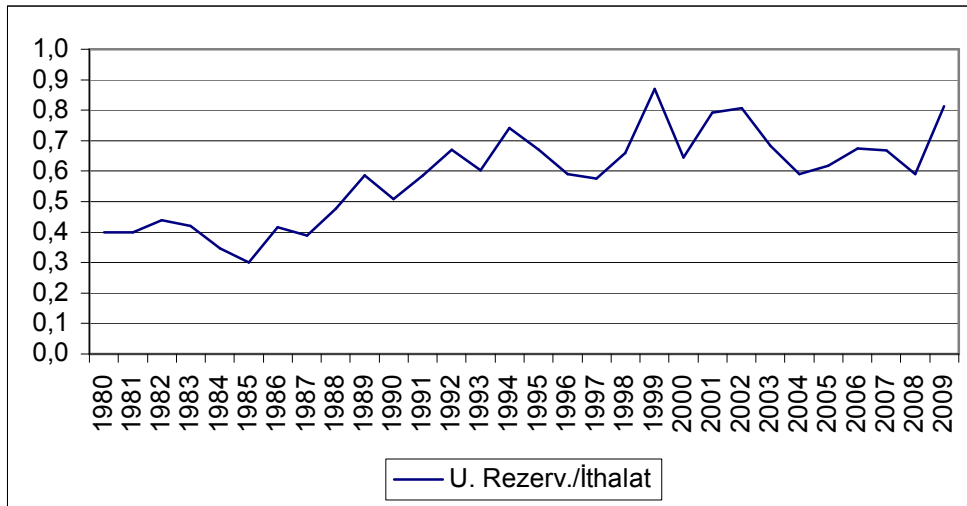
1.3.8 Resmi Rezervler

Resmi rezervler, merkez bankasının piyasaya yapacağı müdahaleler için tuttuğu döviz, altın ve IMF kaynaklarından oluşmaktadır. Döviz arz ve talebindeki eğilimler, yerel para cinsinden döviz kuru düzeyini belirlemekte ve kurdaki aşırı hareketlenmelerde merkez bankası piyasaya alım ya da satım yolu ile müdahale etmektedir. Merkez bankasının yaptığı bu işlemler ödemeler bilançosunun resmi rezervler hesabında gösterilmektedir.

Denkleştirici nitelikte olan resmi rezervler hesabı, otonom gelir ve giderler arasında dengesizliği kapatmak üzere kullanılmaktadır. Bu kapsamda, sabit kur sisteminde resmi rezervlerdeki değişme dış dengesizlikle aynı oranda olduğu belirtilmelidir (Seyidoğlu, 1998: 352) Esnek kur sisteminde ise, döviz kurları piyasa arz ve talep güçleri tarafından belirlendiğinden, merkez bankası döviz kurunun fiyat oluşumuna herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Karma kur sistemde ise, merkez bankasının sabit kur sistemine göre daha az müdahale etmekle birlikte, resmi rezervler dış dengesizlik durumuna göre değişme göstermektedir (Akdiş, 2006: 1).

Grafik 1.13'de uluslararası rezervlerin ithal edilen mal ve hizmetlere oranı görülmektedir.

Grafik 1.13: Uluslararası Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranı

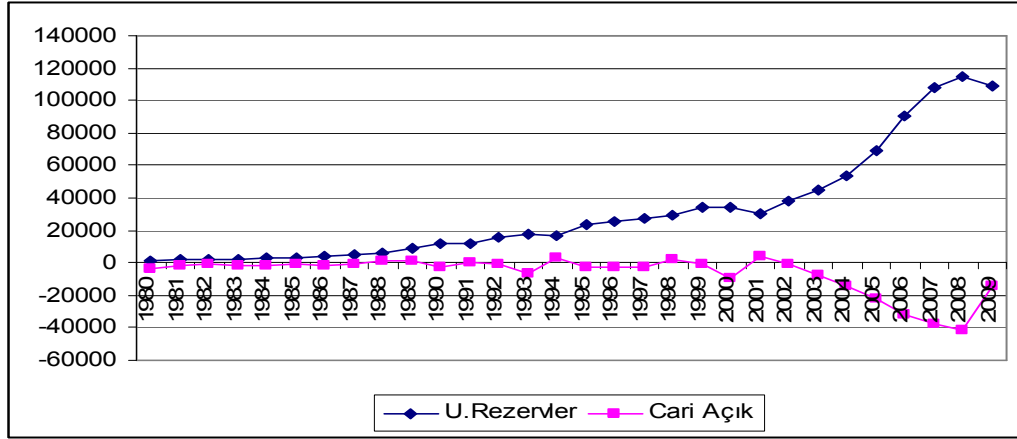
Kaynak: TCMB ve DPT istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Belirtilen oran, bir ülkenin ihtiyaç duyduğu girdileri ne kadar bir sürede dış desteğe ihtiyaç duymadan karşılayabileceğini göstermektedir. IMF' e göre bir ekonomide uluslararası rezervlerin yeterlilik düzeyi, en az üç aylık ithalatı karşılama oranıdır. Bu kapsamda, uluslararası net rezervler, toplam ithalatın %25'ini karşılamalıdır (Mavchan, 2002: 4). Türkiye'de bu oranın 1985 yılı sonrasında giderek yükseldiği görülmektedir. Ekonomik kriz yaşanan 1994 yılında %74, 1999 yılında %87, 2001 yılında %79 gerçekleşen bu oran, kriz öncesi 1993, 1998, 2000 yıllarında sırasıyla %60, %65 ve %64'tür. 2003–

2008 yılları arasında %60, %70 aralığında iken, 2009 yılında %80'e yükselmiştir.

Grafik 1.14'de, uluslararası rezervler ile cari açık arasındaki gelişmeler incelenmektedir.

Grafik 1.14: Uluslararası Rezervler ve Cari Açık (Milyon Dolar)

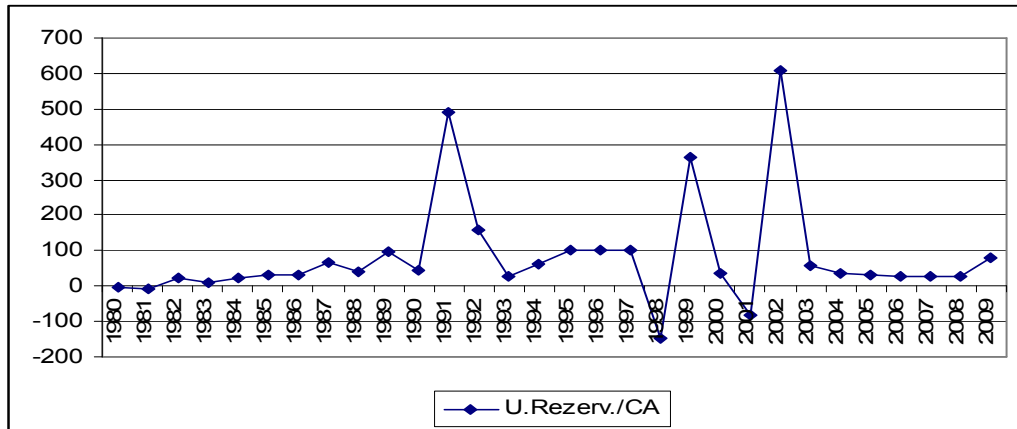

Kaynak: TCMB ve DPT istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Sabit döviz kuru rejiminin uygulandığı dönemlerde Merkez Bankası daha yüksek oranda rezerv para tutmak zorunda iken 2002 yılı sonrasında, yüksek cari açılara bağlı olarak Merkez Bankası rezerv kullanımını artırdığı görülmektedir.

Grafik 1.15'de, uluslararası rezervlerin cari açığı karşılama oranı görülmektedir.

Grafik 1.15: Uluslararası Rezervlerin Cari Açığı Karşılama Oranı

Kaynak: TCMB ve DPT istatistikleri kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Dönem süresince sadece 1981 ve 1982 yıllarında cari açık, uluslararası rezervlerin üzerinde seyretmiştir. 1991, 1999 ve 2002 yıllarında ise, rezervlerin cari açığı karşılama oranı oldukça yüksektir. 1999 ve 2001 yılları arasında rezervler oldukça düşüktür.

2. BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASI VE

DIŞ DENGENİN SAĞLANMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

İkinci bölümde öncelikle, iktisat politikası tanımlanmıştır. İktisat politikası amaç ve araçların çok kapsamlı olması, iktisat politikasının belirli modeller çerçevesinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda iktisadi modeller, ekonomik olayı oluşturan temel unsurların ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesini olurlu kılmaktadır. Bölümde, iktisat politikası ilk olarak iktisadi modellerin temel unsurları çerçevesinde tanımlanmış, daha sonra amaç ve araçları incelenmiştir. İkinci kısımda, dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi yaklaşımlar sunulmuştur.

Dış dengenin sağlanmasına yönelik yaklaşımlar, Klasik sistem ile başlanmaktadır. Merkantilist düşüncede dış dengenin sağlanmasına yönelik önlemler bulunmamaktadır. Bilanço fazlasının iç fiyatları yükselterek dış açıklara neden olacağı ve devamlı bir bilanço fazlasının olurlu olamayacağı görülememiştir (Karluk, 2003: 464). İkinci bölüm, ekonomi yazınında dış denge ili ilgili çalışmalar özetlenerek tamamlanmıştır.

Çalışmanın sonraki bölümü olan uygulama aşamasında, iktisat (ekonomi) politikası modeli unsurlarına uygun davranılarak, dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi politika araçları ile cari açık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu kapsamda, dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi yaklaşımlar test edilmiştir.

2.1 İKTİSAT POLİTİKASI VE TEMEL UNSURLARI

Ulusal ekonomilerin düzenlenmesi ve yönetimi amacıyla hükümetlerce alınan ekonomik ve mali kararlara iktisat politikası denir (Seyidoğlu, 1992: 386). İktisat politikasının çok sayıda amacı bulunmakta ve bu amaçlara ulaşmak için çeşitli iktisadi araçlar kullanılmaktadır. İktisadi amaç ve araçların çeşitliliği ise iktisadi politikanın modelleme yoluyla açıklanmasını olanaklı kılmaktadır.

İktisat politikası modelleri, ekonomik olayı oluşturan unsurlar ve bu unsurlar arasındaki ilişkileri göstermektedir. Bununla birlikte, modellerin ilişkileri tam olarak yansıttığı veya gerçeği tam olarak ortaya koyduğu söylenemez. Bunun nedeni, modele olayla ilişkili her unsurun dahil edilmemesidir. Bu tür bir sınırlama pek çok açıdan zorunludur. Çünkü iktisadi ilişkiler çok yönlü ve karmaşıktır. Modele doğrudan veya dolaylı etkisi olduğu düşünülen her unsurun dahil edilmesi iktisadi politikanın belirlenmesini güçleştirecektir. Öte yandan her unsurun etkisi beklendiği gibi yüksek değildir. Bu nedenle etkisi düşük gözlemlenen unsurlar, modelin bütünlüğü ve anlamlılığı için elenebilmelidir. Modellemede uygun görülen, sadece iktisadi olayın açıklanmasında temel önemde olan unsurların belirlenmesidir. Bu kapsamda iktisadi modelleri, gerçek durumun basitleştirilmiş bir örneği biçiminde düşünmek uygun olacaktır.

İktisat modellerinde temel olarak üç unsur bulunmaktadır. Bunlar, veriler, araçlar ve amaçlardır. Veriler, iktisadi olay içinde önceden ortaya çıkmış, belirli değer ve şekillerde kullanıma hazır durumda olan göstergeleridir. Model uygulayıcıları, verileri olduğu biçimde kabul etmek durumundadır. Milli gelir, yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar genel düzeyi, ödemeler bilançosu gibi unsurlar, çeşitli veri örnekleridir. Verilerin toplanması iktisadi politikar belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. İktisat politikasının amaçlarına hangi araçlarla ulaşılabileceği, veriler toplandıktan sonra belirlenebilmektedir (Savaş, 1998: 25–26). Örneğin dış dengenin sağlanmasına yönelik bir politika belirlenebilmesi için, cari açık, reel kur, büyüme hızı, mali ve parasal veriler gibi çeşitli göstergelerin incelenmesi gerekmektedir. İktisat politikası modelinde amaç ve araçları içeren unsurlar ise aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

2.1.1 İktisat Politikası Amaçları

İktisat politikası, devletin belli iktisadi amaçlara ulaşmak için aldığı ve uyguladığı kararlardan oluşmaktadır. İktisat politikasının temel amacı ekonomik refahı maksimize etmektir. Ekonomik refah oldukça geniş ve soyut bir kavram olarak düşünüldüğünde, iktisadi amaçlar daha somut bir biçimde,

üretimi artırmak, tam istihdama ulaşmak, fiyat istikrarını sağlamak ve korumak, ödemeler dengesini düzenlemek, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak biçiminde özetlenebilmektedir (Pınar, 2006: 23).

Üretim veya büyüme artışının sağlanmasına yönelik politikalar, ekonomilerin büyüme hızı veya kişi başına büyüme hızı ile belirlenmektedir. Büyümenin amaç değişken olarak belirlenmesinde ise, büyümenin teşviki, büyümenin hızlandırılması, optimal büyüme, uygun büyüme gibi kavramlar kullanılmaktadır. Belirtilen kavramlar, ekonominin potansiyeli ve öteki amaçların birlikte dikkate alınması durumunda olurlu olan en yüksek büyüme hızı veya üretim artışının amaçlandığını vurgulamaya yöneliktir (Erkan, 2000: 142). Ekonomik büyümedeki artış, öncelikle yaşam düzeyinin sürekli biçimde yükselmesi için zorunlu görülmektedir. Üretim miktarı ne kadar hızlı artıyorsa, yaşam düzeyini geliştirmek de o ölçüde olanaklı olacaktır (Karakayalı, 2005: 10).

Üretim artışının sağlanması amacı, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının en çok ağırlık verdiği amaçlardan biridir. Bu ekonomilerde iki nedenle üretim artışının artırılması amaçlanmaktadır. Bunlardan ilki, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, gelişmiş ekonomilerle aralarındaki uçurumun daha da belirgin hale gelmesidir. Az gelişmiş ekonomilerde üretim artışının düşük olması, tasarrufları azalmakta, düşük tasarruf oranı, yatırımların gerilemesine neden olmaktadır. Yatırımlardaki gerileme ise üretim artışına engel olmakta ve fakir oldukları için fakir kalmaktadırlar. Fakirliğin kısır döngüsü olarak adlandırılan bu olgudan kurtulabilmek ancak üretim artışıyla sağlanabilmektedir.

Öte yandan, bu ekonomilerde nüfus artış hızı yüksektir. Dolayısıyla yüksek büyüme hızına, yüksek üretim artışı ile ulaşabilmektedirler. Belirtilen nedenlerle gelişmemiş ekonomilerde üretim artışı amacının uzun dönemli amaçlar arasında değerlendirildiği belirtilmelidir. Gelişmiş ekonomiler için büyüme hızının artırılması ise kısa vadeli politikaları içermekte ve ekonominin mevcut işleyişini sürdürmeyi amaçlanmaktadır (Savaş, 1998: 41).

Tam istihdam amacı ise, bir ekonomide potansiyel üretim düzeyinin gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir (Pınar, 2006: 23). Tanımlama, dar anlamda emek faktörünün, geniş anlamda sermaye, doğal kaynaklar ve girişimciler de dahil olmak üzere tüm üretim öğelerinin üretim sürecine sokulmasını içermektedir (Karakayalı, 2005: 346). Ekonomi kuramı ve politikasında aksi belirtilmedikçe, tam istihdam dar anlamda kullanılmaktadır (Aren, 1984: 1–3). Bu kapsamda, cari ücretler düzeyinde isteyen herkese iş bulunması amacı taşımaktadır.

İstihdam politikalarının belirlenmesinde işsizlik verileri kullanılmaktadır. Tam istihdam amacının sayısallaştırılmasında, friksiyonel ve mevsimsel işsizliğin tamamen kaldırılmasının zorluğu nedeniyle, belli bir işsizlik oranı kaçınılmaz görülmektedir. Bu oran ortalama %3 olarak kabul edilmektedir (Erkan, 2000: 146).

Tam istihdam amacı özellikle gelişmemiş ekonomiler için önem arz etmektedir. Bunun nedeni, sermaye birikimi ve sanayileşme düzeyinin yetersiz olmasına bağlı olarak yapısal işsizliğin yaygın olmasıdır. Yapısal işsizlik, ekonomide tarımsal yapının devam etmesine bağlı olarak yaşanmaktadır. Öte yandan, bu ekonomilerde nüfus artışının yüksek olması işsizlik oranının sürekli olarak yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmemiş ekonomilerin potansiyel üretim düzeyini belirlemekte oldukça güçtür. Gelişmiş ekonomilerde ise işsizlik konjonktürel veya friksiyonel nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, gelişmemiş ekonomilerde tam istihdam amacı, uzun vadeli ve yapısal çözümler içeren politikalar gerektirirken, gelişmiş ekonomilerde, kısa dönemli bir amaçlar arasındadır (Eker vd., 2002: 22).

Ekonomi politikasının bir başka amacı, fiyat istikrarını sağlamak ve korumaktır. Bu amaca yönelik politikaların oluşturulmasında, toptan fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksi gösterge niteliği taşımaktadır.

Fiyatlar genel düzeyindeki dengesizlik iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artış göstermesi başka bir ifadeyle enflasyondur. İkincisi ise, fiyatlar genel düzeyinin sürekli düşme eğilimi gösterdiği deflasyondur (Erol, 2006: 90).

Enflasyon açısından bakıldığında, bir ekonomide enflasyon oranının %1 ve %2 düzeyinde gerçekleştiği durumda, fiyat istikrarının gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu oran, gelişmemiş ülkeler için %5 gibi bir orana kadar makul karşılanabilmektedir (Erkan, 2000: 147).

Fiyatlar genel düzeyindeki istikrarsızlığın ekonomiye etkileri oldukça kapsamlıdır. Bunlar genel anlamda, paranın ekonomideki fonksiyonlarını sarsması, büyüme sürecini olumsuz etkilemesi, gelir dağılımında dengesizliğe neden olması ve dış dengeyi olumsuz etkilemesi olarak belirtilebilir. Dolayısıyla, bir ekonomide fiyat istikrarının sağlanması, öteki amaçlara ulaşılabilmesi olurlu kılmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde fiyat istikrarsızlığının kaynağını yapısal sorunlar oluşturmaktadır. Tarımsal ürünlere bağlı üretim yapısı, sanayi malları üretiminin düşük olması, üretici ve tüketici arasındaki pazarlama sorunları gibi nedenler, fiyatlar genel düzeyinde sürekli artışlara kaynaklık etmektedir. Bu çerçevede, gelişmemiş ekonomilerde fiyat istikrarının sağlanması, uzun vadeli bir amaçlar olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ise, toplam arz ve talep arasındaki denge geçici nedenlere bağlı olarak bozulduğundan, fiyat istikrarının kısa vadeli amaçlar arasında değerlendirildiği belirtilebilir (Savaş, 1998: 44).

Dış dengenin sağlanmasına yönelik bir amaç olan ödemeler dengesizliğinin giderilmesi, ödemeler bilançosundaki aktif ve pasif hesapların eşitlenmesine dayanmaktadır. Bilançonun açık vermesi (dış açık), yabancı varlıklara olan ulusal talebin, yabancıların ulusal varlıklara olan talepten düşük olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ters durumda ise ödemeler bilançosu fazla vermektedir.

Ödemeler bilançosunun sürekli açık vermediği gelişmiş ekonomilerde dış dengesizlik, kısa süreli parasal bir sorun olarak görülmektedir. Bu ekonomilerde ulusal paralar konvertibl olduğu için ödemeler dengesinin açık veya fazla vermesi, üretimle para arzı arasındaki dengeyi bozmaktadır. Bu kapsamda, para arzında ve para arzını etkileyen unsurlarda yapacakları değişikliklerle dış denge amacı sağlanabilmektedir (Savaş, 1998: 45).

Öte yandan, dış açık veya fazla şeklindeki düzensizliklerin sürekli yaşandığı gelişmemiş ekonomilerde, dış dengesizlik enflasyonist veya deflasyonist baskılara neden olmaktadır. Bu durum, ülkeler arasında mal ve para akımlarının eşitlenmemesi sonucunda likidite etkisine bağlı olarak yaşanmaktadır (Erkan, 2000: 152). Gelişmekte olan ekonomilerde, ihracatın ithalat baskısında olması, dış ticaret dengesinin sürekli olarak açık vermesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, ulusal paralarının konvertibil olmaması durumunda, yüksek oranda döviz ve altın rezervleri tutulması gerekmektedir. Bu nedenle dış dengesizlik kronik bir yapı kazanmaktadır. Dolayısıyla bu ekonomilerde ödemeler dengenin sağlanması, sanayileşmenin ve ihracatın artırılması gibi yapısal sorunlara çözüm arayan, uzun vadeli bir amaç olarak görülmektedir (Savaş, 1998: 45).

Gelir ve servet dağılımında adaleti sağlama amacı ise, tüm ekonomilerde tartışmalı konulardan biridir (Pınar, 2006: 25). Temel olarak gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması, bireylerin gelir ve servetleri arasındaki farkın en aza indirilmesini amaçlamaktadır. Fakat Bölüşüm Kuramı ve Politikaları'nda Pareto Alfası, Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi gibi bazı yaklaşımlar olmakla birlikte, adil gelir dağılımını gösteren sayısal bir büyüklük bulunmamaktadır (Erkan, 2000: 148).

Kamu ve özel sektör arasında siyasal yapı ne olursa olsun, kamu sektörü belirli hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla kaynakların bir kısmını kullanmaktadır (Pınar, 2006: 25). Ancak belirtilen amaç özellikle özel kesimin gelir ve servetindeki adaletsizliği gidermeye yöneliktir. Bunun nedeni, artık ekonomilerde adaletsiz gelir ve servet dağılımı sağlayarak sermaye birikimi sağlama yolu ile kalkınmanın gerçekleşmediğidir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler kendi iç pazarı büyüklüğünde kalkınabilecektir. İç pazar ise toplumun gelir düzeyinin yükselmesine bağlı olarak genişleyebilecektir. Bu nedenle gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması, iç pazarı genişleterek sanayiye teşvik etmek anlamına da gelmektedir (Savaş, 1998: 46).

Öte yandan, bu amacın toplumda baskı ve huzursuzluğa neden olabileceği belirtilmelidir. Örneğin sosyal ve ahlaki değerleri farklı toplumlarda veya mülkiyet ve miras haklarına bağlı toplumlarda bu önlemler huzursuzluğa neden olabilecektir. Bu kapsamda, belirtilen amaçla, toplumdaki bireylerin milli gelirden aldığı payların, yasal önlemlerle haksız kazançları önleyici ve getirilecek teşviklerle ahlaki değerleri yükselten, başarılı insanları desteklemesi amaçlanmalıdır (Eker vd., 2002: 25).

2.1.2 İktisat Politikasının Araçları

İktisat politikası araçları, harcama değiştirici ve kaydırıcı politikalar çerçevesinde iki grupta değerlendirilebilmektedir.

2.1.2.1 Harcama Değiştirici Politikalar

Harcama değiştirici politikalar, bir ekonominin harcama yapısının devlet tarafından değiştirilmesine yönelik politikaları içermektedir. Bu amaçla kullanılan iktisadi politika araçları para ve maliye politikalarıdır.

2.1.2.1.1 Para Politikası

Harcama değiştirici politikalardan para politikası, merkez bankası tarafından uygulanmaktadır. Merkez bankası, para arzını ve faiz oranını değiştirerek bu politikayı yürütmektedir. Para politikası uygulamasında, nihai amaçlara ulaşmak için öncelikle ara hedefler belirlemekte ve para politikası araçları ile bu hedeflere ulaşmaya çalışılmaktadır (Öztürk, 2003: 5). Bu kapsamda, para politikası araçları, açık piyasa işlemleri, reeskont politikası, zorunlu karşılık oranları, faiz oranı, döviz alım-satımı, selektif kontroller ve merkez bankasının konuşma-ikna etme yolunu kullanmasıdır (Orhan ve Erdoğan, 2005: 63; Eren, 2006: 411).

Para arzı, bir ekonomide para olarak kullanılan tüm araçların toplam değeridir. Günümüzde para yerine geçen araçlar çok çeşitlenmiş, bu nedenle para tanımına hangi araçların gireceği konusunda tartışmalar gündeme gelmiştir. Genel olarak para arzı tanımlanırken, paranın fonksiyonlarına göre değişik araçların likidite özelliklerinin dikkate alındığı belirtilebilir (Pınar, 2006: 27).

Bu çerçevede, para arzının tanımlanmasında dört ana yaklaşım bulunmaktadır (Erol, 2006: 71). Bunlardan ilki, dar anlamda para arzı tanımıdır. Tanımlama, paranın değişim aracı olma fonksiyonunu temel almakta ve ödeme aracı özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Para arzını, dolaşımdaki ödeme araçlarının nominal değerleri toplamı olarak tanımlanmakta ve M1 ile gösterilmektedir. Dolaşımdaki ödeme araçları, madeni paralar, kağıt paralar ve bankacılık sisteminin gelişmiş olduğu ülkelerde çeke tabi vadesiz ticari ve vadesiz tasarruf mevduatları toplamından oluşmaktadır (Wrightsman,1971: 17).

İkinci para arzı tanımı, geniş anlamli kullanılmaktadır. Bu tanımlamada paranın değişim aracı fonksiyonu yanında değer koruma aracı fonksiyonu da yer almaktadır. Bu tanımlamada para arzını, dolaşımdaki para, vadesiz ve vadeli mevduatlar oluşturmakta, M2 olarak adlandırılmaktadır. Bu görüş, M. Friedman ve D. Meiselman vd. tarafından yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Vadeli mevduat servetin bir parçası olarak kabul edilmekte, vadesiz mevduat ise değişim aracı olarak kullanılmaktadır (Erol, 2006: 72).

Bunun yanısıra, likidite özelliklerinin giderek azaldığı fakat para fonksiyonu özelliklerini koruyan bu tanımlamalar, M2Y, M3 ve M3Y biçiminde geniş arzı para tanımları olarak kullanılmaktadır. M2Y, M2 para tanımına döviz tevdiat hesaplarının eklenmesiyle oluşmaktadır. M3 para arzı tanımı, M2Y'ye resmi kuruluşlar mevduatı ve merkez bankasındaki diğer mevduatlar; M3Y, yurtiçi döviz tevdiat hesapları dahil edilmesiyle oluşmaktadır (Pınar, 2006: 27).

Para arzının tanımlanması konusunda üçüncü yaklaşım, Gurley ve Shaw Yaklaşımıdır. Para tanımı bütün likit değerleri içermektedir. Ancak alternatif likit değerler arasındaki ikamenin ölçülmesi için, ikame gücü 0 ile 1 arasında derecelendirilmiştir. 0: Para sayılmayanları, 1: Para ve Çek Mevduatını ifade etmektedir. Para stoku bu değerlerin ağırlıklı toplamıdır (Gurley ve Shaw, 1964: 209-212).

Bu yaklaşıma göre para arzı tanımına tüm likit varlıklar, vadeli ve vadesiz mevduatlar ve menkul değerler dahil edilmelidir. Bu yaklaşım daha

geniş bir para arzı tanımını ifade etmektedir. Tanımlamanın amacı, para stokunun, ekonominin ihtiyaçlarına göre sıralanmış mali araçlar olduğunu ortaya koymaktır.

Dördüncü para arzı yaklaşımı ise, potansiyel para arzı tanımından oluşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomide likiditeyi düzenleyen kredi mekanizması olup, tüm mali kredileri içerir şekilde para arzı tanımlanmaktadır. Böylece, kredi politikası para arzının en önemli aracı sayılmaktadır (Erol, 2006: 74).

Para politikası araçlarından, açık piyasa işlemleri öteki araçlara göre daha sık kullanılmaktadır. Bu işlemler, merkez bankasının kişi ve bankalara devlet tahvili, hazine bonosu ve döviz alım-satımı ile gerçekleşmektedir. Açık piyasa işlemleri ile para arzını doğrudan etkilenebilmektedir. Merkez bankası devlet tahvili satın alımı yaptığında, bankaların likiditesini artmaktadır. Likidite artışı, bankaların kaydi para yaratma ve bu parayı kredi olarak verme politikaları etkilemektedir. Tahvil satımında ise, bankaların likiditesi azalmaktadır. Bu durum, kaydi para yaratımının gerilemesine ve kredi hacminin azalmasına yol açmaktadır.

Bu kapsamda, açık piyasa işlemleri öncelikle banka likiditesini daha sonra kredi çarpanı yoluyla para arzını etkilemektedir. Öte yandan, tahvil alım-satımı, piyasa denge fiyatının oluşmasına da etkide bulunmaktadır. Merkez bankası senet sattığında, senedin piyasa fiyatı düşerken faiz oranı yükselmekte, senet alımında ise senedin piyasa fiyatı yükselirken faiz oranı gerilemektedir. Dolayısıyla açık piyasa işlemleri miktar yanında fiyat etkisi yaratarak para piyasasında etkili olmaktadır (Parasız, 2003: 12; Yıldırım, 2002: 197).

Zorunlu karşılık politikası temel olarak bankalar tarafından kabul edilen mevduatların garanti altına alınması amacıyla uygulanmaktadır. Bunun yanısıra merkez bankası bu araçla para arzı ve kredi çarpanı üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Yasal karşılık oranının artırılması kaydi para hacmini ve para arzını azaltmakta, düşürülmesi ise para arzını artırıcı etki yaratmaktadır. Zorunlu karşılık politikası para arzı üzerinde güçlü etkiler

doğurabilmektedir. Bu nedenle dikkatli uygulanması gerekmektedir. Karşılık oranlarında yapılacak küçük bir ayarlama, para arzı üzerinde büyük değişikliklere yol açabilmektedir. Bu nedenle merkez bankası karşılık oranlarında çok sık değişiklik yapmamaktadır (Orhan ve Erdoğan, 2005: 69).

Para politikası araçlarından bir başkası reeskont politikasıdır. Reeskont bankalar tarafından iskonto edilmiş bir senedin, vadesi dolmadan merkez bankasına tekrar iskonto edilmesidir (Öztürk, 2003: 17). Merkez bankası bu araçla, bankalara açtığı rezerv kaynağını genişletebilmekte veya kısılabilmektedir. Bu durum ise bankaların kaydi para yaratma gücünü etkilemektedir. Reeskont oranının yükselmesi, bankaların merkez bankası kaynaklarından yararlanma maliyetinin yükselmesine neden olurken, kaydi para yaratma gücünü sınırlamakta, tersi durumda ise bankacılık kredi hacmi üzerinde genişletici etkide bulunmaktadır (Parasız, 1985: 136). Bununla birlikte açık piyasa işlemleri ve karşılık oranlarına göre daha zayıf kabul edilen bir araçtır (Öztürk, 2003: 18).

Bunların yanı sıra, merkez bankasının azami veya kesin mevduat faiz oranını belirleme yetkisi vardır. Faiz politikasının ise kredi hacmi üzerinde etkisi büyüktür. Merkez bankası mevduat faiz oranını öteki yatırım araçlarının getiri oranlarından düşük belirlerse banka mevduatları azalacaktır. Tersisi durumda ise banka mevduatlarında artış yaşanacaktır. Merkez bankası bu araçla bankaların kredi hacmi üzerinde kontrol gücü artmaktadır (Keyder, 2000: 81).

Selektif kontroller ile merkez bankası parasal tabanı ve faiz oranını etkileyebilmektedir. Farklılaştırılmış reeskont oranları, ticari kredilerin miktar, vade ve faiz oranları bakımından kontrolü, bankalar ve banka dışı mali araçlara devlet tahvili ve hazine bonosu satın alma zorunluluğunun getirilmesi veya finansal araçların portföylerinin yeniden düzenlenmesi gibi araçlar bu politika çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin merkez bankası, bazı sektörlerin gelişmesini desteklemek amacıyla reeskont oranında değişikliğe gidebilmektedir. Öte yandan bazı üretim faaliyetleri için orta ve uzun vadeli kredi olanaklarını genişletebilmekte ve faiz kolaylıkları

getirebilmektedir. Bu şekilde kaynakların bankalarca spekülâtif alanlara kaydırılması da önlenmektedir (Parasız, 2003: 25).

Son olarak merkez bankasının sahip olduğu nüfusu veya gücü, finansal aracılârin kaynakları uygun alanlara kullanması yönünde bir araç olarak kullandığının belirtilmesi uygun olacaktır. İkna etme aracı ile merkez bankası finansal kuruluşlara kredi olanaklarını kısmalarını da telkin edilebilmektedir (Orhan ve Erdoğan, 2005: 71).

Diğer yandan, sterilasyon da bir para politikası aracı olarak görülebilmektedir. Bu araçla merkez bankası aynı anda döviz ve para piyasasına müdahalede bulunabilmekte, para arzını etkileyebilmektedir. Merkez bankası döviz satın alımı yaparken, devlet tahvili satması buna örnek olarak verilebilir. Böylece ilk işlemle parasal genişleme yaşanırken, ikinci işlemle de daralma yaşanmaktadır (Eren, 2006: 412).

2.1.2.1.2 Maliye Politikası

Harcama değiştirici politikalardan bir diğeri maliye politikasıdır. Maliye politikası, hükümetin vergi toplama, mal ve hizmet alımında bulunma, borçlanma ve bütçe hazırlama gibi hak ve yetkilerinden kaynaklanmakta ve kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Kamu harcamaları kamu ihtiyaçlarının ve hizmetlerinin görülmesi amacıyla yapılmaktadır. Maliye politikası ile belirlenen hedeflere ulaşmak için vergiler, harcamalar ve borçlanma mali politika araçları olarak kullanılmaktadır.

Kamu harcamaları genel olarak, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından, kamu gelirleri ise doğrudan ve dolaylı vergiler ve gümrük vergilerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte, devletin kira bedelleri, devlet mülkiyetine ait gelirler ve amortisman giderleri politika aracı olarak kullanılmamaktadır (Savaş, 1988: 54–55). Borçlanma ise, gelir ve harcama dengesine göre kamunun borçlanma politikasını göstermektedir. Bununla birlikte borçlanma, bir ekonomi politikası olarak da kullanılabilir. Başka bir anlatımla vergi ve harcama kalemleri birer politika aracı iken, bütçe dengesi de ayrı bir araç olarak kullanılabilir (Pınar, 2006: 40).

Bu çerçevede, maliye politikası bütçe politikası olarak düşünülmektedir (Eker vd., 2002: 36). Kamu harcamaları ise bütçe politikasının ilk kanalıdır. Kamu harcamalarının hangi alanlara ve ne ölçüde yapılacağı siyasal karar alma sürecinde belirlenmektedir. Devletin ekonomik ve sosyal hayata yapacağı müdahale yoğunsa kamu harcamaları yükselecektir. Tersi durumda, devlet sadece asli görevlerini yerine getirecek ve harcamalar gerileyecektir.

Kamu harcamaları temel olarak idari, fonksiyonel ve ekonomik açıdan sınıflandırılabilir. İdari harcamalar, harcamayı yapan kurum adıyla anılmaktadır. İşlevsel harcamalarda kurumların harcamaları hangi amaçlarla yaptıkları dikkate alınmaktadır. Ekonomik sınıflamada ise harcamalar ekonomik açıdan değerlendirilmekte ve tüketim, yatırım ve transfer olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir.

Tüketim harcamaları, kamunun mal ve hizmet talebini oluşturan harcamalardır. Bu harcamalar, eğitim ve sağlık harcamaları istisna olmak üzere, ekonomiye genişletici etkide bulunmaktadır. Ekonominin daralma dönemlerinde kamu harcamalarının artırılmasına yönelik bir politika uygulanması, genişletici bir maliye politikası olup, iç talebin yükselmesini sağlamaktadır. Talep artışı ise üretim ve istihdamın yükselmesini olanaklı kılmaktadır. Enflasyonist dönemlerde iç talebi kısmak amacıyla da kamu harcamaları bir politika aracı olarak kullanılabilir.

Kamunun yatırım harcamaları, üretim yapısının güçlendirilmesine yönelik mal ve hizmet talebine bağlı harcamalarından oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlık harcamaları ise üretim kapasitesini artırmayı olurlu kıldığından yatırım harcamaları kapsamında değerlendirilmektedir. Yatırım harcamalarının, cari harcamalara benzer şekilde, ekonomiye etkisi genişletici niteliktedir.

Transfer harcamaları ise kişilerin hayat standardını değiştirmeye yönelik ise sosyal transfer, üretimi desteklemek amacıyla ise mali transfer biçimindeki karşılıksız olarak yapılan ödemelerden oluşmaktadır. Bu aracın genişletici etkileri dolaylı olarak daha sonra gözlemlenmektedir. Sosyal ve

mali transfer harcamalarının etkisi özellikler gelir dağılımı üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bu araç adil gelir ve servet dağılımının sağlanması amacıyla yöneliktir. Bunun yanı sıra transfer harcamaları içinde borç faizleri de yer almaktadır. Borç faizlerinin ekonomik etkileri ise alacaklıların tasarruf eğilimine bağlı olarak değişebilmektedir. Faiz ödemeleri tasarruf eğilimleri yüksek kesime yapılıyorsa, yüksek faiz ortamında, servet dağılımını daha da bozucu etki yaratacağı söylenebilir (Pınar, 2006: 34–36).

Kamu gelirleri temel olarak vasitasız vergiler, vasıtalı vergiler ve sosyal güvenlik payları olarak üç grupta incelenebilmektedir. Vergi gelirleri kamu gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle öteki araçlara göre politika aracı olarak kullanımının esnek olduğu söylenemez. Ekonominin içinde bulunduğu duruma göre mevcut vergilerin uygulamadan kaldırılması veya yeni vergilerin düzenlenmesi güçtür. Öte yandan hem miktar hem de çeşitleri bakımından vergilerin önemli bir politika aracı olduğu da belirtilmelidir. Gelir, servet, para değeri ve konjonktür üzerinde etkilidir (Erkan, 2000: 191).

Dolaysız vergiler gelir ve kurumlar vergisinden oluşmaktadır. Gelir vergisi ile amaçlanan ilk hedef adil gelir dağılımının sağlanmasıdır. İkinci olarak, genel ekonomik konjonktürü etkilemektir. Ekonominin durgunluk dönemlerinde gelir vergisi oranında gerilemesi, ödenecek verginin azalmasına bağlı olarak, iç talebi canlandırmasına, gelişme dönemlerinde ise ödenecek vergi miktarı artacağı için iç talebin daralmasına yol açmaktadır. Bu mekanizma kendiliğinden işlediği için otomatik ayarlayıcı olarak adlandırılmaktadır. Son olarak, gelir vergisinin teşvik tedbiri olarak kullanıldığı söylenebilir. Örneğin tasarruf artışı sağlayabilmek için gelirler içinde tasarruf mevduatına ödenen faiz gelirleri veya hisse senedi, tahvil gelirleri gibi yatırım araçlarının gelirleri vergi matrahına dahil edilmemektedir (Savaş, 1998: 65).

Kurumlar vergisi ise kurumların elde ettiği gelirler üzerinden alınmaktadır. Kurumlar vergisinin bir politika aracı olarak, kurumsallaşmayı teşvik edici ve üretim ve istihdamı artırıcı etki yaratması amaçlanmaktadır. Bu durum, kurumların karlarının vergilendirilmemesi veya düşük oranlı

vergilendirilmesi durumunda ortaya çıkabilmekte veya fiyat istikrarının sağlanması amacıyla vergi oranları yükseltilecek iç talebi daraltıcı yönde uygulanmaktadır. Belirtilen etkiler, gelir vergisinde olduğu gibi otomatik olarak çalışmaktadır. Durgunluk döneminde karların gelire oranı gerileyeceği için vergi gelirleri de azalma gösterecek, buna bağlı olarak iç talep canlanacaktır. Bu durumda kamunun da cari harcamaları azalma görülebilecektir. Ters durumda karların yükselmesi, vergi gelirlerini artırarak iç talebin gerilemesine neden olacaktır (Savaş, 1998: 67).

Dolaylı vergiler ise mal ve hizmetlerle ekonomik ve hukuksal işlemlerden alınan vergilerdir. Örneğin dolaylı vergilerden birisi olan Katma Değer Vergisi (KDV) kişilerin tüketim eğilimine bağlı olarak değişebilmekte ve gelir dağılımında adaletsizliğe neden olabilmektedir (Pınar, 2006: 39). Bu nedenle KDV oranı bir politika aracı olarak gelir dağılımındaki adaleti sağlama amacına yönelik kullanılabilir. Temel ihtiyaç mallarında KDV'nin azalması veya kaldırılması bu duruma örnektir. Bunun yanı sıra vergi oranlarındaki değişiklikler üretim ve yatırımlar üzerinde de etkili olmaktadır. Üretimi teşvik amacıyla bazı mallara daha düşük KDV uygulanmakta veya KDV'den muaf tutulmaktadır.

Gümrük vergileri ise dış ticarete uygulanan vergilerden oluşmaktadır. Dış ödemeler dengesizliğinin giderilmesi amacıyla ithal mallar üzerindeki KDV oranının değiştirilmesi veya iç piyasada çeşitli mal ve hizmetlere farklı KDV oranlarının düzenlenmesi bu malların talebini etkileyebilmektedir. Bu araçla aynı zamanda yerli sanayi korunmakta, bazı bölge ve sektörler teşvik edilmektedir. Bunun yanı sıra ihraç mallarının yurt içi üretimini kısmak için yüksek oranlı KDV düşünülebilmektedir (Savaş, 1988: 69).

Maliye politikasının bir başka aracı borçlanmadır. Borçlanma günümüzde kabul edilebilir bir kamu geliri haline gelmiştir (Eker vd., 2002: 47). Kamunun yurt içi veya yurt dışı piyasalardan borçlanmaları iç ve dış borçlanmayı oluşturmaktadır. Kısa vadeli borçlanma hazine bonosu, uzun vadeli borçlanma ise devlet tahvili satışıyla yapılmaktadır. İç borçlanmada hazine devlet iç borçlanma senetlerini bankalara, sosyal güvenlik kurumlarına

ve öteki finansal kurumlara ve özel şahıslara satmaktadır. İç borçlanmanın borçlanmalar ve fon piyasası açısından önemli sonuçları bulunmaktadır. Borçlanma senetlerinin faizleri yüksek gerçekleşirse, öteki yatırım araçlarının talebi değişebilmektedir. Bu kapsamda fon piyasasının iç borçlanmadan etkilendiği belirtilmelidir. Fon piyasasında atıl fonların olması durumunda bu fonların kamu tarafından kullanılması kaynakların etkin kullanımına katkı sağlayacaktır (Pınar, 2006: 41).

Öte yandan fon piyasasında açık olması durumuna özel kesimin kredi olanaklarını daraltacak, tüketim ve yatırım harcamalarının kısılmasına neden olacaktır. Bu kapsamda kamu iç borçlanmasının fon piyasasında özel kesimi dışlama etkisi yarattığı söylenebilir. Dışlama istisna olarak, ulusal gelirin yükselterek tasarrufların artmasını olanaklı kılması durumunda ortadan kalkabilmektedir. Bu durumda bütçe açıkları da özel kesim dışlamadan kapatılabilecektir (Yıldırım, 2001: 205). Kamu açısından ise yüksek borçlanma geri ödemede güçlük yaratabilmektedir. Yüksek faizle yapılan borçlanma, vergilerden elde edilen gelirlerle itfa edilecektir. Bunun yanı sıra mevcut borç ve faizleri tekrar borçlanarak ödenebilmektedir.

Dış borçlanma ise devletin uluslararası piyasalardan veya uluslararası finans kuruluşlarından fon sağlamasıdır. Dış borçlanmayla, yurt içi piyasaya ek kaynak girişi sağlanmakta ve bu kaynaklar ekonomiye genişletici etkide bulunmaktadır. Dış fonların ekonomiye net katkısı ise borçlanma koşullarına ve bu kaynakların kullanım alanlarına bağlıdır. Borçların verimli alanlara yönlendirilmesi, uzun dönemde üretim kapasitesini artırarak büyüme ve refah düzeyini olumlu etkileyecektir. Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kullanılması durumunda ise uzun dönemde ekonomi üzerinde baskının artmasına neden olacaktır (Pınar, 2006: 42).

2.1.2.2 Harcama Kaydırıcı Politikalar

Harcama kaydırıcı politikalar, dış ödemeler dengesinin sağlanması için kullanılan dış ekonomi ve döviz kuru politikalarından oluşmaktadır. Dış ekonomi politikaları, dış ticaret politikası, dış yatırım ve yardım

politikalarından oluşmaktadır. Harcama değiştirici politikalarla birlikte uygulanmaktadır.

Harcama kaydırıcı politikalardan ilki olan dış ticaret politikası, yurtiçi ve ithal mallar arasındaki harcamaların dağılımını değiştirmek amacıyla uygulanan araçlardan biridir. Bu politikalar, dış açık durumunda dış harcamaları azaltmayı, dış fazla durumunda ise yabancı malların harcamalarını artırmayı amaçlamaktadır. Harcama kaydırıcı politikalar, dış ticaret ve kur politikalarından oluşmaktadır (Seyidoğlu, 1992: 334).

Dış ticaret politikası araçları gümrük tarifeleri ve tarife benzeri araçlardır. Gümrük vergileri ülkeye yabancı mal girişinde değere (ad volerem) yada miktara göre (spesifik) alınan vergilerdir. İthal malları fiyatlarını doğrudan etkilediği için ithalatın kısılmasını veya artmasını etkilemektedir. Tarife dışı araçlar ise, ithalat miktarını kısıtlamaya yönelik kotalar, ithalat yasakları ve ithalata tahsis edilen dövizin sınırlandırılması yoluyla uygulanabilmektedir (Ertürk, 2001: 109).

Bunun yanı sıra ihracatı destekleyen politikalar da dış ticaret politikaları kapsamında değerlendirilmelidir. İhracat vergileri ve kotaları günümüzde pek çok ülke tarafından yerli üretimi korumak amacıyla kullanılmaktadır. Bunlar, vergi iadesi, düşük faizli kredi, pazarlama desteği, ucuz girdi temini gibi ihraç mallarının fiyatlarını etkileyen unsurlardan oluşmaktadır. Öte yandan dış ticaret politikası araçlarının kullanımı Dünya Ticaret Örgütü (WTO: World Trade Organization) tarafından Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT: General Agreement on Tariffs and Trade) çerçevesinde oldukça kısıtlandığı belirtilmelidir (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 364).

Bu kapsamda, günümüzde ülkeler daha çok kur politikası aracıyla dış ticarete teşvik veya kısıtlama getirmektedirler. Kurdaki değışiklikler ise sabit kur veya karma kur sistemlerinde bir politika aracı olarak kullanılabilir. Esnek kur sisteminde kurdaki değışiklikler piyasa koşullarında oluşmakta, merkez bankası müdahale etmemektedir. Sabit veya karma kur

sistemlerinde, ulusal paranın devalüe edilmesi dış dengesizliği gidermeye yönelik bir kur düzenlemesidir.

Dış yatırım ve yardım politikaları da dış dengenin sağlanması konusunda uygulanan politikalardır. Bu politikalar, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını içeren uzun dönemli yatırım kararlarını kapsamaktadır. Uzun dönemli yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımları ve uzun dönemli portföy yatırımlarını içeren politikalardan oluşmaktadır. Dış yardım politikası ise, hükümetler arasında borç ve hibe politikalarını kapsamaktadır (Karluk, 2003: 165–167).

Öte yandan, para ve maliye politikaları da dış dengenin sağlanmasına yönelik dolaylı politika araçları olarak kullanılmaktadır. Örneğin sıkı para politikası faiz hadlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum iç ve dış faiz hadleri arasındaki farkı yükseltmekte ve kısa vadeli sermaye girişlerini artırmaktadır. Genişletici para politikası ise faiz farkının azalmasına bağlı olarak sermaye girişleri azaltıcı etkide bulunmaktadır. Bu çerçevede, faiz hadlerinin sermaye akımları kanalıyla dış denge üzerinde etkili olduğu belirtilmelidir.

Benzer şekilde genişletici nitelikte maliye politikasının dış dengeye olumsuz etkide bulunacağı belirtilebilir. Bu durum, kamu harcamalarının artması ve çoğaltan yoluyla gelir artışı yaratarak ithalat talebini yükselmesi sonucu yaşanmaktadır. Daraltıcı yönde önlemlerin ise dış dengesizliği giderici etkide bulunacağı düşünülmektedir (Ertürk, 2001: 109).

2.1.3 Dışa Açık Ekonomilerde Politika Karması

Ekonomi politikası araçlarının birbirinden bağımsız oluşturulması ve uygulanması olurlu değildir (Eker vd., 2002: 143). Dışa açık ekonomilerde para ve maliye politikaları gelir ve istihdam düzeyi, fiyat istikrarı gibi amaçlarla iç dengeyi etkilerken, bu politikalar aynı zamanda dış denge amacı ile de kullanılabilir. Bu çerçevede, ekonomi politikasının başarısı, araç ve amaç dengesinin sağlanmasıyla ilişkilidir.

Ekonomi politikası araçları arasındaki çok yönlü ilişkiler, iktisadi amaçların da çatışmasına neden olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, dış

açık ve işsizlik sorunları yaşayan bir ekonomide, işsizlik sorununun çözümüne yönelik talep artırıcı para ve maliye politikalarının uygulanması, istihdamın artmasına olanak sağlarken, bu politikalar dış dengenin daha da bozulmasına neden olabilmektedir. Dış dengenin sağlanmasına yönelik toplam talebi azaltıcı uygulamalar ise işsizlik sorunu daha da şiddetlendirebilmektedir (Savaş, 1998: 204). Bu kapsamda, dışa açık ekonomilerde iç ve dış dengeye yönelik uygulanan iktisadi politika araçlarının birbirini sınırlandırdığı görülmektedir.

Bu çatışma sadece iç ve dış denge arasında değil, iç dengeyi sağlamaya yönelik politikalar arasında da yaşanmaktadır. Örneğin, bir ekonomide yüksek büyüme hızının amaçlanması öte yandan fiyat istikrarının bozulmasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde, enflasyonun düşürülmesi ise büyüme ve istihdamın gerilemesine yol açmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 343).

Ekonomi yazınında hangi politika araçlarının, hangi amaçlarla uygulanması gerektiği konusunda iki noktaya dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki, Tinbergen Kuralıdır. Tinbergen'e göre her amaç için mutlaka bir araç kullanılması gerekmektedir. Yukarıdaki örneğe uygun olarak bir ekonomide işsizlik ve dış açık sorununun birlikte yaşanması iki ayrı sorundur. Bu sorunların çözümüne yönelik en az iki ayrı politika aracı kullanılmalıdır (Snovdon vd., 1994: 205). İkinci önemli nokta, her aracın en etkin olduğu amaç için kullanılması gerektiğidir. Ekonomi yazınında mali araçların iç, parasal araçların ise dış denge amacına yönelik kullanılmasının uygun olacağı ileri sürülmektedir (Savaş, 1998: 310).

2.2 İKTİSADİ YAKLAŞIMLARIN DIŞ DENGE KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Dış dengenin sağlanmasına yönelik iktisadi yaklaşımlar Klasik sistemden itibaren anlatılmaktadır. Merkantilist dönemde dış fazla arzulan bir durumdur. Dış fazla elde eden ülke ticaretten kazançlı çıkmaktadır. Bilanço fazlasının iç fiyatları yükselterek dış açıklara neden olacağı ve

devamlı bir bilanço fazlasının olurlu olamayacağı görülememiştir (Karluk, 2003: 464).

2.2.1 Klasik Sistemde Dış Denge

Klasik sistemde, para arzındaki değişmelerle fiyatlar genel düzeyindeki ilişkilere önem verilmiştir. Bu çerçevede, dış dengenin sağlanmasında fiyat-para akımı mekanizması geliştirilmiştir. Dış dengenin otomatik olarak sağlandığını öne süren bu yaklaşım, David Hume tarafından ortaya atılmıştır (Seyidoğlu, 2007: 457).

Fiyat-altın mekanizması dış dengenin otomatik olarak sağlanmasını olurlu kılmaktadır. Mekanizma, Klasik Miktar Teorisi ile açıklanmaktadır. Klasik Miktar Teorisinde, fiyatlar genel düzeyi para arzının bir fonksiyonudur. İşlem yaklaşımı çerçevesinde Klasik Miktar Teorisi (Karakayalı, 2005: 249):

$$MV+M'V'=PT \text{ şeklinde yazılabilmektedir.} \quad (2.1)$$

2.1 eşitliğinde yer alan (M, M') ekonomideki banknot, ufaklık para ve kaydi parayı içeren para miktarını, (V, V') paranın dolanım hızını, (P) fiyatlar genel düzeyini, (T) belli bir dönemde bir ekonomideki bütün değişimlerin sayısını başka bir anlatımla ticaret hacmini belirtmektedir.

2.1'deki eşitlik, banka parasının (kaydi paranın) öteki para içinde gösterilmesi durumunda;

$$MV=PT \text{ şeklinde ifade edilebilir.} \quad (2.2)$$

2.2'deki eşitlik, belli bir dönem içinde bir ülkedeki toplam mal ve hizmet alışlarıyla, toplam mal ve hizmet satışlarının birbirine denk olduğunu ifade etmektedir. Klasik Miktar Teorisi'ne göre, kısa dönemde ödeme alışkanlıklarına bağlı olan paranın dolanım hızı (V) sabittir. Bunun yanısıra, Klasik sistemin temel varsayımlarından birisi ekonominin tam istihdamda olduğudur. Bu nedenle (T)'nin de değişmediği varsayılmaktadır. Sonuçta, para miktarı arttıkça (azaldıkça), fiyatlar genel düzeyi de doğrudan aynı oranda artacaktır (azalacaktır).

Bu çerçevede, dış dengenin oluşumu dış açık veren bir ekonomi açısından açıklanacak olursa; bu ekonomide dış açığa bağlı olarak altın

ihracı gerçekleşecektir. Altın ihracı, iç piyasada para arzının azalmasına neden olacaktır. Bu durum, iç fiyatların gerilemesine ve ihraç mallarının ucuzlamasını sağlayacaktır. İhraç mallarının ucuzlaması, ihracatın artmasına ve dış dengenin sağlanmasına olanak sağlayacaktır. Dış fazla durumunda ise, ülkeye altın ithali gerçekleşecek, bu durum iç fiyatların yükselmesine yol açacaktır. Bu durumda, ithal fiyatları iç fiyatlar karşısında ucuzlayacak ve dış fazla ortadan kalkacaktır. Bu şekilde ödemeler bilançosu tekrar dengeye gelecektir (Karluk, 2003: 464–465).

2.2.2 Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, Bickerdike (1920), Marshall (1923), Robinson (1947), Lerner (1944) ve Metzler (1948) tarafından devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini açıklamak üzere geliştirilmiştir. Yaklaşımına göre, yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeyleri veri iken, döviz kurundaki değişikliklerin ticaret dengesine etkisi üzerinde durulmaktadır (Cooper, 1971). Esneklikler yaklaşımına göre, dış ticarete gümrük tarifesi ve benzeri kısıtlamalar bulunmamaktadır. Bununla birlikte, uluslararası piyasalarda tam ikame olanakları mevcuttur ve devalüasyon sonrasında yurtiçi fiyatlar sabittir.

Yaklaşımın incelenmesine cari açığın GSYİH'nın bir bölümü olarak tanımlanması ile başlayabiliriz. Bu kapsamda mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı arasındaki farkın dış dengeyi ifade ettiğini varsayarsak, cari açığı (Obstfeld ve Kurugman, 1996: 484);

$$CA(EP^*/P, Y^d) = EX(EP^*/P) - IM(EP^*/P, Y^d) \text{ biçiminde tanımlayabiliriz. (2.3)}$$

2.3'deki eşitlikte, (CA) cari açık, (EP*/P) reel döviz kuru, (Y^d) yurtiçi üretim artışı, (EX) ihracat, (IM) ithalatı belirtmektedir. İhracat talebi, reel döviz kurunun bir fonksiyonu olarak ifade edilmiştir. Bunun nedeni, dış gelirin sabit kabul edilmesidir. İthalat talebi ise, reel döviz kuru ve yurtiçi gelirin fonksiyonudur. Reel döviz kuru q ile tanımlandığında ve ihracatı dış ülkelerin ithalatı olarak düşündüğümüzde;

$$IM = q * EX^* \text{ yurtiçi mallara olan dış talebi ifade etmektedir. (2.4)}$$

2.4 eşitliği, ithalatın yurtiçi çıktı cinsinden ifade edilmesidir. 2.3'deki eşitlik, reel döviz kuru (q) olmak üzere, 2.4'e göre yeniden düzenlendiğinde;

$$CA(q, Y^d) = EX(q) - q \cdot EX^*(q, Y^d) \text{ elde edilecektir.} \quad (2.5)$$

Eşitlik, ihracat ve ihracat cinsinden ifade edilen ithalatın cari açığı etkilediğini göstermektedir. Buna göre ihracat ve ihracat cinsinden ithalattaki değişim;

$$EXq = \Delta EX / \Delta q, \quad EX^*q = \Delta EX^* / \Delta q \text{ biçiminde gösterilebilir.} \quad (2.6)$$

2.6'daki tanımlamalara bağlı olarak, q'daki bir yükselmenin cari açığı nasıl etkileceği sorusunun cevabına gelmeden önce, q'daki değişimi;

$$\Delta q = q^2 - q^1 \text{ biçiminde yazabiliriz.} \quad (2.7)$$

Daha sonra bu değişimin cari açık üzerindeki etkisi:

$$\begin{aligned} \Delta CA &= CA^2 - CA^1 = (EX^2 - q^2 \cdot EX^{*2}) - (EX^1 - q^1 \cdot EX^{*1}) \\ &= \Delta EX - (q^2 \cdot \Delta EX^*) - (\Delta q \cdot EX^{*1}) \text{ olarak gösterebiliriz.} \end{aligned} \quad (2.8)$$

2.8'deki denklemde, CA'nın Δq 'ya bölünmesiyle, CA'nın q'deki değişime gösterdiği tepki;

$$\Delta CA / q = EXq - (q^2 \cdot EX^*q) - EX^{*1} \text{ olarak belirtilebilir.} \quad (2.9)$$

Bu eşitlik, cari açıktaki değişimi miktar ve değer olarak açıklamaya olanak sağlamaktadır. EXq ve EX^*q , q'daki değişime bağlı olarak, CA'daki değişimin miktar etkisini açıklamaktadır. Bu etki daima pozitifdir. Çünkü $EXq > 0$ ve $EX^* < 0$ 'dır. EX^{*1} ise negatif işaretli olup, CA'daki değişimin değer etkisini tanımlamaktadır. 2.9 eşitliğine göre, eşitliğin sağ tarafı pozitif olduğu zaman, q'daki bir yükselme, cari açığın artmasına neden olacaktır.

Döviz kurunun dış ticaret bilançosunun üzerindeki etkisi Marshall-Lerner koşuluna bağlıdır. Bu çerçevede ihraç mallarına olan yurtdışı talep elastikiyeti:

$$\eta = (q^1 / EX^{*1}) EXq_1 \text{ biçiminde ifade edilebilir.} \quad (2.10)$$

İthal mallarının yurtiçi talep elastikiyeti ise:

$$\eta^* = -(q^1 / EX^{*1}) EX^*q \text{ olarak tanımlanabilir.} \quad (2.11)$$

q'da bir değişim olması durumunda, ki bu sıfırdan büyük olmalıdır;

$$\eta + (q^2 + q^1)\eta^* - 1 > 0, \text{ Marshall-Lerner koşulunu ifade etmektedir.} \quad (2.12)$$

Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal malların yurtiçi talep esnekliği ile ihraç mallarının dış talep esnekliği toplamının birden büyük olması şeklinde ifade edilmektedir.

Eşitliğe göre, ihraç ve ithal esneklikleri toplamı bire eşitse, döviz kurunun yükselmesi, devalüasyon, ticaret dengesi üzerinde bir değişiklik yapmayacaktır. Dış dengesizliğin tamamen giderilebilmesi için ise esneklikler toplamının birden çok daha büyük olması gerekmektedir. Esneklikler toplamı birden ne kadar küçük ise, dış dengenin sağlanabilmesi, ancak çok büyük oranda devalüasyonla gerçekleşebilecektir (Karluk, 2003: 466).

Devalüasyon sonrasında ticaret bilançosunun zaman içerisinde izlediği eğilim ise, "J" harfine benzemektedir. Bu eğilimin nedeni, devalüasyonu izleyen yıllarda dış ticaret bilançosunun önce bozulması, daha sonraki dönemlerde düzelmeye başlamasıdır. Döviz kurlarındaki ani değişime tüketici ve üreticilerin uyum sağlamasının zaman alması kısa dönem esnekliklerinin düşük olmasına neden olmaktadır (Rincon, 1998: 3). Başka bir deyişle, kısa dönemde Marshall-Lerner koşulunun sağlanamaması "J eğrisi" etkisine yol açmaktadır. Yaklaşım, kısmi denge analizi olması ve Keynesyen çoğaltan etkisinin ihmal edilmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Yapısalcı görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlem dengesizliklerinin yapısal sorunlardan kaynaklandığı ve bu dengesizliklerin söz konusu ülkelerin büyüme olanaklarını ciddi şekilde sınırladığı, çözümün ise ülkedeki fiyatları ayarlamının yerine ithal ikameci politikalarla sanayileşmenin sağlanması gerektiği savunulmuştur (Edwards, 2001: 4).

Bunun nedeni ise, devalüasyonla birlikte, ihracatta rekabet avantajı sağlanırken, ithal malı başına daha fazla ödeyeceği ve devalüasyon sonrasında ithal malların fiyatlarındaki görece artışın, ticaret bilançosundaki beklenen iyileşmeyi sağlayamayacağıdır (Arize vd., 2000: 175). Ayrıca yaklaşımda, devalüasyonun sermaye akımları üzerindeki etkileri de dikkate alınmamıştır.

2.2.3 Keynesyen Yaklaşımında Dış Denge

Keynesyen yaklaşımda, ödemeler bilançosundaki dengesizlikler gelir hareketleriyle giderilmektedir. Ödemeler bilançosu açık veren ülkede, dış açık kadar para çıkışı olmaktadır. Bu durum iç piyasada talep hacminin daralmasına, buna bağlı olarak üretim ve istihdam hacminin gerilemesine neden olmaktadır. Üretim hacmindeki gerileme ise, ithal mallarına olan talebi azaltarak dış açığı azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

Ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerde ise, dış fazla dolayısıyla para hacminin genişlemesi, efektif talebi artırarak üretim ve gelirin artmasına neden olmaktadır. Gelir artışının ithal mallarına olan talebi artırması, dış fazlanın azalmasına neden olmaktadır. Süreç sonunda, ödemeler bilançosu açık ve fazla veren ülkelerde, karşılıklı olarak dış denge sağlanmış olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken, klasik sistemde dış denge fiyat mekanizması ile hemen sağlanırken, Keynesyen sistemde dış dengenin üretim ve istihdamdaki değişim sonucu sağlanabilmesidir. Bu nedenle Keynesyen sistemde, iç ve dış denge birbirinden ayrılır ve her iki denge arasında bir seçim yapmak gerekir (Karluk, 2003: 468).

Keynesyen dış denge yaklaşımında, ekonominin istihdam düzeyi önemlidir. Ekonomi tam istihdam durumunda iken, dış fazla; para arzını artırırken, reel gelir daha fazla artıramadığı için, iç fiyatların hızla artmasına neden olmaktadır (Karluk, 2003: 468–469).

2.2.4 Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı, Harberger (1950), Meade (1951) ve Alexander (1952) tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşımda, devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkileri, gelir ve fiyat mekanizması ile birlikte değerlendirilmektedir. Yaklaşımına göre, devalüasyon sadece dış ticareti değil, bunun yanı sıra ulusal gelir ve harcamalar düzeyini de etkilemektedir.

Alexander (1952), Mashall-Lerner koşulunda yer alan ihraç ve ithal talep esnekliklerini, fiyat ve miktar ilişkisi yönünden değerlendirmektedir. Devalüasyonun gelir etkisi, ihracat ve ithalata rakip endüstrilerde yurt içi

üretimnin artması ile ortaya çıkmaktadır. Artan üretime bağlı olarak, reel gelir yükselmektedir. Ulusal gelir düzeyi ile toplam yurtiçi harcamalar arasındaki denge veya dengesizlik ise, devalüasyonun dış açıklar üzerindeki etkisinin yönünü etkilemektedir.

Yaklaşımında, devalüasyonun harcama değiştirici ve harcama kısıcı olmak üzere iki etkisi bulunmaktadır. Harcama değiştirici etki, para ve maliye politikaları araçları kullanılarak, ödemeler bilançosundaki dengesizliğin giderilmesini sağlamaktadır. Bu politikaların amacı toplam harcamaları kısılarak veya artırılarak dış dengesizliğin giderilmesini sağlamaktır. Örneğin bir dış açık durumunda, para ve maliye politikası daraltıcı yönde uygulanmalıdır. Bu durumda, harcamalar ve gelir arasındaki fark giderilebilecektir. Dış fazla durumunda ise tersi bir uygulama geçerlidir. Harcama kısıcı etki ise, marjinal harcama eğilimine bağlıdır. Bu etki, devalüasyonun beklenen etkisini artırabilir veya azaltabilir (Machlup, 1995: 261).

Toplam harcama yaklaşımının hareket noktası milli gelir özdeşliğidir (Ünsal, 2005: 579). Keynesyen gelir teorisine göre denge durumunda milli gelir toplam harcamalara eşittir. Dışa açık bir ekonomide milli gelir eşitliği aşağıdaki gibidir:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (2.13)$$

İlk eşitlikte, toplam harcamaları E, ticaret dengesi TD ile ifade edildiğinde aşağıdaki 2.13'deki eşitlik elde edilecektir.

$$Y = E + TD \quad (2.14)$$

2.14'deki eşitliğe göre dış ticaret dengesinin sağlanabilmesi ise;

$$TD = Y - E \text{ eşitliğine bağlıdır.} \quad (2.15)$$

Bu durumda, bir ekonomide toplam harcamalar, yurtiçi üretimden fazla ise ticaret bilançosu açık verecektir. Ters durumda ise, başka bir deyişle, fazlalık söz konusu olacaktır. Denge, yurtiçi üretim ve toplam harcamaların eşitlendiği durumda ortaya çıkmaktadır.

Toplam harcama yaklaşımına göre gelir etkisi, ekonominin tam ve eksik istihdam durumuna göre farklılık gösterecektir. Eğer bir ekonomide eksik istihdam söz konusu ise devalüasyonun etkisi, yurt içi üretimi artırarak dış ticaret dengesizliğini giderici yönde gerçekleşecektir. Bunun yanı sıra kur sistemi de önemlidir. Dalgalı kur sistemi uygulanıyor ise, kurlara müdahale etmeye gerek kalmayacaktır. Çünkü dış açık nedeniyle kurlar otomatik olarak yükselecektir.

Eğer ekonomi tam istihdam durumundaysa, devalüasyon dış dengeyi sağlamada etkili bir araç olmayacaktır. Çünkü ihracat ve ithalata rakip endüstrilere yönelen talep artışları yine çoğaltan mekanizması ile tüm endüstriye yayılacak ancak yurt içi üretim artmayacaktır. Harcamalardaki genişlemenin doğurduğu talep, ithalat artışına neden olacak yani Y sabit iken E artarak dış denge daha da bozulacaktır (Şahin, 2007: 489). Böyle bir durumda, para ve maliye politikaları ile harcama kısıcı politikaların uygulanması gerekmektedir. Daraltıcı para ve maliye politikaları yurtiçi harcamaları kısarak, açığa çıkan kaynakların ihracat sektörüne kaymasına olanak sağlamak ve yurtiçi harcama ile üretim arasındaki fark dış dengeyi sağlayıcı etkide bulunacaktır.

Toplam harcama yaklaşımı, yüksek esnekliklerin devalüasyon için cari işlemler dengesizliklerini gidermede başarısız olabileceğini göstermektedir (Winters, 1991: 293-294). Ayrıca bu yaklaşım aşırı harcama bağlamında dış hesap analizinin önemini ve esneklikler yaklaşımının kısmi doğasına ters olarak üretimi vurgulayarak önemli bir bakış açısı sağlamıştır (Makin, 2000: 51).

2.2.5 Dışa Açık Ekonomide Talep Yönlü Politikalar: Mundell-Fleming Modeli

Mundell–Fleming modeli, Maede (1961), Metzler (1942) ve Machlup'un (1943) çalışmaları öncülüğünde, J.Marcus Fleming ve Robert Mundell tarafından geliştirilmiştir. Rudiger Dornbusch tarafından bu çalışmalar, Mundell–Fleming adı altında birleştirmiştir (Boughton, 2000: 1-2).

Mundell–Fleming modelinde, makroekonomik politikaların iç ve dış dengeyi eşzamanlı olarak sağlayabileceği düşüncesini yansıtmaktadır. Model, klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış halidir (Frankel ve Razin, 1987: 1).

Mundell (1961), iç dengenin otomatik olarak nasıl dengeye geleceğini göstermek için maliye politikasının merkez konumda olduğu bir politika karması önermektedir. Sabit döviz kurunda iç ve dış hedefleri sağlamak için para ve maliye politikalarını içeren dinamik bir yaklaşıma başvurmuştur. Dış dengeyi sağlamada para politikalarının, iç denge için ise maliye politikalarının etkili olduğunu savunmaktadır. Modelde üretimi arttırmada hem para hem de maliye politikası etkili görülmekle birlikte, bu iki politikanın faiz oranları üzerinde ters etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir.

Sabit döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği varsayımıyla, Mundel-Fleming modelinde genişleyici bir maliye politikası cari işlemler bilançosunun açık vermesine neden olurken, mali genişlemenin para talebi ve gelir üzerindeki etkisinden kaynaklanan faiz oranlarındaki artış ise cari işlemler açığının yüksek düzeyde sermaye akımıyla finanse edilmesine neden olacaktır. Dolayısıyla tam sermaye hareketliliği ve sabit döviz kuru varsayımıyla maliye politikasındaki değişimler cari işlemler bilançosu üzerinde doğrudan etkilidir (Knight ve Scacciavilliani, 1998: 6).

Modele göre, bir ülke sabit döviz kurları altında ve tam sermaye hareketleri serbestliğinde, bağımsız bir para politikası izleyemez. Parasal genişlemeye bağlı en küçük bir faiz farklılığı o ülkeye sınırsız sermaye akımına neden olacaktır. Para politikası üretimi etkilemeden, merkez bankası döviz kurunu sabit tutmak için piyasadan ulusal para çekmek zorunda kalacaktır. Bu durum ise faiz oranları dünya faiz oranları ile tekrar aynı düzeye gelinceye kadar devam edecektir. Sonuç olarak, merkez bankası döviz kurunu sabit tutabilmek için döviz piyasasına müdahale etmek ve para arzını ödemeler dengesine bağlı olarak ayarlamak zorundadır. Buna bağlı olarak ödemeler bilançosu fazlası parasal genişlemeye, açıkları ise

daralmaya neden olacaktır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 169) Bu durumda maliye politikalarının etkisi ise daha güçlüdür.

Tam sermaye hareketliliği durumunda serbest döviz kuru uygulanıyorsa ise, para ve maliye politikalarının ekonomiye etkileri farklı olmaktadır. Yurt içi fiyatların sabit olması varsayımı altında, parasal genişleme döviz kurunda uyarılmış değer kaybı yoluyla cari dengeyi iyileştirici etkide bulunacaktır. Parasal genişleme üretimde artışa, döviz kurunda ise değer kaybına yol açarak bu etkiyi artırmaktadır. Döviz kurundaki artış net ihracatı yükseltir. Net ihracat artışı üretimi ve istihdam artışı sağlar (Dornbusch ve Fischer, 1998: 177)

Modele göre dalgalı döviz kurunda genişleyici bir para politikası da cari işlemler dengesini etkilemektedir. Ancak bu etkinin yönü önceden belirlenemez. Parasal bir genişleme yurtiçi faiz oranlarında bir düşüşe, gelirden bir artışa ve döviz kurunda değer kaybına neden olacaktır. Bu durum, döviz kurunun değer kaybetmesinin ve gelirdeki artışın ihracat ile ithalat üzerindeki etkisine bağlı olarak cari işlemler açığına veya fazlasına neden olabilecektir.

Diğer taraftan dalgalı döviz kurunda maliye politikasının faiz oranı üzerindeki etkisi ulusal para biriminin değer kazanmasına yol açabilecek, dolayısıyla cari işlemler açığı verilebilecektir (Knight ve Scacciavilliani, 1998: 7)

Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı durağan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Model kısa döneme odaklandığından, net yatırımların üretken sermaye üzerindeki etkisi ile cari işlem dengesizliklerinin net dış borçluluk konumu üzerindeki etkisi ihmal edilmiştir (Knight ve Scacciavilliani, 1998: 7). Ülkenin cari işlemler konumunun sürdürülebilirliği konusunu çözümlenebilmek için önemli olan uzun dönemli dinamik etkiler Mundell-Fleming modelinde yer almamaktadır (Obstfeld, 2001: 6–7).

2.2.6 Parasalci Yaklaşım

Parasalci yaklaşım, 1950'li ve 1960'lı yıllarda IMF'de araştırma bölümünde Jacques J. Polak VE Harry G. Johanson, Robert A. Mundell

tarafından geliştirilmiştir (Obstfeld ve Kurugman, 1996: 527). Esneklikler yaklaşımında dış ticaret dengesizliğini giderilmesinde mal ve hizmet akımlarında fiyat hareketlerinin etkisi üzerinde durulurken, bu yaklaşımda sermaye akımlarının etkisi de incelenmiştir.

Parasalıcı yaklaşıma göre ödemeler bilançosundaki denge, para piyasasındaki dengeye bağlıdır. Para piyasasındaki denge (Obstfeld ve Kurugman, 1996: 527);

$$M^S/P=L(R,Y) \text{ biçiminde ifade edilebilir.} \quad (2.16)$$

2.16'daki eşitlikte, (M^S/P) para arzını, (L) ise (R) faiz oranı ve (Y) gelir düzeyine bağlı para talebini ifade etmektedir. Para arzı, (F^*) merkez bankasının net dış varlıklarını ve (A) yurtiçi kredileri, (μ) para çarpanını ifade etmek üzere;

$$M^S= \mu(F^*+A) \text{ biçiminde tanımlanabilir.} \quad (2.17)$$

F^* 'deki değişim (ΔF^*) ödemeler bilançosundaki değişime eşit olacaktır. 2.16 ve 2.17'deki eşitlikler birleştirildiğinde, uluslararası rezervler;

$$F^* = (1/\mu)PL(R,Y)-A \text{ olarak tanımlanabilir.} \quad (2.18)$$

Parasal çarpanın (μ) sabit olduğunu varsayarsak, 2.18'e göre, F^* 'deki değişim ile parasal denge arasındaki ilişki;

$$\Delta F^* = (1/\mu) \Delta PL(R,Y)- \Delta A \text{ biçiminde ifade edilebilecektir.} \quad (2.19)$$

2.19'daki eşitlik, parasal yaklaşımı özetlemektedir. Eşitliğin sağ tarafı, para arz ve talebindeki dengeyi, sol tarafı ödemeler bilançosunu göstermektedir. Sabit kur sisteminde, bir dış açık veya fazla durumunda, uluslararası rezervler değişecek, bu durum, para arzının azalmasına neden olacaktır. Para arzı azalırken, para talebi de gerileyecek, dış denge sağlanmış olacaktır.

Diğer yandan, F^* 'deki değişime göre, döviz rezervlerindeki artışa bağlı olarak para arzında daha büyük bir artış yaşanırsa, ulusal para emisyonu artacaktır. Para talebi değişmezken, para arzı artarsa ulusal mal ve hizmet satın alımları yanında, yabancı mal ve hizmet satın alımları artacak ve bu

yolla dış fazlalık ortadan kalkacaktır. Dış açık durumunda ise, resmi döviz rezervlerinin azalması, emisyon hacminin düşmesine ve para hacminin daralmasına neden olacaktır. Bu şekilde yabancı mal, hizmet ve menkul kıymet satın alımı gerileyecek ve cari açık azalacaktır.

Bu yaklaşımına göre, merkez bankasının sabit kur sisteminde para arzı üzerindeki denetimi zayıftır. Değişken kur sisteminde ise, merkez bankası döviz piyasasına müdahale etmediği için rezervlerde bir değişme olmayacaktır (Seyidoğlu, 2007: 497).

2.2.7 Dönemlerarası Yaklaşım

Dönemlerarası yaklaşıma göre. dinamik yatırım ve tasarruf kararları cari denge üzerinde etkilidir (Sacks,1981; Svensson ve Razin, 1983; Obstfeld ve Rogoff, 1995–1996). Diğer bir anlatımla, sürekli gelir hipotezine göre, yatırım ve tasarruf kararları cari dengeyi belirlemektedir. Sachs (1981) cari dengenin; hane halkı, firma ve hükümetlerin gelecekle ilgili beklentilerin bir fonksiyonu olarak açıklanması gerektiği görüşündedir. Bu yüzden cari işlem hareketlerinin dinamik bir makroekonomik model içerisinde analiz edilmesi gerektiği savunmuştur.

Bu çerçevede, dönemlerarası bütçe kısıtı ve hane haklarının tüketim tercihleriyle ilişkili olarak, cari işlem açıklarını ilk olarak gelir şoklarına bağlı olarak açıklamaktadır. Cari gelir sürekli gelire oranla düşük olduğu zaman, hanehalkı tüketimine devam edebilmek için negatif tasarrufta bulunacaktır. Dolayısıyla harcamalar, geçici gelir şoklarına ve onun sonuçlarına göre daha yüksek olacaktır. Bu nedenle, ticaret hadlerini azaltan yurtiçi mallara olan dış talepteki geçici bir azalma ya da reel geliri azaltan yurtiçi verimlilikteki geçici bir azalma, dış ticaret ve cari işlem açıklarına neden olacaktır. Sürekli talep veya arz şokları, cari ve sürekli gelirden şoklar nedeniyle eşit oranda azalıyorsa cari açığa neden olmayabilir. Hane halklarının tüketimleri sürekli reel gelirdeki azalmanın boyutuna bağlı olarak düşecektir.

İkinci olarak tasarrufların getiri oranı ile zaman tercihi arasında bir farklılık dış dengesizliğe neden olacaktır. Reel gelirinde bir değişiklik olmasa bile, tüketimlerini erteleme maliyeti ya da getirisi nedeniyle hane halkı gelir

kalıplarına göre tüketim alışkanlıklarını değiştirmek için bir güdüye sahip olabilirler.

Üçüncüsü ise kamu harcamaları, sürekli düzeylerine oranla yüksek olduğu zaman cari işlemler açık verme yöneliminde olacaktır. Hane halklarının bütçe kısıtları kamu harcamalarının negatif bir fonksiyonudur. Kamu harcamaları sürekli düzeylerine göre yüksek olursa, toplam harcamalar ortalama düzeyinin üzerinde olacaktır. Bu nedenle, o dönemdeki geçici mali genişleme ticaret açıklarına neden olacaktır.

Obstfeld ve Rogoff (1995), tüketimin dönemlerarası ikamesinin, cari işlemler açığının temel nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Dönemlerarası modellerin en basit örneği aşağıdaki eşitlikle gösterilebilir (Tiryaki, 2002: 6-7):

$$CA_t = (r_t - r_p^t) A_t + (Y_t - Y_t^p) - (G_t - G_p^t) - (I_t - I_p^t) + \frac{1}{1 - 1/(\beta/R)^\sigma} (r_p^t A_t + Y_p^t - G_p^t - I_p^t) \quad (2.20)$$

Yukarıdaki eşitlikte, CA cari işlemler dengesini, r dünya faiz oranını, A net yabancı varlık pozisyonunu, Y geliri, G kamu harcamalarını, I yatırım harcamalarını, β tüketicilerin öznel (subjektif) iskonto oranını, R ilerideki bir s anında gerçekleşecek tüketim için geçerli yurt dışı piyasa iskonto oranını, σ ise dönemlerarası ikame esnekliğini göstermektedir. p harfi, söz konusu değişkenlerin zaman sonsuza giderken sabit faiz oranıyla şimdiki değerinin bulunması yoluyla hesaplanan kalıcı değerlerini göstermektedir.

Eşitliğe göre, ülke dış aleme karşı net borçlu durumda ise, dünya faiz oranları yükseldiğinde, dış borç faiz ödemeleri yükselecektir. Bu durum, cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacaktır. Bununla birlikte eşitlik, üretim düzeyinde kalıcı bir yükselme yaşandığında, tüketimin dönemler arasında ikame edilmesi dolayısıyla, cari işlemler dengesinin iyileşeceğini göstermektedir. Kamu harcamaları ve yatırımlarda ise artış sürekli değerinin üzerinde ise daha büyük bir cari işlemler açığı ortaya çıkacaktır. Bunun nedeni tüketimin korunabilmesi için özel kesimin dış borçlanmaya yönelmesidir.

β parametresi, tüketim eğilimini göstermektedir. Ülkenin tüketimi, dünyanın geri kalanına göre ortalama olarak daha yüksek olduğu durumda, β dünya faiz oranlarının gelecekte alacağı değerden daha düşük olacaktır. Bu durum $(B/R)^\sigma$ ifadesinin birden küçük olmasına yol açacak, böyle bir durumda ülke şimdiki zamanda daha çok tüketebilmek için ithalatını artıracaktır. Bu durum ise cari işlemler açığını yükseleceğini göstermektedir.

2.3 YAZIN İNCELEMESİ

Ekonomi yazınında, cari işlemler dengesinin incelenmesine yönelik çalışmalar iki başlık altında incelenebilmektedir. Bunlardan ilki cari işlemler dengesine etki eden faktörlerin belirlenmesidir. İkincisi ise cari işlemler dengesizliğinin sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalardır. Cari dengesizliğin sürdürülebilirliği konusunda son dönemlerde yapılan çalışmalarda dönemlerarası yaklaşım yaygın olarak kullanılmaktadır. Cari dengesizliği etkileyen faktörlere yönelik çalışmalarda ise, geleneksel yaklaşımlar, Klasik, Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımlar çerçevesinde, temel bazı hipotezler test edilmektedir. Çalışmada, bazı ekonomi politikası araçlarının cari açık üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda cari açıkların nedenlerine yönelik ekonomi yazını incelenmiştir.

Cari dengesizliğin nedenlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda; uygulanan yöntem ve incelenen döneme bağlı olarak farklı bulgular elde edildiği belirtilebilir. Bu durumda, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması veya incelenen dönemle ilgili geçici (konjonktürel) gelişmeler de etkili olmuştur. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde döviz kontrollerinin olması dolayısıyla sermaye hareketlerinin tam olmaması, gelişmiş ülkelere oranla ticaret ortağı oldukları öteki ülkelerin büyüme oranından veya dünya faiz oranından daha fazla etkilenmelerine neden olabilmektedir.

Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde kamu açıklarının varlığı, iç tasarrufların payının azalmasına, yabancı sermaye ve dış borçlanmada artış yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumda, yabancı sermaye akımlarındaki azalma yurtiçi yatırımların önemli ölçüde gerilemesine yol açmaktadır (Vamvakis ve Wacziarg, 1998). Deneye dayalı yöntemlere

bakıldığında ise, VAR analizi (Chinn ve Lee, 2005; Taylor, 2002; Kaufmann vd., 2002) kullanılmasının yanı sıra, tek denklemler de (Calderon vd., 1999, 2001; Chinn ve Lee, 2005; Lee, 2006) yaygın olarak kullanılmaktadır.

Calderon ve diğerleri (1999), 64 ülkenin 1975–1995 dönemi verilerini kullanarak geçici ve sürekli ticaret hadlerindeki değişim ile cari denge arasındaki ilişkiyi panel veri analizi uygulayarak incelemişlerdir. Çalışma bulgularına göre, ticaret hadleri ile cari işlemler arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Ticaret hadlerinde %10'luk bir artış, cari işlem açıklarında gelişmiş ülkelerde %0.62, Afrika ülkelerinde %0.27'lik gerileme yaratmaktadır. Geçici ticaret hadleri şokları, gelirden azalmaya neden olmakta bu durum ise, tasarrufların gerilemesine ve cari dengenin kötüleşmesine neden olmaktadır.

Calderon ve diğerleri (2001), yapısal yaklaşıma uygun olarak cari denge üzerinde etkili olan faktörleri incelemişlerdir. 1966-1994 dönemi için, 44 gelişmekte olan ülkenin verisi kullanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Edinilen bulgulara göre, büyümedeki bir artış, cari açığın artmasına neden olmaktadır. Dış ticaret hadleri ve reel döviz kurundaki gerileme ise cari dengesizliği artırmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme ve uluslararası faiz oranındaki artış ise gelişmekte olan ülkelerdeki cari açığı azaltıcı yönde etkilemektedir. Döviz kontrolünün cari açık üzerinde doğrudan ve anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır.

DeBelle ve Faruquee (1996), 1971–1993 yılları için, 21'i sanayileşmiş ülke olmak üzere toplam 34 ülke verileri kullanarak cari denge üzerinde uzun ve kısa dönemli dinamiklerin etkilerini incelemiştir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, cari işlemler dengesinin uzun dönemde, ülkelerdeki mali genişleme, dış ticaret hadlerindeki değişim ve sermaye kontrollerinden etkilenmediği, ancak kısa dönemde mali genişleme, dış ticaret hadleri, verimlilik şokları ve reel döviz kurunun etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, yüksek ekonomik büyüme yaşayan ülkelerin yüksek oranlı cari açık eğilimi gösterdiği savunulmuştur. Çalışmada ülkeler borç düzeylerine göre gruplandırılarak da test etmiştir. Bu

gruplama sonucu elde edilen bulgulara göre, borç düzeyi düşük olan ülkelerde bütçe fazlaları ile cari işlemler arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Bu ilişki borçlanması fazla olan ülkeler için geçerli değildir.

Kahn ve Knight (1983), 1973–1980 döneminde, petrol üreticisi olmayan 32 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak cari dengedeki bozulmanın nedenlerini incelemiştir. Çalışmada panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Sonuçlar, cari dengesizliğin nedeni olarak dış faktörlerin iç faktörler göre daha belirleyici olduğunu göstermiştir.

Ahmed (1986) çalışmasında, dönemlerarası yaklaşımı uygun olarak, İngiltere’de 1908–1980 yılları arasında geçici ve sürekli kamu harcamalarının ticaret dengesi üzerindeki etkilerini incelenmiştir. İngiltere’de savaş yıllarında kamu harcamaları geçici (sürekli değil) ve dışsal olarak, başka bir anlatımla savaş nedeniyle, genişlemiştir. Analiz sonuçları, dönemlerarası yaklaşımın öngörüsüne uygun olarak, geçici kamu harcamalarının cari açık üzerinde önemli ve pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Kamu harcamalarının cari açık üzerinde temel belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.

Kent ve Cashin (2003), 128 ülkenin 1970–1999 dönemi verilerini kullanarak, dış ticaret hadleri ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ülkeler, sürekli dış ticaret hadleri şoku yaşayanlar ve geçici dış ticaret hadleri şoku yaşayanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Panel veri analizi yönteminin kullanılarak edinilen sonuçlara göre, cari işlemler dengesi ticaret hadlerindeki beklenmeyen geçici şoklara pozitif, sürekli bozulmalara ise negatif tepki vermektedir.

Lee ve Chinn (1998), sürekli verimlilik şoklarının reel döviz kurunun değerlendirilmesine neden olduğu, bu nedenle geçici (parasal) şokların cari dengenin düzelmesine olanak sağlarken, sürekli şokların döviz kurunda değişiklikleri daha iyi açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede, ülke bazlı geçici verimlilik şokları, şimdiki geliri sürekli/potansiyel gelir düzeyinden daha fazla artırdığından, yatırım üzerindeki etkisi cari denge üzerindeki etkisinden 2-3 kat daha fazla bulunmuştur.

Chinn ve Prasad (2000) çalışmalarında; 89 ülkenin, 1971–1995 yılları arasında yıllık verileri kullanılarak cari dengeyi etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Bu ülkelerin 18'i gelişmiş, 71'i gelişmekte olan ülkedir. En Küçük Kareler (EKK) ve Sabit Etkiler Metodu (SEM) yöntemleri kullanılmıştır. Cari dengenin GSYİH'ye oranı olarak kullanılan bağımlı değişken yanı sıra, bütçe dengesi, dış ticaret hadleri, sermaye kontrolleri, büyüme, bağımsızlık oranı, dışa açıklık, finansal derinlik gibi değişkenler kullanılmıştır. Bütçe dengesi, dışa açıklık, net faktör gelirleri ile CAD arasında pozitif yönlü ilişki, sermaye kontrolleri arasında negatif ilişki, finansal derinlik dış ticaret hadleri ve büyüme arasında ise gelişmiş ekonomiler için ilişkinin yönü net değildir. Gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret hadlerinin yönü negatif bulunmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranları ile cari işlemler dengesi arasında oldukça zayıf bir ilişki bulunduğu ileri sürmüştür.

Lee ve Chinn (2002), 1980–2000 dönemi G7 ülkelerinde, döviz ve cari işlemler dinamiklerini VAR modeli uygulayarak test etmiştir. ABD dışındaki ülkelerde, geçici verimlilik şoklarının cari işlemler dengesindeki değişmelerini açıklamada önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İngiltere dışındaki ülkelerde, geçici şokların reel döviz kurunun değer kaybetmesine ve cari işlemlerin düzelmesine neden olduğu savunulmuştur. Sürekli şokların ise, reel döviz kurunun değer kazanmasına ve mevcut birçok modele zıt olarak, bazı ülkelerin cari işlemlerinin düzelmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Chinn ve Prasad (2003), 1982–2003 dönemi için 61 ülke verisini kullanarak cari açığın nedenlerini araştırmışlardır. Panel regresyon yöntemi kullanılan çalışmada, finansal krizler, sermaye hareketleri ve cari işlemler dengesi üzerine odaklanılmıştır. Finansal kriz değişkeni kukla değişken olarak modelde yer almıştır (kriz yaşanan yıllar için 1, öteki dönemler için 0 değeri verilmiştir). Çalışma sonuçları, yüksek cari açıkların finansal krizlere yol açtığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, verimlilik artışı, kurumsallaşma ve piyasayı düzenleyici kurallar cari dengesizliği azaltan faktörler olarak belirlenmiştir. Gelişmiş ekonomiler için de geçerli olmak üzere, mali dengesizlik ise cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Aristovnik

(2002), 1992–1999 dönemi on üç Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin cari işlemler açıklarının belirleyicilerini SEM yöntemi ile araştırmıştır. Chin ve Prasad (2000)'in sonuçlarına benzer bir şekilde büyüme oranı ile cari işlemler açığı arasında zayıf bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür.

Bussiere ve diğerleri (2004), 1980–2002 dönemi için 33 OECD ülkesini içeren çalışmalarında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesinin belirleyicilerini SEM, Kukla Değişkenli En Küçük Kareler (Least Square Dummy Variable: LSDV) ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile araştırmışlardır. Chin ve Prasad (2000)'in çalışmalarına benzer olarak, büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü ve istatistiksel olarak zayıf bir ilişki saptamışlardır. Öteki faktörlerle karşılaştırıldığında, cari açığı etkileyen önemli bir faktörün, geçmiş dönemdeki cari açığın süreklilik göstermesi, başka bir ifadeyle, cari açığın katıllığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, yatırım oranının orta-vadede cari dengeyi etkilediğini vurgulamıştır.

Agenor ve Aizenman (2004), 1980–1996 dönemi Güney Sahra Afrika ülkelerindeki cari işlemler dengesi ve dış ticaret hadlerindeki değişmeyi, zaman serisi analizi uygulayarak incelemişlerdir. Analiz sonuçları, ticaret hadlerinde sürekli değişikliklerin, özel tasarruflarda istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkiye sahip olduğunu, geçici değişikliklerin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ortaya koymuştur.

Lal ve Lowinger (2002), 1985–1998 yılları arasında beş Güney Doğu Asya ülkesinin verilerini kullanarak, kısa ve uzun dönem ticaret dengesinin belirleyicilerini Eşbütünleşme ve VAR analizi kullanarak incelemişlerdir. Edinilen bulgular, yerli paradaki değer kaybının ticaret dengesini uzun dönemde negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. VAR analizi sonuçları ise; etki-tepki fonksiyonlarının, her bir ülke için farklı sürelerde döviz kuru ile ticaret dengesi arasında uyum gerçekleşmekle birlikte, esneklikler yaklaşımını destekler nitelikte “J Eğrisi” şeklinde gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Piersanti (2000), Türkiye, İsviçre, Portekiz, İzlanda, Belçika ve Y. Zelanda dışındaki OECD ülkelerinin 1970– 1997 dönemindeki verilerini, panel veri analiz kullanarak dış ticaret açıklarının nedenlerini incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, bütçe açıklarının ticaret açıkları arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ileri süren Keynesyen İkiz Açık Hipotezini desteklemiştir.

Ostry (1997) Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dan oluşan beş Doğu Asya Ülkesi için, dönemlerarası yaklaşımı test etmiştir. Çalışma sonuçları, dışa açıklık ve sermaye kontrolleri ile cari denge arasında zayıf bir ilişkiyi ortaya koyarken, dış borçlanma düzeyi, yatırım harcamaları, mali konsolidasyon ve verimlilik değişikliklerinin cari işlemler dengesi üzerinde daha belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

Saksonovs (2006), dönemlerarası yaklaşım çerçevesinde, 10 tanesi para krizi yaşayan, toplam 17 ülke verisini kullanarak, cari denge ile parasal krizler arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Bu ülkeler, Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Kuzey Kore, Meksika, Hollanda, Norveç, Filipinler, Kuzey Afrika, İspanya, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, parasal kriz yaşayan çok sayıda ülkede, optimal cari açık ve gerçekleşen cari açık arasında dönemlerarası yaklaşımın öngörü sunabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ardiyanto (2006) çalışmasında, Endonezya'da 1981–2004 dönemi verilerini kullanarak, mali açıklar ve cari denge arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Granger nedenselliği ve VAR analizi kullanılmıştır. Edinilen bulgulara göre, mali açıklar cari dengedeki bozulmasının nedenidir. Faiz oranı ve reel kurdaki değişim hem cari dengesizlik hem de bütçe açığı için etkili olan faktörlerdir.

Freund (2000), 1980–1997 dönemi yirmi beş ülkenin verilerini kullanarak cari denge üzerindeki dönüşümü incelemiştir. Kesit verilerle panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, bu ülkelerin çoğunda cari dengesizliğin nedenini, tasarruf oranlarının gerilemesi göstermiştir. Elde edilen bulgulara göre, cari dengedeki bozulmada büyüme oranındaki artışlar

etkilidir. Büyüme oranındaki artışların tüketim harcamalarını artırarak, tasarruf hacmini daralttığını ve cari dengede bozulmanın ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu sonuç, Keynesyen ikiz açık hipotezini destekler niteliktedir.

Kandil ve Greene (2002), 1960–2000 dönemi Amerika Birleşik Devletleri'nde cari dengenin konjonktürel hareketlere duyarlılığını incelemiştir. Elde edilen bulgularda, büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemli ve ters yönlü bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığının göstermiştir. Ulusal ekonomik büyümedeki artış, cari dengenin bozulmasına neden olmakta, küresel büyüme oranlarındaki artış ise cari dengeyi iyileştirmektedir. Milesi ve diğerlerinin çalışmalarında (1999) Kandil ve Greene'nin çalışmalarından farklı olarak, 105 ülkeyi kapsayan veri hacmi çerçevesinde, büyüme ile cari dengede arasında sistematik bir ilişki bulunmadığı ileri sürülmüştür.

Baharumshah ve Lau (2007), eşbütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak, Tayland için ikiz açık hipotezini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda, bütçe açığından cari işlemler dengesizliğine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bununla birlikte, reel döviz kuru ve faiz oranının her iki açığın büyümesine neden olduğu savunulmuştur.

Erceg, Guerrieri ve Gust (2005), 1983–2003 dönemi için ABD'de ikiz açık sorununu, dış ticaret dengesi çerçevesinde değerlendirmiştir. Çalışmada sigma yöntemi kullanılmış, yüksek kamu harcaması veya vergi oranlarında bir indirimin, bütçe açıklarına etkisi ve bunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Edinilen bulgulara göre, bütçe açığında %1 oranında bir artış, dış ticaret açığını %0.15 oranında; vergi oranında bir indirim ise dış ticaret açığını %0.12 oranında artırmaktadır.

Baharumshah, Lau ve Khalid (2006), Asya ülkeleri için, (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) eşbütünleşme ve VAR analizi yöntemini kullanarak, ikiz açık hipotezini test etmiştir. Çalışma sonuçları; bütçe açıkları, faiz oranı, döviz kuru ile cari açıkların uzun dönemde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Faiz oranı ve döviz kuru, dolaylı olarak hem kamu hem de bütçe açıkları üzerinde etkilidir. Nedensellik ilişkisi ise, ülkelere göre farklılıklar

göstermekle birlikte, çoğu ülke için, örneğin Tayland, bütçe açıklarından cari açıklara doğru bulunmuştur.

Freund ve Warnock (2005), 1980–2003 dönemi verileri kullanılarak, OECD üyesi olan gelişmiş ülkelerde cari açığın nedenlerini incelemişlerdir. Panel veri analizi yöntemi kullanılan çalışma sonucunda, cari açıkla ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu, kısa dönem ise yüksek dış borç durumunda cari açığın, büyümeyi ve döviz kurunu etkilediğini savunmuştur.

Bergin (2004) çalışmasında, G-7 ülkelere ait 1973-2000 dönemi verilerini kullanarak, cari açığın nedenlerini incelemiştir. Çalışmada, birim kök yöntemi kullanılmıştır. Edinilen bulgular, parasal bir daralmanın reel döviz kurlarının artmasına neden olduğu yönündedir. Kurdaki reel değerlenme ise, cari işlemler dengesindeki kötüleşmenin nedenidir.

Lane ve Milesi-Ferretti (2004), 64 gelişmiş ve daha çok orta gelir düzeyinde bulunan gelişmekte olan ülkenin, 1975–1985 ve 1986–1996 dönemindeki verilerini kullanarak, finansal serbestleşme ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi, panel veri analizi yöntemiyle test etmiştir. Analiz sonuçları, reel döviz kuru ile net dış varlıklar arasında uzun dönemde güçlü bir ilişki olduğunu, buna karşı gelişmiş ülkeler için olmak üzere, reel döviz kurları ile ticaret hadleri arasında ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Marinhero ve Carlos (2008), 1974–2002 dönemi için Mısır'da Ricardo Denkliği, İkiz açık hipotezi ve Feldstein-Horioka hipotezlerini test etmişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, cari açık ve bütçe dengesi arasındaki ilişkiyi zayıf bulmuştur. Uzun dönemde dış açıktan cari açığa doğru nedensellik ilişkisi sözkonusudur.

Feldstein ve Horioka (FH) paradoksunu inceleyen Sachs (1981), 1971–1979 yılı için, 14 sanayi ülkesinde cari hesap ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuçlar, FH paradoksunu desteklememiştir. Murpy (1984) 1960–1980 yılları için, yatay kesit verileri kullanarak, 17 ülkenin, tasarruflar üzerine yatırımları analiz etmiştir. Çalışma sonuçları, küçük ülkelere göre büyük ülkelerde, yatırım ve tasarruflar arasındaki korelasyonun

daha güçlü olduğunu göstermiştir.

Ventura (2002), 1966–1997 dönemi için 21 sanayileşmiş ülkenin tasarruf ve yatırım oranları ile cari denge arasındaki ilişkiyi, dönemler arası yaklaşım çerçevesinde incelenmiş, FH paradoksunu destekler sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuç, hem ülkelerarası hem de ülke içinde tasarruf ve yatırım arasında pozitif korelasyon olmasıyla açıklanmış ve tasarruf artışının, kısa dönemde portföy yeniden uyarlaması, uzun dönemde ise portföy büyümesi kanalıyla cari dengeyi pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Razin (1995), 1965–1983 dönemi için, 7 gelişmiş, 21 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullandığı çalışmasında, ticaret dengesi ile dış ticaret haddi arasındaki pozitif ilişki bulunmuştur. Ticaret dengesinin cari dengeyi etkileyen en önemli kalemlerden biri olduğu göz önünde tutularak, çalışmanın bu sonucu cari açık için yorumlanmıştır. Başka bir deyişle, dış ticaret haddinde kötüleşme cari dengeyi negatif etkilemektedir. Bununla birlikte, döviz kuru, faiz oranı cari açık üzerinde etkilidir.

Karunaratne (1988), Avustralya'nın 1977–1986 dönemine ilişkin cari açık GSYİH oranlarında yüksek artışın nedenlerinden birini Avustralya ekonomisinin büyüme oranının ticari ortaklığı olan OECD ülkeleri büyüme oranından yaklaşık 1.3 kat yüksek olmasını göstermektedir. Çalışmaya göre, söz konusu ülkelerin düşük büyüme oranları Avusturya ihracatına olan toplam talebi azaltmış, cari açığın incelenen yıllarda yüksek oranlarda kalmasına katkıda bulunmuştur.

Adedeji vd., (2005) ise, benzer bir çalışmada, gelişmiş ülkeler büyüme oranının Nijerya cari dengesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Fakat çalışma sonuçları, her iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Bu sonucun, Nijerya ekonomisi için, 1960–1997 döneminde imalat sektörünün GSYİH'deki payının ve ihraç malları içindeki ağırlığının görece olarak düşük olmasına bağlı olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle 1970'li yıllardan itibaren petrol fiyatlarında dalgalanmalar sonrası uygulanan döviz kontrolleri ve ithalat kotalarının etkili olduğu düşünülmüştür.

Telatar ve Terzi (2009), 1991–2005 dönemi için, Türkiye’de ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Granger nedensellik ve VAR analizi uygulanarak yapılan analiz sonuçları, büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında, büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ortaya koymuştur.

Yücel (2003), Türkiye’nin yoğun olarak ihracat yaptığı 14 ülkedeki ithalat artışı ile Türkiye’nin cari dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1976–2001 ve 1988–2002 iki ayrı dönem için yürütülen çalışmada; belirtilen ülkelerdeki ithalat artışı-büyüme ile Türkiye’nin cari dengesi arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte, reel döviz kuru, dış ticaret hadleri, Merkez Bankası rezervleri ve dış borcun GSMH’ye oranı, cari dengedeki değişimi açıklamada istatistiki olarak anlamlı değişkenler olarak belirlenmiştir.

Kasman ve diğerleri (2005), 1984–2004 dönemi için cari işlemler dengesi, ekonomik büyüme ve reel döviz kuru arasındaki uzun dönemli ilişkiyi (eşbütünleşme), Pesaran (2001) Sınır (Bounds) Testi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçları, cari açık, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında sabit bir ilişki bulunduğunu, aşırı değerli Türk Lirası’nın cari açık üzerindeki etkisinin ekonomik büyümeye oranla daha şiddetli olduğunu göstermiştir.

Çakman ve Çakmak (2007), cari işlemler dengesini büyüme ve reel kur endeksinin yanı sıra beş yapısal faktörün bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Çalışmada, kısa dönemde yapısal faktörler veri kabul edildiği için, büyüme oranları ve reel kur endeksindeki hareketlerin cari işlemler dengesi üzerinde nasıl ve niçin bir dizi ikilem ve açamaza yol açtığı konusu incelenmiştir.

Şimşek ve diğerleri (2000), 1987–2006 yılları arasında Türkiye’nin dış ticaret açıklarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre; dış ticaret açıkları ile konsolide bütçe dengesi, reel efektif döviz kuru, M1 para arzı tanımı ve GSYİH değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğu

belirlenmiştir. Bu çerçevede, dış açığın giderilmesinde para, maliye ve dış ticaret politikalarında koordinasyon sağlanması gerektiği, sonucuna ulaşılmıştır.

Özmen (2004), 79 ülke verisi kullanarak, dış ticarete açık olmanın cari açık üzerinde etkisini incelemiştir. Analiz sonuçları cari açık ile dışa açıklık düzeyi arasında, ithalat ihracat toplamının GSYİH'ye oranı, negatif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki bulmuştur. Özmen (2004) dışa açıklığın iki yönlü etkisi üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, olumlu bir etki olarak, dış şoklar karşısında döviz kuru uyarlamasının ekonomiye daha az maliyetle gerçekleşebilmesidir. İkinci ve olumsuz etkisi ise, ülkenin dış şoklar ve krizlere daha açık hale gelmesidir. Çalışma sonucu bu ikinci etkiyi desteklemiştir.

Eken (1990), 1980–1988 dönemi için, cari dengenin temel bileşenlerini içeren beş yapısal eşitliği etkileyen unsurları; sanayi ürünleri ihracatı, ara ve yatırım malları ithalatı, petrol ürünleri ithalatı ve işçi dövizlerini, incelemiştir. Buna göre, dış ticaret dış ticaret hadleri ve yurtiçi üretim (gelir) düzeyinden, işçi dövizleri ise Türkiye ve Almanya arasındaki 1 yıllık mevduatın getiri farkı tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, Türk Lirası'nda meydana gelen bir değer kaybının dış ticaret üzerinde iyileşmeye yol açtığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, ithalatın gelir esnekliğinin yüksek olması ve ekonominin ithalata bağımlılığı nedeniyle, yüksek büyüme hızlarında ödemeler dengesi sorunlarının ortaya çıkabileceği sonucu elde edilmiştir.

Boratav vd. (1996), cari açığın nedenlerini, 1981–1992 dönemi tamamı ve alt dönemleri için, dışsal şoklar ve yurtiçi politika bileşenlerine ayırarak incelemişlerdir. Çalışmaya göre, 1980'li yılların sonuna kadar dışsal faktörlerin Türkiye lehine seyretmesine koşut olarak, cari açık kontrol altında iken, 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında serbest dış ticaret politikasına bağlı ithalat artışı, ihracat artışı ve dış ekonomik şartların olumlu olmasına karşın, cari açığı daha fazla artırmıştır. Yurtiçi faiz şokları ve borç yükünde değişme, kamu kesimi borçlanma gereğini aşırı artırmış, dış gelişmelerin ve politika tercihlerinin olumlu etkisi çok maliyetli ve

sürdürülemez borçlanma gerçeğini azaltmakta yetersiz kalmıştır. Ek bir saptama olarak, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi politikasının cari denge modelindeki yeri ve cari açık üzerinde etkileri, çalışmanın kapsadığı dönem göz önüne alındığında tam olarak incelenememiştir.

Yamak ve Korkmaz (2005) çalışmalarında, 1991–2003 döneminde Türkiye için Harberger-Laursen-Metzler (HLM) Hipotezi'nin geçerli olup olmadığını incelemiştir. Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre; dış ticaret haddinden dış ticaret dengesine doğru, tek yönlü ve kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Fakat, nedensellik ilişkisi, negatif yönlü olup; Türkiye ekonomisi bakımından HLM Hipotezi'nin söz konusu dönemde geçerli olmadığını göstermiştir.

Ulengin ve Yentürk (2001), yabancı sermaye girişlerinin Türkiye'nin toplam harcama kalemleri üzerinde etkisini incelemiştir. Çalışma sonuçları, yabancı tasarrufların yurtiçi yatırımlar için ek kaynak oluşturmak yerine, tüketim artışını tetiklediğini göstermiş ve iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, yabancı tasarruflarla uzun vadede ticarete-konu sektör yatırımlarının ve Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün artmasını beklemenin gerçekçi ve yeterli olamayacağını altı çizilmiştir.

Zengin (2000), bütçe açığı ile ticari açık arasındaki ilişkiyi Türkiye için ele almıştır. 1987–1998 dönemine ilişkin üçer aylık bütçe açığı/GSMH, cari işlemler açığı/GSMH, M2 Para Arzı, GSMH deflatörü verileri VAR model yardımıyla incelenmiş ve bulgular ikiz açık olgusunu desteklemiştir.

Özatay (2006), cari işlemler açığının yapısal sorunlarla olan ilişkisine dikkat çekerek, konuyu daha farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Bu yapısal sorunlardan ilkinin üretimin büyük ölçüde ithal ara malı girdisine gereksinim göstermesi olarak tanımlamakta, ötekini ise Avrupa Birliği sürecinin yolunda gitmesi ve makro ekonomik istikrarının kalıcı bir biçimde sağlanması sonucuna bağlamıştır. Uygulanacak para ve kur politikasından büyük ölçüde

bağımsız bir biçimde oluşacak bu sorunların çözümü için mikro düzeyde reformlar yapılması gereği üzerinde durulmaktadır.

Erkılıç (2006), 1980–2004 dönemi için, Türkiye’deki cari açığın açıklayıcı değişkenlerini, EKK ve VAR yöntemi kullanarak incelemiştir. Çalışmada; önceki dönemin cari açığı, yurtiçi büyüme oranı ve reel döviz kuru cari işlemler dengesi üzerinde güçlü etkisi olan değişkenler olarak belirlenmiştir.

Yapraklı (2008), 2001–2007 dönemi, Türkiye’de reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru endeksinin reel dış ticaret açığı üzerindeki etkilerini Sınır Testi yöntemini kullanılarak analiz etmiştir. Analiz sonuçları, uzun dönemde dış ticaret açığının; bütçe açığı ve para arzından negatif ve istatistiki olarak anlamlı, reel efektif kur endeksinden ise pozitif ve istatistiki açıdan anlamsız etkilendiğini ortaya koymuştur. Kısa dönemli analiz sonuçları ise, para arzının dış ticaret açığını pozitif ve istatistiki olarak anlamlı etkilediğini göstermiştir. Bütçe açığı ve reel efektif kur endeksine ait kısa dönemli analiz sonuçları, uzun dönemli ilişki sonuçlarını desteklemiştir.

Altıntaş ve Çetin (2005), Türkiye’de 1989–2005 dönemi aylık verileriyle dış ticaretin belirleyicilerini öngörmeye çalışmışlardır. Sınır Testi ve eşbütünleşme yöntemlerinin uygulandığı çalışmada, ticaret dengesi ve belirleyicileri arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ve Massetme Yaklaşımı’nı destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Reel döviz kuru ve M3 parasal değişkenleri uzun dönemde anlamlı bulunmamıştır. Reel döviz kurunun uzun dönemde pozitif ve anlamsız, kısa dönemde negatif ve anlamlı olması, Türkiye’de zayıf bir “J eğrisi” etkisinin var olabileceğini göstermiştir.

3.BÖLÜM

EKONOMETRİK MODEL UYGULAMASI VE SONUÇLARI

Üçüncü bölümde, uygulama aşamasına geçilmiştir. Uygulama aşaması, öncesinde, uygulamanın kapsamı, amacı ve önemi sunulmuştur. Daha sonra, uygulamada kullanılan yöntem kuramsal olarak açıklanmıştır. Vektör Otoregresif Model (VAR: Vector Autoregressive Model) analizi uygulanarak yürütülmüştür. VAR analizi tanımlandıktan sonra, çalışmada kullanılan makro değişkenler açıklanmış ve bu değişkenlerin cari açık üzerindeki etkilerine yönelik iktisadi beklentiler sunulmuştur. Sonraki aşamada, çalışmanın uygulama sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışma sonuç ve iktisadi politika önerileri sunularak tamamlanmıştır.

3.1 ÇALIŞMANIN KAPSAMI, AMACI VE ÖNEMİ

Cari açık pek çok gelişmekte olan ekonomi için sorun arz etmektedir. Bunun nedeni, cari açığın sadece dış dengesizliğin değil, aynı zamanda iç dengesizliğin de önemli bir kaynağı olarak görülmesidir. Cari açık, bir ekonomide üretim ve istihdam başta olmak üzere pek çok makroekonomik göstere olumsuz etkide bulunmaktadır. Cari açığın giderilmesine yönelik politikalar ise iç ve dış denge arasında çatışmalara neden olmaktadır. Bu durum, dışa açık bir ekonomide, iktisadi amaç ve araçlar arasındaki ilişkilerin çok yönlü olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede, çalışma Türkiye’de cari açık ve ekonomi politikası araçları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece, cari açık üzerinde etkili olan politika araçları belirlenebilecek ve cari açıkla bu araçların etkileşimleri öngörülebilecektir. Bu incelemenin, cari açığın önlenmesine yönelik politikaların oluşturulmasına ve ekonomi yazınına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

3.2 UYGULAMA YÖNTEMİ

Çalışmanın uygulama aşamasında VAR analizi kullanılmıştır. Uygulama öncesinde, zaman serileri ile yapılan incelemelerde, bazı ön testlerin yapılması gerektiği belirtilmelidir. Bu nedenle, öncelikle çalışmada

yapılan ön testlere yönelik kuramsal bilgiler sunulmuştur. Daha sonra uygulama yöntemi anlatılmıştır.

3.2.1 Mevsimsellik Testi

Mevsimsel hareketler, mevsimlerdeki değişikliklere veya tatil, bayram gibi dönemlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Mevsimsellik, seriler üzerinde geçici şok etkisi yaratmakta ve süreç içerisinde düzenli olarak tekrarlanmaktadır. Belirtilen etkinin göz ardı edilmesi durumunda, analizlerin geçerli olma olasılığı zayıflamaktadır. Özellikle aylık ve üç aylık dönemleri kapsayan verilerle yapılan analizlerde, değişkenler üzerinde mevsimsel etkilerin varlığı gözlenebilmektedir.

Mevsimsel etki taşıyan seriler çeşitli yöntemler kullanılarak mevsimsellikten arındırılmaktadır. Bu yöntemlerden ilki, mevsimsel endekslerin hesaplanması ve mevsim endeksleri ile serinin mevsim etkilerinden arındırılmasıdır. Bu yöntemde, mevsimsel endeksler hesaplanmakta ve serinin her bir gözlemi bu değere bölünmektedir. Elde edilen yeni seri mevsimsel etkiden arındırılmış olmaktadır.

İkinci yöntem, seride mevsimsel kukla değişkeni kullanılarak modelin analiz edilmesidir. Bu yöntemde basit ve çarpımsal kukla yaklaşımı kullanılmaktadır. Mevsim etkileri ayrılabilir nitelikte ise, klasik kukla yaklaşımı kullanılabilir. Çarpımsal kukla değişkenlerin kullanılması ise, basit mevsimsel kuklalar yanında, bir veya daha çok mevsimsel kukla kullanılması gerekmektedir. Basit kukla değişken yönteminde katsayısının anlamlılığı t-testi ile sınanırken, çarpımsal kukla değişkenlerin anlamlılıkları ise F testi ile test edilmektedir. Üçüncü yöntem ise, mekanik yöntemlerdir. CENSUS II ve X-11 gibi yöntemlerden biri kullanılarak seriler mevsimsellikten arındırılabilir (Akgül, 2003: 159).

3.2.2 Durağanlık Testi

Zaman serileri analizlerinde, elde edilen deneye dayalı bulguların geçerli olabilmesi için analizde yer alan her bir değişkenin durağan bir yapı sergilemesi gerekmektedir (Fuller 1979, Phillips ve Perron, 1988; Enders, 2004). Durağan bir seri, zaman içinde yapısal bir değişiklik veya yığılma

etkilerini taşımamaktadır. Bu durum, ilgili serinin ortalama değerinin ve varyansının sistematik bir biçimde değişmediğini göstermektedir. Dolayısıyla serinin trendden arındırılmasına veya farklarının alınmasına gerek kalmamaktadır (Akgül, 2003: 4).

Granger ve Newbold'a göre (1974), analizlerde durağan olmayan serilerin kullanılması durumunda, sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Gujarati (1995), bu tür bir regresyon sonucunda, elde edilen istatistik değerler yüksek çıkmakla birlikte, değişkenler arasında gerçek olmayan ilişkileri yansıtmaktadır. Bu durum, geçici şokların seri üzerindeki etkilerinin ortalama değerinden uzaklaştığı anlamı taşımaktadır.

Serilerin duranlığının sınanmasında çeşitli testler kullanılmaktadır. Literatürde en çok kullanılan, Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS) birim kök testleridir. Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF testi, durağanlığı araştırılacak serinin, kendi gecikmeli değeri ve gecikmeli farklarının üzerine regrese olmasını içermektedir (Gujarati, 1995: 720). ADF testinde sıfır hipotezi, farkları alınmamış serilerin birim kök taşıdığı başka bir deyişle durağan olmadığı şeklindedir. Bunun için sıfır hipotezinde, hata terimi katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. Katsayısının istatistiki olarak önemli olması, bu hipotezin reddedileceği anlamına gelmektedir. Bu durumda seri durağandır.

Durağanlığın test edilmesinde yaygın olarak kullanılan bir başka test, PP birim kök testidir. Bu test, otokorelasyonun giderilmesinde parametrik olmayan bir düzeltme uygulamaktadır. PP testinde ADF testi ile paralel hipotezler test edilmektedir. Her iki birim kök testinde, her bir seri için hata terimini beyaz gürültü (white noise) yapacak gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde çeşitli bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Bunlar arasında en yaygın kullanılan, Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criation: AIC), Schwartz Kriteri (Schwartz Criation: SC) ve Son Tahmin Hatası (Final Predicted Error: FPE) bilgi kriterleridir (Johansen, 1995; Enders, 1995).

PP testi için en basit model (Sevüktekin ve Nargekeçeken, 2005: 307-308) ;

$$Y_t = \mu_1 + \phi_1 Y_{t-1} + e_t \text{ biçiminde belirtilebilir. Bu eşitlik;} \quad (3.1)$$

$$(1 - \phi_1 L)Y_t = \mu + e_t \text{ olarak düzenlenebilir.} \quad (3.2)$$

3.2'de, $t=1,2,\dots,T$, iken, birim kök $1/\phi$ ile bulunmaktadır. $\phi = 1$ olduğunda, seride birim kök vardır. PP testi için kullanılan eşitlik ;

$$Z_0 = T(\phi_1 - 1) - CF \text{ olarak belirtilebilir.} \quad (3.3)$$

3.3.'de, (CF) düzeltme faktörüdür. Birim kök testinde her bir seri için hata terimini beyaz gürültü yapacak gecikme uzunluğu, Akaike ve Schwartz bilgi kriterlerine göre belirlenebilir. PP testinde sıfır hipotezi, farkları alınmamış serilerin birim kök taşıdığı başka bir ifadeyle durağan olmadığı şeklindedir. Bunun için sıfır hipotezinde, ϕ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. ϕ katsayısının istatistiki olarak önemli olması, bu hipotezin reddedileceği anlamına gelmektedir. Bu durumda seri durağandır. Dickey-Fuller için kullanılan testler PP testinde Z ile tanımlanmaktadır.

Literatürde ADF ve PP testlerinin, gecikme uzunluğuna karşı duyarlı olması nedeniyle, KPSS testi ile birim kök incelenmesinin desteklendiği yönünde çalışmalar mevcuttur. KPSS testi Kwiatkowski vd. (1992) tarafından geliştirilmiştir. Birim kök varlığı için ADF ve Philips-Peron birim köklerinde kullanılan hipotezlerin yerlerinin değişimi sözkonusudur ADF ve PP testlerinin sıfır hipotezleri ile, KPSS testinin sıfır hipotezi birbirinin tersidir. ADF ve PP testlerinde, birim kökün varlığı (durağan olmama) sıfır hipotezi olarak alınırken, KPSS testinde, durağanlık durumunun varlığı sıfır hipotezi olarak alınmaktadır (Karabulut, 2005: 6).

KPSS test istatistiği (Sevüktekin ve Nargeleçeken, 2005: 306):

$$\eta_{\mu} = T^2 - \sum_{t=1}^T S_T^2 / s^2(\ell) \text{ biçiminde belirtilebilir.} \quad (3.4)$$

3.4'e göre, (S_T) kalıntılarının kısmi süreç toplamını göstermektedir. $t=1,2,\dots,T$, $\ell \rightarrow \infty$ için, $s^2(\ell)$ 'nin tutarlılığı için sınırlı gecikme parametresinin belirlenmesi gerekmektedir. Eşitliğe göre, hesaplanan değer, kritik değer ile karşılaştırılmakta ve hipotezler sınanmaktadır.

3.2.3 Vektör Otoregresif Model

Vektör Otoregresif Modeller (VAR), İlk defa Sims (1980) tarafından formüle edilmiştir. Değişkenlerin karşılıklı ilişkilerini gösteren bir denklem sistemidir (Çetin, 2005: 98). VAR modelinde önsel, a priori, kısıtlamalar bulunmamaktadır. Sistemde yer alan her bir değişken, tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Değişkenlerin içsel ve dışsal değişkenler olarak belirlenme zorunluluğunun olmaması, analiz açısından büyük esneklik sağlamaktadır (Davidson ve McKinnon, 1993: 685). İki değişkenli VAR modeli aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + u_{t1} \quad (3.5)$$

$$\Delta X_t = \beta_4 + \sum_{i=1}^n \beta_{5i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{6i} \Delta Y_{t-i} + u_{t2} \quad (3.6)$$

Model (3.5) ve (3.6); Y_t değişkeninin X_t değişkenin şimdiki ve geçmiş değerlerinden, benzer şekilde X_t 'nin Y_t değişkeninin şimdiki ve geçmiş değerlerinden etkilendiğini varsaymaktadır. Denklemdaki c sabit terim vektörü, Y_{t-1} ve X_{t-1} değişkenlerin gecikmeli değerlerini gösteren vektörleri, u_{t1} ve u_{t2} birbirinden bağımsız beyaz gürültülü hata terimlerini göstermektedir.

VAR analizinin uygulanabilmesi için tüm değişkenlerin duragan yapıya sahip olması gerekir (Gujarati, 1995: 750). Bunun yanısıra, modelin doğru öngörülebilmesi ve sonuçlarının güvenilir olması için VAR modelinin bütün olarak durağan olması gerekmektedir. Modelin durağanlığı, modelden elde edilen karakteristik polinomunun ters köklerine bakılarak test edilmektedir.

Bütün kökler birim çemberin içinde yer alıyorsa süreç durağandır. Durağanlık modelin gecikme sayısının tahmininde önem taşımaktadır.

VAR modelinin, uygun gecikme uzunluğunu belirlenirken, modelin durağanlığı yanında, değişen varyans ve otokorelasyon sorununun yaşanmaması önem taşımaktadır. Bununla birlikte, modelinin derecesini belirleyen gecikme uzunluğu, olması gerektiğinden daha kısa bir dönem olarak belirlenirse, katsayılar istatistiki olarak anlamlılığını yitirmektedir. Gecikmenin olması gereken uzunluktan daha büyük alınması durumunda ise, varyans değerleri büyük çıkmaktadır. Doğru ve güvenilir bir model kurabilmek için değişkenlerin gecikme sayılarının belirlenmesi önem taşımaktadır.

Çalışmada, her bir modele ait gecikme uzunlukları Olabilirlik Oranı (Likelihood Ratio: LR) test istatistiği , Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Kriteri (SC), Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterilerinden yararlanılmıştır. Belirtilen gecikme uzunlukları, modelde otokorelasyonu önleyen minimum gecikme uzunluğudur.

3.2.3.1 Var Granger Nedenselliği/WALD Testi

VAR modeli öngörüldükten sonra, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi analiz edilmektedir. Nedensellik ilişkisi modele alınacak her bir değişkenin öteki değişkenin öngörüsüne katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya koymaktadır. VAR Granger nedensellik testi sınamasına göre, X ve Y olarak iki değişken üzerinde, X değişkenin öngörüsü için Y değişkenin katkısını, aşağıdaki şekilde gerçekleştirmektedir:

H_0 hipotezi X, Y'nin nedenidir.

H_1 hipotezi X, Y'nin nedeni değildir.

Y değişkeni öngörüsü için X değişkeninin katkısı ise benzer biçimde;

H_0 hipotezi Y, X'nin nedenidir. H_1 hipotezi Y, X'nin nedeni değildir.

H1 hipotezleri, X, Y'nin veya Y, X'nin nedeni değildir, şeklinde sınanmaktadır. Bu hipotez testler, Wald testiyle sınanabilir. Bu test (Güloğlu, 2004: 7);

$$F = \frac{(HKTS - HKT)}{HKT / (n - k)} \quad \text{şeklinde ifade edilebilir.} \quad (3.7)$$

3.7'deki eşitlikte, (HKTS) kısıtlanmış modelin hata kareler toplamını, (HKT) kısıtlanmamış modelin hata kareler toplamını, (r) kısıt sayısını, (n) gözlem sayısını ve (k) modeldeki parametre sayısını göstermektedir. Eğer hesaplanan F değeri, F tablo değerinden büyükse H₀ hipotezleri kabul edilmekte, tersi durumda H₁ hipotezleri kabul edilmektedir.

3.2.3.2 Varyans Ayırıştırması ve Etki-Tepki Fonksiyonları

VAR analizinde modelin dinamik yapısının belirlenmesinde varyans ayırıştırması ve etki-tepki fonksiyonları kullanılmaktadır (Kadılar, 2000:41). Varyans ayırıştırması, sistemin dinamik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Varyans ayırıştırmasının amacı, her bir rassal şokun gelecek dönemler için öngörünün hata varyansına olan etkisini ortaya çıkarmaktır. Böylece, değişkenlerin herbirinin varyansında meydana gelen değişimin yüzde kaçının kendi gecikmesi, yüzde kaçının ise öteki değişkenler tarafından açıklandığının görülmesini sağlamaktadır. Bu analiz, bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğunu göstermektedir.

Etki-tepki fonksiyonları ise, hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalı şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtmaktadır. Bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişken varyans ayırıştırması ile belirlenirken, etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir. Özetlemek gerekirse, şoklar karşısında etki-tepki fonksiyonu ile değişkenlerin reaksiyonları, varyans ayırımı ile şokların nispi önemi ortaya çıkmaktadır (Warne, 2004: 5).

VAR modelinde etki-tepki fonksiyonunun katsayılarını elde etmede yaygın olarak, hataların Cholesky ayrıştırması kullanılmaktadır. Cholesky ayrıştırması, VAR modelinden elde edilen hataların dikeyleştirilmesi ve elde

edilen varyans-kovaryans matrisinin diyagonal hale getirilmesidir. Bu nedenle modelde kullanılacak değişkenlerin sıralaması önemlidir. Nedensellik ilişkisi bu sıralamanın nasıl olacağını belirler. Sıralamaya dikkat edilmez ise, etki tepki fonksiyonları değişecek ve yanlış öngörüler ortaya çıkabilecektir (Hamilton, 1994: 323).

Etki-tepki fonksiyonlarının katsayılarının güven aralıklarının hesaplanmasında çoğunlukla Monte Carlo yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmada etki-tepki fonksiyonlarının standart hatalarının hesaplanmasında, Monte Carlo tekniği kullanılmaktadır. Monte Carlo tekniğinde, VAR katsayılarının asimptotik dağılımından, rassal bir örneklem seçilmektedir. Simülasyonla elde edilmiş bu katsayılardan yararlanarak, etki tepki katsayıları elde edilmektedir. Belirli bir sayıda tekrarlanarak, çalışmada 100 iterasyon kullanılmıştır, etki-tepki katsayılarının örneklem dağılımı bulunur. Bu dağılımdan faydalanarak standart sapmalar elde edilir. Elde edilen standart sapmalar, etki-tepki fonksiyonlarının standart hatalarını vermektedir (Güloğlu, 2004: 8).

3.3 DEğİŞKENLERİN TANIMLANMASI

Çalışma, Türkiye’de 1987:1–2007:3 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak yürütülmüştür. Veriler, T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), OECD istatistik bankasından ve Devlet Planlama Teşkilatından (DPT) elde edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmada kullanılan bazı değişkenler elde hesaplanmıştır. Bunlar, istatistiki hatalar çıkarılarak elde edilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Y), Dış Ticaret Hadleri endeksi (DTH), dışa açıklık (DA) değişkenleridir.

Y değişkeni, 1987 bazlı reel GSYİH’den, istatistiki hatalar çıkarıldıktan sonra elde edilen yurtiçi gelirdir. GSYİH, GSMH’ye net dış alem giderlerinin çıkarılması ile bulunur. İstatistiki farkların da çıkarılması ile net iç kaynaklara ulaşılmıştır. Bu tanımlama, Calderon ve diğerleri’nin (2002) çalışmalarında da kullanılmıştır. DHT, 2003 baz yıllı ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine oranı alınarak çözülemeye dahil edilmiştir. DA, ihracat ve ithalat toplamı olan dış ticaret hacminin, Y’ye oranıdır.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler oran olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle değişkenlerin logaritmik dönüşümü yapılmamıştır. Reel döviz kuru ve dış ticaret hadleri dışındaki tüm değişkenler 1987 baz yılıdır. Reel döviz kuru 1995 baz yılıdır. Ekonomi yazınında, Türkiye için yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanılan onay görmüş bir endekstir. Endeks, Türkiye'nin ticaret yaptığı 19 ülke temel alınarak TCMB tarafından hesaplanmaktadır.

Çalışmada cari işlemler dengesini etkilediği öngörülen temel makroekonomik değişkenler VAR Modeli çerçevesinde analiz edilmiştir. Kullanılan makro değişkenler hakkında bilgiler Tablo 3.1'de açıklanmaktadır.

Tablo 3.1: Değişkenlere Yönelik Açıklamalar

CADSM	CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN GSYİH'YE ORANIDIR. MEVSİMSSELLİKTEN ARINDIRILMIŞ, DÜZEY DURAĞAN SERİDİR. KAYNAK: TCMB, WWW.TCMB.GOV.TR
DGTSM	Türkiye'nin Yurtiçi Büyüme Hızı'dır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
AB15SM	AB15 Yurtiçi Büyüme Hızı'dır. Mevsimsellikten arındırılmış, düzey durağan seridir. Kaynak: OECD, www.oecd.org.tr
DRDKSM	Reel Döviz Kuru Endeksidir. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
DTHSM	Dış Ticaret Hadleridir. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
DISSM	Yatırım Harcamalarının Tasarruflara oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB ve DPT, www.dpt.gov.tr.
DFKBSM	Faiz Dışı Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSYİH'ye oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB ve DPT.
DİBSM	Kamu Kesimi İç Borçlanmasının GSYİH'ye oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB ve DPT.
DM2YSM	M2Y'nin GSYİH'ye oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
DASM	Dışa Açıklık (ihracat+ithalat/Y). Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
DVMSM	İthalat Vergilerinin Toplam İthalata Oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
DNRSM	Net Rezervlerin Toplam İthalata Oranıdır. Mevsimsellikten arındırılmış, fark durağan seridir. Kaynak: TCMB.
Kukla	D=1 ekonomik kriz vardır. D=0 ekonomik kriz yoktur.

Toplam değişken sayısı 13'dür. Değişkenlerin belirlenmesinde, cari işlemler üzerinde etkili olduğu öngörülen iktisadi politika araçları (iktisadi beklentilere uygun olarak), dış dengenin sağlanmasına yönelik yaklaşımlar ve ekonomi yazınında yer alan çalışmalar yol gösterici olmuştur. Ekonomik

kriz dönemlerinin etkilerini modele yansıtılabilmek için ise bir adet kukla (dummy) değişken kullanılmıştır. Bu değişken modelde dışsal değişken olarak yer almıştır.

3.4 İKTİSADİ BEKLENTİLER ÇERÇEVESİNDE DEĞİŞKENLERİN ETKİLERİ

Bu kısımda, VAR analizinde yer alan değişkenler ile cari açık arasındaki ilişkiler, iktisadi beklentilere uygun olarak tanımlanmıştır. Öncelikle, Türkiye’de cari açıkların kronikleşmiş, yapısal bir sorun olduğu öngörüldüğü belirtilmelidir. Bu kapsamda, çalışmada kullanılan yöntem, cari açığın gecikmeli değerlerini kullanarak, cari açığın geçmiş yıllardaki etkilerini yansıtmakta ve bu görüşün incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Öteki değişkenlerin cari açıkla ilişkileri değerlendirildiğinde; ekonomi yazınında, parasal genişleme ve cari açık arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğuna dair bulgular mevcuttur. Çalışmada iktisadi beklentimiz, yazına uygun olarak, parasal genişleme ile cari açık arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığıdır. Bunun nedeni, parasal genişlemenin toplam talebi artırması ve buna bağlı olarak dış açıkların yükseleceği görüşüdür.

İç borçlanma, kamu harcamalarının yurt içi kaynaklarla karşılanan bölümünü ifade etmektedir. İç borçlanmadaki yükselme, yurtiçi faiz hadlerinde artışa neden olmaktadır. Bu durum, toplam harcamaların gerilemesine ve kaynakların ihracata yönelmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda, iç borçlanma ve cari açık arasındaki iktisadi beklenti, iki değişken arasındaki ilişkinin negatif olduğu yönündedir.

Ekonomi yazınında, maliye politikalarının cari işlemler dengesine etkileri Keynesyen ve Ricardiyan görüşlere göre farklı değerlendirilmektedir. Keynesyen görüşe göre (İkiz Açık Hipotezi), kamu harcamalarındaki artış veya vergi oranlarında indirim, cari dengedeki bozulmayı artırmaktadır. Bu sonuç iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, yüksek kamu harcamaları üretim ve tüketimi pozitif etkileyerek, büyümeyi artırmaktadır. Artan gelir yurtdışı mallara olan talebin de yükselmesini sağlamaktadır. İkinci olarak, yurtiçi yatırım-tasarruf açığının artması ve faiz oranının yükselmesi, ulusal

paranın değerlenmesine ve dış ticaret dengesinin kötüleşmesine neden olacaktır. Bu çerçevede, yüksek kamu harcamalarına yüksek cari açıklar eşlik etmektedir.

Ricardiyen Hipotezine göre ise vergi oranlarının düşürülmesi, rasyonel beklentilere sahip bireyler tarafından, ileride vergi yükünün artması anlamına gelmekte, bireyler bugünkü vergi indirimleri dolayısıyla artan gelirleriyle tüketimlerini artırmamaktadır. Dolayısıyla cari işlemler dengesinde Keynesyen etki görülmeyecektir. Ricardiyen Hipotezde kamu harcamaları değişmediği belirtilmelidir.

İthalata uygulanan vergilerin ithalatı karşılama oranı, dış ticaret kısıtlaması kapsamında değerlendirilen bir göstergedir. Belirtilen gösterge ile cari açık arasındaki ilişkinin ters yönlü olması beklenmektedir.

Reel efektif döviz kuru endeksi ise, belirli bir yıl baz alınarak reel kurdaki değişimi göstermektedir. Ekonomi yazınında, çok sayıda çalışmada reel kuru ile cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Reel kurdaki artış, ulusal paranın değerlenmesi anlamını taşımaktadır. Ters durumda ise ulusal para değer kaybetmektedir. İlk durum cari açığı artırıcı, ikinci durum ise iyileştirici etki taşıdığı belirtilebilir. Bu çerçevede çalışmada, esneklikler yaklaşımına uygun olarak, reel döviz kuru ile cari açık değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir.

Ekonomi yazınında, yurtiçi büyüme oranı ile cari açık arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların bazılarında, her iki değişken arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki öngörülmekle birlikte, tek yönlü veya zayıf ilişki olduğu yönünde bulgular da mevcuttur. Çalışmada, Türkiye'de ekonomik büyüme ve cari açık arasında gözlemlenen ilişkiye bağlı olarak, pozitif yönlü ilişki beklenmektedir.

Yatırım-tasarruf oranı ile cari açık arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda, yatırım harcamalarındaki artış veya toplam tasarruf düzeyinin gerilemesi ile cari açık arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığına yöneliktir. Bu kapsamda, iktisadi  ng r m z, yatırım-tasarruf oranındaki artışın, cari

dengesizliğin artmasına neden olacağıdır. Bu çerçevede, her iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir.

Çalışmada, dışa açıklık oranını, toplam ticaret hacminin GSYİH'ye oranı ile belirtilmektedir. Ekonomi yazınında, dışa açıklık ve cari açık arasındaki ilişkinin yönü konusunda ortak bir görüşe ulaşılamamıştır. Dönemlerarası yaklaşıma göre ilişkinin yönü belirsizdir. Çalışma kapsamında, Türkiye için iktisadi beklentimiz, sanayinin ithalata bağımlılığı nedeniyle, iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olabileceğidir.

Net dış rezervlerin ithalatı karşılama oranı, bir ülkenin ihtiyaç duyduğu ithal girdileri ne kadar bir süre için dış desteğe ihtiyaç duymadan karşılayabileceğini göstermektedir. Dış rezervlerin yüksek olması belirtilen oranı yükseltecektir. Bu durumda net dış rezervlerin ithalatı karşılama oranı ile cari açık arasında ters yönlü ilişki beklenmektedir.

Global üretim artışı (büyüme oranı) ile cari denge arasındaki ilişkinin analizinde, AB15 büyüme oranı kullanılmıştır. Bir ülkenin yoğun ticarete bulunduğu ülkelerdeki büyüme oranlarındaki artışlar, o ülkenin cari işlemler dengesine iki şekilde etkide bulunmaktadır. Bunlardan ilki, artan dış gelir sonucunda ihraç mallarına olan talebin artmasıdır. İkincisi ise, artan talebe bağlı olarak ihraç malları talebinin artması ve bu durumun dış ticaret hadlerine olumlu yansımalarıdır. Her iki durum sonucunda da cari işlemler açığı azalma eğilimindedir. Türkiye ihracatının %60'a yakın bir bölümünü AB15 ülkelerine yapmaktadır. Bu kapsamda öncelikle AB15 büyüme oranı ile cari denge arasındaki ilişki analiz edilmiştir. İktisadi beklenti her iki değişken arasında ilişkinin, AB ülkelerinde büyüme arttıkça cari açığın azalacağı, ters yönlü olduğu yönündedir.

İktisat yazınında, dış ticaret hadleri ve cari açık arasındaki ilişkilerin analizinde, Harberger–Laursen–Metzler (HLM) etkisi olarak bilinen ve ticaret hadlerindeki değişmelerin tasarruf üzerindeki etkisini açıklayan yaklaşım incelenmektedir. HLM etkisine göre, ihraç edilebilir mallar açısından ölçülen gelir sabit tutulursa, ihracattaki azalmaya bağlı olarak, tasarruf düzeyi gerilemektedir. Bu durumda, dış ticaret hadlerindeki artış (iyileşme), ülkenin

dış açığının azalacağı anlamı taşımaktadır (Persson ve Svensson, 1983: 43–44).

Obsfeld (1982), ticaret hadlerindeki bozulmayla refah düzeyinin düştüğünü, hedeflenen refah düzeyine ulaşabilmek için ülkenin dış varlıklarını toplamak zorunda olduğunu ve bu nedenle HLM etkisinden farklı olarak, dış ticaret hadlerinde bozulmayla birlikte tasarruf oranının arttığını ileri sürmektedir. Svensson ve Razin (1983) ise ticaret hadlerindeki bozulmanın, geçici ve süreklilik göstermesine göre farklı sonuçları olacağına değinmişlerdir (Persson ve Svensson, 1983: 44). Bu çerçevede, çalışmanın bulguları Türkiye için HLM hipotezi test edilecektir.

3.5 MEVSİMSELLİK VE DURAĞANLIK TESLERİ SONUÇLARI

VAR analizi öncesinde değişkenlerin mevsimsellik ve durağanlıkları sınanmıştır. Mevsimselliğin belirlenmesinde çeşitli test istatistikleri ve değişkenlerin grafiklerinin incelenmesi yol gösterici olmaktadır. Bu çerçevede çalışmada değişkenlerin grafikleri incelenmiş ve mevsimsel etki görülen her bir değişken, üssel düzeltme yöntemi kullanılarak (Hot-Winters-No Seasonal), mekanik biçimde mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Değişkenlerin sonundaki 'SM' ifadesi mevsimselliğin giderildiğini göstermektedir. İkinci aşamada verilerin durağanlığı sınanmıştır. Bu amaçla PP ve KPSS testleri kullanılmıştır.

Tablo 3.2: Durağanlık (Birim Kök) Testleri PP ve KPSS

DEĞİŞKENLER	PP		KPSS	
	Düzye		Düzye	
	Sabit	Sabit&Trend	Sabit	Sabit&Trend
CADSM	-3.172	-3.966*	0.626	0.108
AB15SM	-2.598*	-2.586*	0.224	0.100
	1. Fark		1. Fark	
	Sabit	Sabit&Trend	Sabit	Sabit&Trend
GTSM	-7.877	-8.550	1.379	0.106
ISSM	-8.376	-8.341	0.061	0.055
FDBSM	-8.985	-8.934	0.052	0.051
İBSM	-5.390	-5.495	0.169	0.597
M2YSM	-8.342	-8.614	0.314	0.109
RDKSM	-9.449	-9.539	0.174	0.064
ASM	-16.080	-15.922	0.084	0.082
THSM	-11.522	-11.717	0.111	0.058
NRSM	-10.845	-10.769	0.142	0.140

VMSM	-9.690	-9.619	0.088	0.077
------	--------	--------	-------	-------

* % 5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir. Diğer istatistikler %1 anlamlılık düzeyine göre istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 3.2’de durağanlık (birim kök) sınaması sonuçları yer almaktadır. Cari açık ve AB15 büyüme hızı test sonuçlarına göre düzeyde durağandır. Diğer on değişken ise birinci farkı durağan olan değişkenlerdir. Birinci farkı durağan olan değişkenler, VAR analizinde kullanılırken başlarına ‘D’ harfi getirilmiştir. PP durağanlık analizinin uygulanmasında gecikme uzunluğu 5 (New-West Bandwith). KPSS analizinde ise LM istatistiğine göre otomatik olarak seçilmiştir.

3.6 VAR ANALİZİ VE SONUÇLARI

VAR modelin tahmininde, gecikme uzunluğu, Benzerlik Oranı (LR), Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.3.’de belirtilen kriterlere göre VAR modelinin gecikme uzunluğu incelenebilmektedir.

Tablo 3.3: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	83.30958	38.47695	39.20209	38.76724
1	516.4334	1.097064	34.09999	39.17598*	36.13200
2	291.2746	0.213121	32.19086	41.61770	35.96460
3	183.0552	0.189472	31.30679	45.08447	36.82225
4	180.5364*	0.070661*	28.55137*	46.67990	35.80855*

* LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterlere göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR, FPE, AIC ve HQ kriterleri göre, uygun gecikme uzunluğunun dört dönemdir. Bu çerçevede, VAR modeli dört dönem gecikmeli öngörülmüştür.

Modelin dinamik çözümlenmesi öncesinde, bazı testler uygulayarak modelin uygunluğunu test etmek gerekmektedir. Bu kapsamda, öncelikle doğru ve tutarlı öngöründe bulunabilmek için modelde otokorelasyon sorununun olmaması gerekmektedir. Çalışmada, LM otokorelasyon test istatistiği kullanılarak otokorelasyon sorunu incelenmiştir.

Tablo 3.4’de, dört dönem gecikmeli VAR modeli için otokorelasyon sınaması görülmektedir.

Tablo 3.4: LM Otokorelasyon Testi

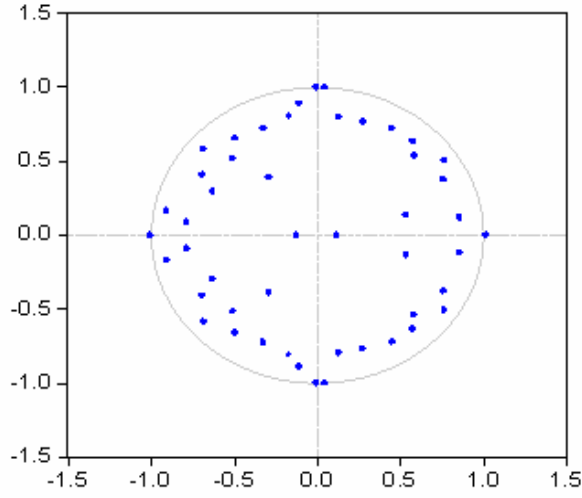
Boş Hipotez: Belirtilen gecikme uzunluğunda otokorelasyon yoktur.		
Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	307.6927	0.0000
2	189.6441	0.0064
3	124.3469	0.8801
4	204.6518	0.0007
5	181.3106	0.0192
6	190.8612	0.0054
7	135.6677	0.6777
8	199.9153	0.0014
9	195.9651	0.0026
10	185.6725	0.0110
11	124.8323	0.8737
12	180.4834	0.0212

Bu çerçevede, LM test istatistiği %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Başka bir deyişle otokorelasyon yoktur.

İkinci olarak, modelin bütününün durağanlığı test edilmelidir. Bu amaçla, AR (Autoregressive: Otoresiv) Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çember Testi uygun görülmektedir.

Grafik 3.1’de dört dönem gecikmeli VAR modelinin, Ters Köklerinin Birim Çember Testi görülmektedir.

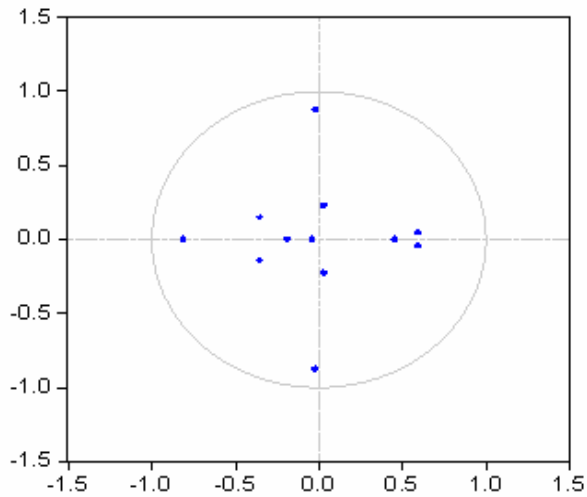
Grafik 3.1: Dört Gecikmeli VAR Modelinin Durağanlığı

Belirtilen test sonucuna göre, VAR modelinin ters kökleri birim çember içerisinde değildir. Bu durum modelin durağan olmadığını, hatalı bulgu ve öngörülere neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, otokorelasyon sorunu yaşanmayan bir dönem gecikmeli VAR modeli tekrar öngörülmüştür.

Grafik 3.2'de, bir dönem gecikmeli VAR modelinin durağanlığı sınanmaktadır.

Grafik 3.2: Bir Gecikmeli VAR Modelinin Durağanlığının Belirlenmesi

Belirtilen test sonucu, bir dönem gecikmeli VAR modeli ters köklerinin birim çember içerisinde olmasına bağlı olarak, modelin durağan olduğunu göstermektedir.

Model için değişen varyans sınamasında White Testi kullanılmıştır. Tablo 3.5'de White Testi sonucu sunulmaktadır.

Tablo 3.5: White Değişen Varyans Testi

Ki-kare	df	Olasılık
1578.987	518	0.0347

Modelde, %5 anlamlılık düzeyinde, istatistiki olarak anlamlı değişen varyans bulunmamaktadır.

3.6.1 VAR Nedensellik Analizi

VAR analizinin ilk aşamasında, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 3.6'da modelde yer alan değişkenlerden, cari açığa doğru doğru Granger nedensellik ilişkisi sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.6: CADSM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: CADSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
DRKSM	9.169759	1	0.0025
DGTSM	2.711262	1	0.0906
DASM	3.244737	1	0.0717
DNRSM	0.999863	1	0.3173
DM2YSM	0.442554	1	0.5059
DIBSM	0.785764	1	0.3754
DISSM	0.353196	1	0.5523
DFKBSM	0.309438	1	0.5780
DTHSM	0.015968	1	0.8994
AB15SM	0.064742	1	0.7992
DVMSM	0.371965	1	0.5419

Reel döviz kurundan cari açığa doğru %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır (%1 tablo değeri: 6.635). Bununla birlikte, dışa açıklık oranı ve yurtiçi büyümeden cari açığa %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır (%10 tablo değeri: 2.706). Bu sonuçlar, reel kur, dışa açıklık ve yurt içi büyümenin Granger anlamında cari açığın nedeni olduğunu ortaya

koymaktadır. Öteki değişkenlerden cari açığa doğru istatistiki olarak anlamlı Granger nedenselliği bulunmamaktadır.

Tablo 3.7’de reel döviz kuruna doğru Granger nedensellik ilişkisi görülebilmektedir.

Tablo 3.7: DRKSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DRKSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	0.861444	1	0.1477
DGTSM	7.069388	1	0.0078
DASM	2.891271	1	0.0891
DNRSM	0.297998	1	0.5851
DM2YSM	5.262203	1	0.0218
DIBSM	3.593274	1	0.0580
DISSM	1.026736	1	0.3109
DFKBSM	3.584996	1	0.0583
DTHSM	0.437677	1	0.5082
AB15SM	2.722856	1	0.0989
DVMSM	2.681721	1	0.1015

Edinilen sonuçlara göre, cari açıktan reel döviz kuruna doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi yoktur. Bununla birlikte, yurtiçi büyümeden reel döviz kuruna doğru %1 anlamlılık düzeyinde (%1 tablo değeri: 6.635), M2Y para arzından reel döviz kuruna doğru %5 anlamlılık düzeyinde (%5 tablo değeri: 3.841), dışa açıklık, fazi dışı kamu borçlanması, AB15 büyüme hızı, iç borçlanma ve dışa açıklık oranından reel döviz kuruna doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır (%10 tablo değeri: 2.706). Bu kapsamda, reel kurunun cari açık üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan, reel kur üzerinde etkili olan değişkenlerin

belirlenmesi ve politikaların oluşturulması ise cari açığa dolaylı etkide bulunabilecektir.

Çalışmada serbestlik derecesi değişmediği için öteki nedensellik ilişkileri yorumlanırken, yukarıda parantez içinde belirtilen %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre ki-kare tablo değerleri tekrarlanmamış, sadece anlamlılık düzeyi belirtilmiştir.

Tablo 3.8'de yurtiçi büyüme hızına doğru Granger anlamında nedensellik ilişkisi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3.8: DGTSM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı değişken: DGTSM			
Bağımsız değişkenler	Ki-kare	Bağımsız değişkenler	Ki-kare
CADSM	0.945902	1	0.1264
DRKSM	6.670298	1	0.0098
DASM	1.118177	1	0.2903
DNRSM	16.51197	1	0.0000
DM2YSM	27.52705	1	0.0000
DIBSM	0.451031	1	0.5018
DISSM	13.22857	1	0.0003
DFKBSM	12.87233	1	0.0003
DTHSM	4.916752	1	0.0266
AB15SM	2.914548	1	0.0878
DVMSM	1.538823	1	0.2148

Tablo 3.8'e göre, cari açıktan yurtiçi büyüme hızına doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi yoktur. Bu durum, cari açığın, yurtiçi büyümenin Granger anlamında nedeni olmadığını göstermektedir. Belirtilen bulgunun, Türkiye ekonomisi için iktisadi olarak tutarlı olduğu belirtilmelidir. Yurtiçi büyüme cari açıktaki artışa neden olurken, cari açıktaki artış yurtiçi büyümeye etkide bulunmamaktadır. Öteki değişkenler için baktığımızda; reel döviz kuru, rezervlerin ithalatı karşılama oranı, M2Y para arzı, yatırım-tasarruf oranı ve faiz dışı kamu borçlanmasından yurtiçi büyümeye doğru %1 anlamlılık düzeyinde; dış ticaret hadlerinden yurtiçi büyümeye doğru %5 anlamlılık düzeyinde, AB15 büyüme

hızından yurtiçi büyüme hızına doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. Başka bir anlamda, nedensellik ilişkisi olan değişkenler, yurtiçi büyüme hızını etkileyen değişkenlerdir.

Tablo 3.9'da dışa açıklık oranına doğru Granger anlamında nedensellik ilişkisi sonuçları görülebilmektedir.

Tablo 3.9: DASM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DASM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	1.842412	1	0.1747
DRKSM	0.204442	1	0.6512
DGTSM	7.963214	1	0.0048
DNRSM	18.66978	1	0.0000
DM2YSM	0.292143	1	0.5889
DIBSM	0.075910	1	0.7829
DISSM	17.59697	1	0.0000
DFKBSM	1.662371	1	0.1973
DTHSM	0.784318	1	0.3758
AB15SM	5.941320	1	0.0148
DVMSM	3.805086	1	0.0511

Buna kapsamda, cari açıktan dışa açıklık oranına doğru Granger anlamında istatistiki olarak anlamlı nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Belirtilen sonuç iktisadi olarak tutarlıdır. Dışa açıklık oranı, cari açığın Granger anlamında nedeni iken, cari açığın dışa açıklığının nedeni olmaması iktisadi beklentiye uygundur. Bunun yanı sıra yurtiçi büyüme hızı, rezervlerin ithalatı karşılama oranı ve yatırım-tasarruf oranından dışa açıklık oranına doğru %1 anlamlılık düzeyinde; AB15 büyüme hızından dışa açıklık oranına doğru %5 anlamlılık düzeyinde, ithal vergilerinin ithalata oranından

dışa açıklığa doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 3.10, rezervlerin ithalatı karşılama oranına doğru Granger anlamında nedensellik ilişkileri yer almaktadır.

Tablo 3.10: DNRSM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DNRSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	1.022015	1	0.3120
DRKSM	5.703479	1	0.0169
DGTSM	1.716769	1	0.1901
DASM	0.219279	1	0.6396
DM2YSM	4.383546	1	0.0363
DIBSM	0.011191	1	0.9158
DISSM	5.352382	1	0.0207
DFKBSM	1.483605	1	0.2232
DTHSM	0.066668	1	0.7963
AB15SM	0.108943	1	0.7414
DVMSM	0.208138	1	0.6482

Edinilen sonuçlar, reel döviz kuru, yatırım-tasarruf oranı ve M2Y para arzından rezervlerin ithalatı karşılama oranına doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum belirtilen değişkenlerin rezervlerin ithalatı karşılama oranı etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.11'de, M2Y para arzına doğru Granger nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Tablo 3.11: DM2YSM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı değişken: DM2YSM			
Bağımsız değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	2.790432	1	0.0775
DRKSM	0.944642	1	0.3311
DGTSM	6.690843	1	0.0097
DASM	48.67288	1	0.0000
DNRSM	0.746491	1	0.3876
DIBSM	3.949949	1	0.0469
DISSM	1.967905	1	0.1607
DFKBSM	0.261219	1	0.6093
DTHSM	1.266957	1	0.2603
AB15SM	0.005728	1	0.9397
DIVIM	1.829543	1	0.1762

Bu kapsamda, cari açıktan M2Y'ye doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. Belirtilen sonuç, cari dengesizliğin belirtilen para arzı tanımını üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Öteki bulgular ise; yurtiçi büyüme hızı ve dışa açıklık oranından M2Y'ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde; iç borçlanmadan M2Y'ye doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir.

Tablo 3.12'de iç borçlanmaya doğru Granger nedensellik ilişkisi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.12: DİBSM'nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DIBSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	3.643832	1	0.0563
DRKSM	0.617603	1	0.4319
DGTSM	4.785539	1	0.0287
DA1DSM	5.124452	1	0.0236
DNRSM	0.057151	1	0.8111
DM2YSM	2.177097	1	0.1401
DISSM	2.096521	1	0.1476
DFKBSM	0.339119	1	0.5603
DTHSM	0.041553	1	0.8385
AB15SM	0.001646	1	0.9676
DVMSM	1.197312	1	0.2739

Cari açıktan iç borçlanmaya doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. Bu sonuç, cari dengesizliğin, iç borçlanmayı etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Belirtilen ilişki cari dengesizliğin yüksek olduğu dönemlerde kamunun iç borçlanmasındaki artışla tutarlıdır. Bunun yanı sıra, yurtiçi büyüme ve dışa açıklık oranından iç borçlanmaya doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. İç borçlanma cari açık, yurtiçi büyüme ve dışa açıklık göstergelerinin etkilenmektedir.

Tablo 3.13’de yatırım-tasarruf oranına doğru Granger anlamında nedensellik ilişkisi sonuçları görülebilmektedir.

Tablo 3.13: DISSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DISSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	0.476136	1	0.4902
DRKSM	4.843386	1	0.0278
DGTSM	4.484097	1	0.0342
DASM	0.505668	1	0.4770
DNRSM	18.04295	1	0.0000
DM2YSM	6.874445	1	0.0087
DIBSM	0.014839	1	0.9030
DFKBSM	0.406744	1	0.5236
DTHSM	0.020754	1	0.8855
AB15SM	1.004401	1	0.3162
DVMSM	1.067570	1	0.3015

Bu çerçevede, reel döviz kuru ve yurtiçi büyüme hızından yatırım-tasarruf oranına doğru %5 anlamlılık düzeylerinde; rezervlerin ithalatı karşılama oranı ve M2Y’den yatırım-tasarruf oranına doğru %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Yatırımların tasarruflara oranını gösteren bu değişken, büyüme ve reel kurdan etkilenmektedir. Cari açık ve yatırım-tasarruf oranı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olmaması ise (bkz. Tablo 3.6 ve 3.13) dönemlerarası yaklaşımın belirtilen dönem ve model çerçevesinde, geçerli olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.14’de, faiz dışı kamu borçlanmasına doğru Granger anlamında nedensellik ilişkisi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3.14: DFDKB’nın Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı değişken: DFKBSM			
Bağımsız değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	0.262156	1	0.6086
DRKSM	0.126650	1	0.7219
DGTSM	0.268256	1	0.6045
DASM	0.059707	1	0.8070
DNRSM	2.851540	1	0.0829
DM2YSM	0.052125	1	0.8194
DIBSM	0.139355	1	0.7089
DISSM	0.000265	1	0.9870

DTHSM	0.592015	1	0.4416
AB15SM	2.089382	1	0.1483
DVMSM	0.131109	1	0.7173

Elde edilen sonuçlar, rezervlerin ithalatı karşılama oranından faiz dışı kamu borçlanmasına doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Belirtilen değişken, faiz dışı kamu kesimi borçlanma gereğini etkilemektedir. Öteki değişkenlerle faiz dışı kamu borçlanması arasında %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik bulunmamaktadır.

Tablo 3.15’de, dış ticaret hadlerine doğru değişkenlerin Granger nedensellik ilişkisi sonuçları yer almaktadır

Tablo 3.15: DTHSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DTHSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	1.098055	1	0.2947
DRKSM	2.728191	1	0.0986
DGTSM	0.174540	1	0.6761
DASM	4.521306	1	0.0335
DNRSM	1.826010	1	0.1766
DM2YSM	0.083035	1	0.7732
DIBSM	3.026811	1	0.0819
DISSM	1.462455	1	0.2265
DFKBSM	0.288775	1	0.5910
AB15SM	2.765903	1	0.0913
DVMSM	1.690764	1	0.1935

Dışa açıklık oranından dış ticaret hadlerine doğru %5 anlamlılık düzeyinde; reel döviz kuru, iç borçlanma ve AB15 büyüme hızından dış ticaret hadlerine doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedenselliği vardır. Belirtilen sonuçlara göre; reel döviz kuru, iç borçlanma ve AB15 büyüme hızı, dış ticaret hadlerindeki değişimi etkilemektedir.

Tablo 16’da, AB15 büyüme hızı’na doğru Granger nedensellik ilişkisi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3.16: AB15SM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: AB15SM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	1.084569	1	0.2977
DRKSM	0.003691	1	0.9516
DGTSM	0.004597	1	0.9459
DASM	3.156582	1	0.0756
DNRSM	1.806711	1	0.1789
DM2YSM	0.633858	1	0.4259
DIBSM	2.384049	1	0.1226
DISSM	0.008484	1	0.9266
DFKBSM	0.001990	1	0.9644
DTHSM	1.963190	1	0.1612
DVMSM	6.382570	1	0.0115

İthalat vergilerinin ithalata oranından AB15 büyüme hızına doğru %1 anlamlılık düzeyinde, dışa açıklık oranından AB15 büyüme hızına doğru %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. Başka bir anlamda, dışa açık ve ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı AB15 büyüme hızının (AB15SM) Granger anlamında nedenidir. Belirtilen ilişkiler, AB15 büyüme hızı ile dış ticaret politikalarının ilişkisini olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3.17’de ithalat vergilerinin ithalata oranına doğru Granger nedensellik ilişkisi görülebilmektedir.

Tablo 3.17: DVMSM’nin Granger Nedenselliği/Wald Testi

Bağımlı Değişken: DVMSM			
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	sd	Olasılık
CADSM	5.206787	1	0.0225
DRKSM	4.512418	1	0.0336
DGTSM	2.444269	1	0.1180
DASM	0.216064	1	0.6421
DNRSM	0.000726	1	0.9785
DM2YSM	13.99782	1	0.0002
DIBSM	0.058712	1	0.8085
DISSM	2.248677	1	0.1337
DFKBSM	4.249447	1	0.0393
DTHSM	7.351672	1	0.0067
AB15SM	0.986108	1	0.3207

Bu kapsamda, cari açıktan ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranına doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır. Belirtilen ilişki, cari dengedeki değişim, ithalat vergilerinin toplam ithalata oranı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, reel döviz kurundan ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranına %5 anlamlılık düzeyinde; M2Y ve dış ticaret hadlerinden ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranına doğru %1 anlamlılık düzeyinde; faiz dışı kamu borçlanmasından ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranına doğru %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı Granger nedensellik ilişkisi vardır.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkileri belirlendikten sonra, cari açık ile Granger anlamında nedensellik ilişkisi istatistiki olarak anlamlı olan değişkenlere göre, etki-tepki ve varyans ayrıştırma analizlerinde değişkenlerin sıralaması belirlenmiştir. Belirtilen her iki analiz için de değişkenler yirmi çeyrek döneme kadar incelenmiştir. Sürenin belirlenmesinde sadece kısa değil, orta vadeli etkilerin de görülebilmesi amaçlanmıştır.

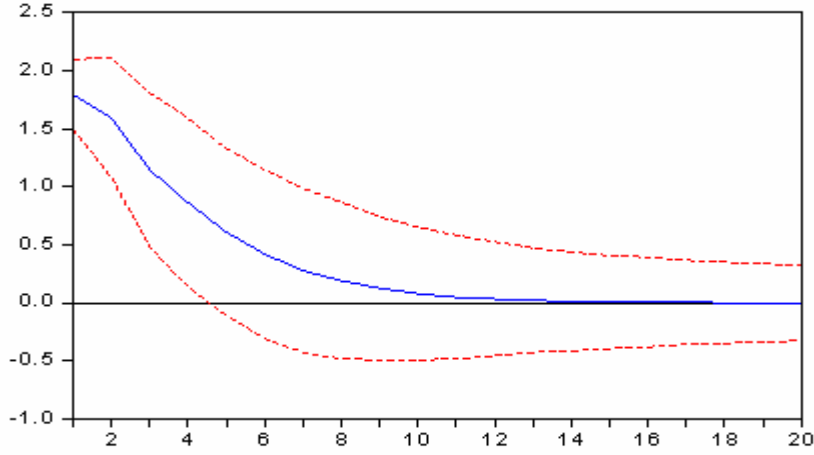
3.6.2 Etki-Tepki Analizi

Etki-Tepki fonksiyonları, değişkenlerden birinde beklenmeyen bir standart hatalık şok karşısında her bir değişkenin gösterdiği dinamik tepkileri göstermektedir (Kadılar, 2000: 106).

Grafik 3.3'de, cari açıktaki bir standart hatalık şok karşısında cari açık değişkeninin gösterdiği tepki sunulmaktadır.

Grafik 3.3: Cari Açıktaki Bir Standart Hatalık Şok Karşısında Cari Açığın Tepkisi

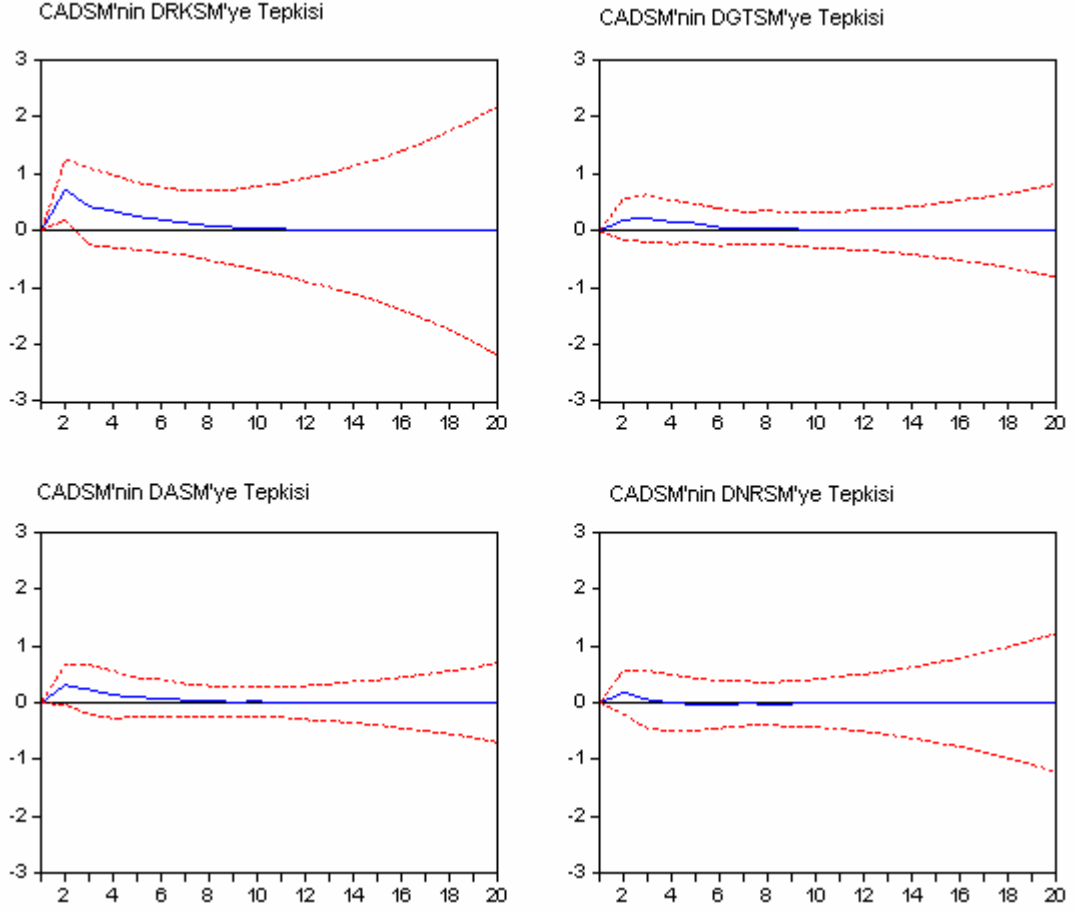
CADSM'nin CADSM'ye Tepkisi

Buna göre, cari açık ilk iki dönem istatistiki olarak anlamlı olmamakla birlikte, yaklaşık on iki dönem pozitif tepki vermektedir. Onikinci dönemden sonra tepki dengeye gelmektedir. Cari açığın tepkisinin pozitif olması, cari açıktaki bir şok değişim karşısında cari açığın daha da artacağı anlamı taşımaktadır. Bu durum, Türkiye ekonomisi için tutarlı olup iktisadi beklentimize uygundur. Geçmiş dönem cari açıkları sonraki dönem cari açıkları için etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmakta, cari dengesizliğin kronik bir yapı kazanmasına neden olmaktadır.

Grafik 3.4'de, belirtilen değişkenlerdeki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın gösterdiği tepki sunulmaktadır.

Grafik 3.4: Reel Döviz Kuru, Yurtiçi Büyüme Oranı, Dışa Açıklık Oranı, Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranı'ndaki Bir Standart Hatalık Şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi

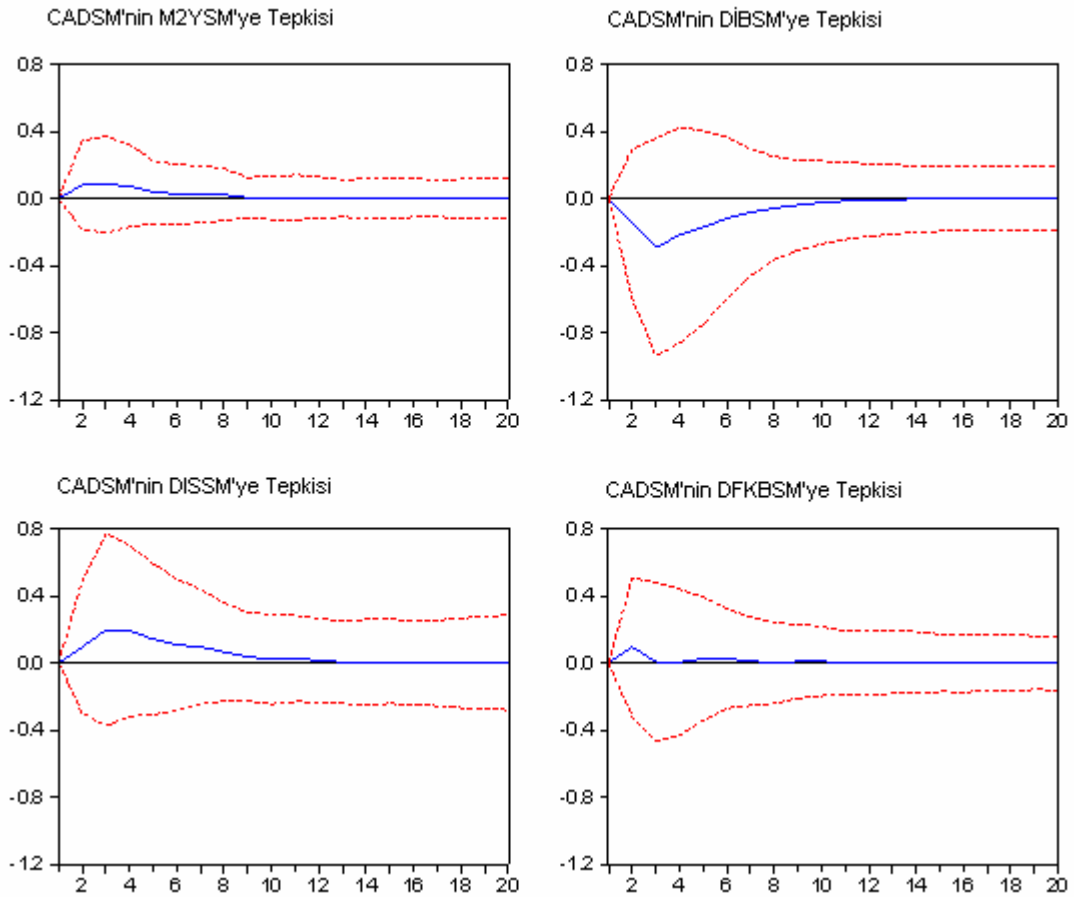
İlk grafikte, reel döviz kurundaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın üçüncü dönemden sonra pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. Başka bir anlatımla, CADSM artış göstermesine neden olmaktadır. Belirtilen tepki, sekiz dönem devam etmekte, daha sonra dengeye gelmektedir. Bu sonuç, nedensellik ilişkisini destekler niteliktedir.

Yurtiçi büyümedeki bir standart hatalık şok değişim, cari açığın beş dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermesine neden olmaktadır. Etki, büyümenin cari dengesizliği pozitif etkilediği yönünde yorumlanabilir. Bu sonuç, nedensellik ilişkisini desteklemekte ve iktisadi beklentiyi karşılamaktadır. Dışa açıklık oranındaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın tepkisi iki dönem sonra gerçekleşirken, etkinin yönü pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Tepki altı dönem devam etmekte, daha sonra dengeye gelmektedir. Nedensellik ilişkisini destekler nitelikte, dışa açıklık cari

dengeşizliği pozitif yönde etkilemektedir. Rezervlerin ithalatı karşılama oranındaki bir standart hatalık şok karşısında cari açık, ilk iki dönem pozitif tepki vermekte, daha sonra dengeye gelmektedir. İthalatın net rezervlere oranındaki değişim, cari dengeşizliği artıcı şekilde etkilemektedir.

Grafik 3.5'de, belirtilen değişkenlerdeki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın gösterdiği tepki sunulmaktadır.

Grafik 3.5: M2Y, İ Borçlanma Oranı, Yatırım-Tasarruf Oranı, Faiz Dışı Kamu Borçlanması'ndaki Bir Standart Hatalık şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi

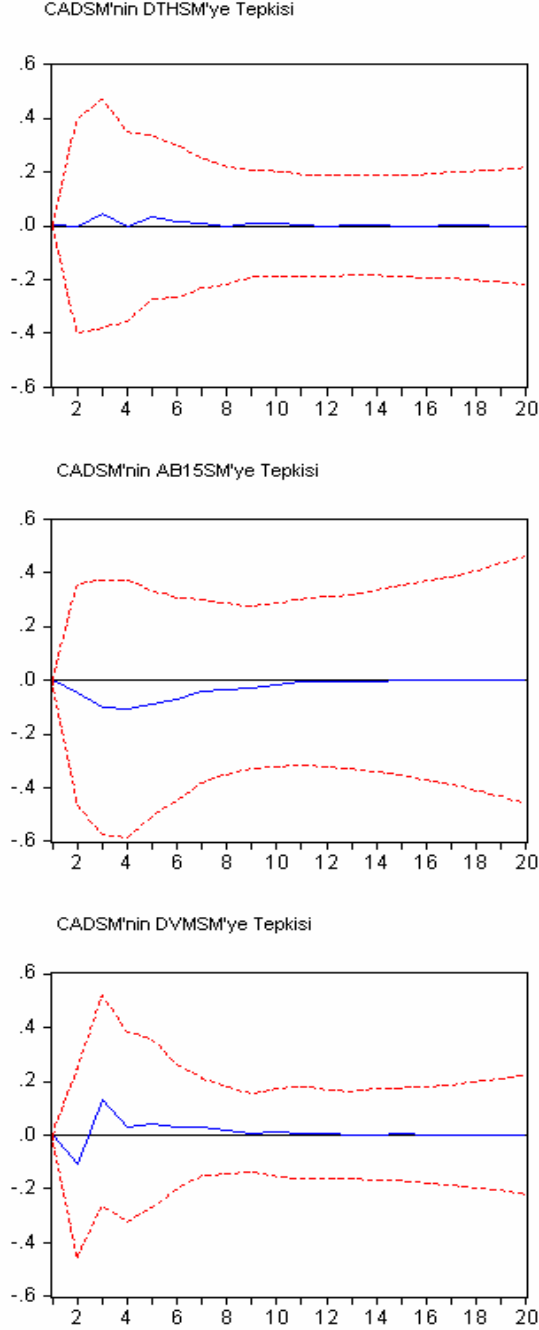

Grafik 3.5'de, M2Y'deki bir standart hatalık şok sonrasında cari açığın tepkisi, dört dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiği görülmektedir. Dördüncü dönemden sonra tepki dengeye gelmektedir.

Belirtilen tepki nedensellik ilişkisini destekler nitelikte pozitif fakat düşüktür. İç borçlanmadaki bir standart hatalık şok karşısında cari açık ilk üç dönem artan, üçüncü dönemden yedinci döneme kadar azalan bir gidiş izlerken, negatif ve istatistiki olarak anlamlı tepki göstermektedir. İç borçlanmadaki artış, cari dengesizliği azaltıcı etki yaratmaktadır. İç borçlanma reel faizlerin yükselmesine ve özel kesim üzerinde dışlama etkisi yaratarak yatırımların tasarruflara oranını azaltmakta ve milli gelirin gerilemesine neden olmaktadır. İktisadi beklentiye uygun olarak cari dengesizliği azaltması tutarlıdır. Bununla birlikte, cari açığın tepkisi düşüktür ve bu sonuç nedensellik ilişkisini desteklemektedir. Yatırım-tasarruf oranındaki bir standart hatalık şok sonrasında cari açığın tepkisi yaklaşık sekiz dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Tepki sekizinci dönemden itibaren dengeye yönelmektedir. Faiz dışı kamu borçlanmasındaki değişime cari açığın tepkisi ise, ilk iki dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Daha sonra dengeye gelmektedir. Faiz dışı kamu borçlanmasındaki şok bir değişim, cari açık üzerinde kısa dönemli ve düşük bir etkiye sahiptir.

Grafik 3.6'da, belirtilen değişkenlerdeki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın gösterdiği tepki sunulmaktadır.

Grafik 3.6: Dış Ticaret Hadleri, AB15 Büyüme Hızı ve İthalat Vergilerinin İthalatı Karşılama Oranındaki Bir Standart Hatalık Şoklar İçin Cari Açığın Tepkisi

Grafik 3.6'da, dış ticaret hadlerindeki bir standart hatalık şok karşısında cari açık ikinci dönem ve dördüncü dönem arasında pozitif tepki verdiği, altıncı dönemden sonra dengeye gelerek, tepkisinin kaybolduğu

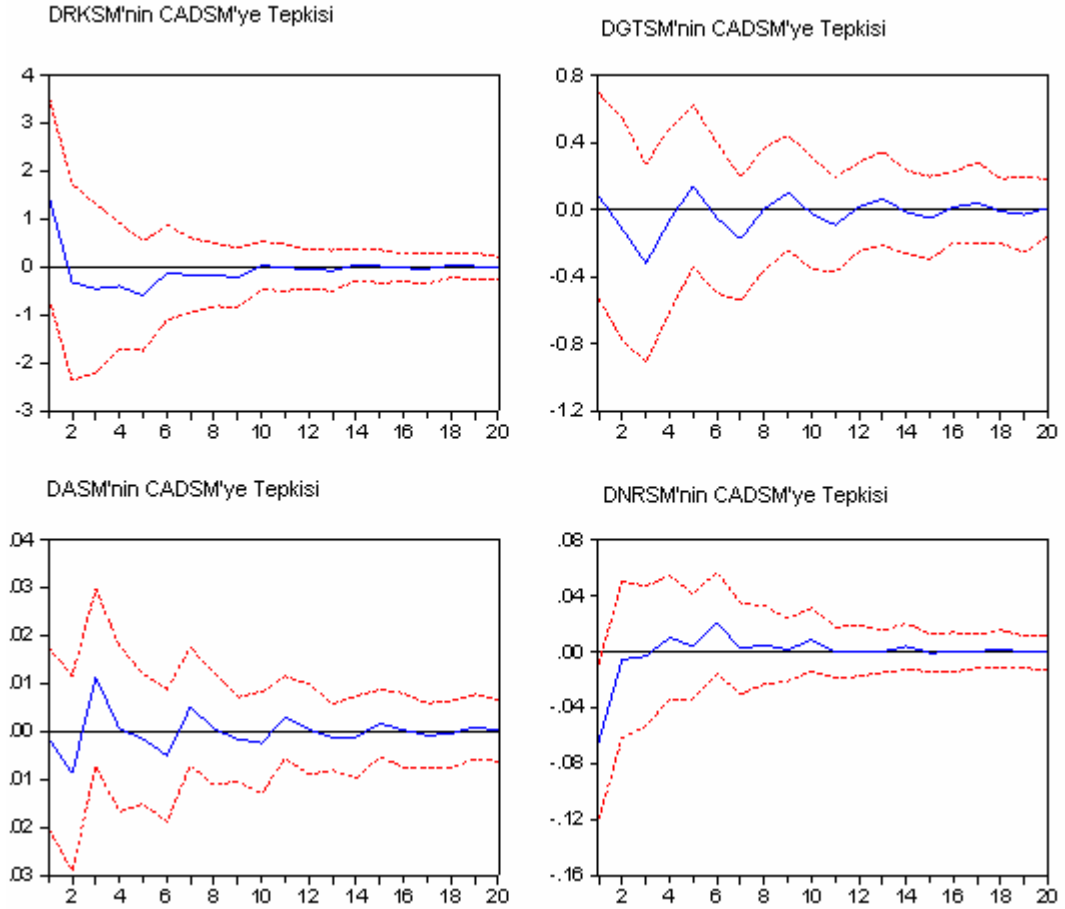
görülmektedir. Dış ticaret hadlerindeki kötüleşme cari dengesizliği, düşük etkide olmakla birlikte, artırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bu sonuç, HLM etkisinin varlığını desteklemektedir. Dış ticaret hadleri ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, dış ticaret hadlerinde iyileştirici politikaların, Türk Lirası'nın değerlenmemesi koşuluyla, cari dengesizliği olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

AB15SM'deki bir standart hatalık şok, cari açığın on dönem negatif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermesine neden olmakta, tepki daha sonra dengeye gelmektedir. AB15 büyüme hızı, cari dengesizliği azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bu sonuç iktisadi beklentiyle tutarlıdır. Tepkinin düşük olması ise, iki değişken arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin olmadığını desteklemektedir.

İthalat vergilerinin ithalata oranındaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın tepkisi ilk üç dönem negatif, sekizinci döneme kadar pozitifdir. Belirtilen sonuç etkinin cari dengesizliği önce azaltıcı yönde etkilediği daha sonra ise artırdığı şekilde yorumlanabilir. İki değişken arasında nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranındaki artış durumunda cari açıkta önce azalma, yaklaşık 12 ay, daha sonra ise tekrar artış görülmektedir.

Grafik 3.7'de, cari açığındaki bir standart hatalık şok sonrasında belirtilen değişkenlerin tepkileri görülmektedir.

Grafik 3.7: Cari Açıkta Bir Standart Hatalık Şok Karşısında Reel Döviz Kuru, Yurtiçi Büyüme Hızı, Dışa Açıklık Oranı ve Rezervlerin İthalatı Karşılama Oranının Tepkisi

Buna göre, cari açıktaki bir değişim karşısında reel döviz kuru iki dönem için pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermektedir. İkinci ve onuncu dönemler arasındaki tepkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Onikinci dönemden sonra dengeye gelmektedir. Bu sonuç, cari açıktan reel kura doğru nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, cari açığın artması durumunda Türk Lirası değerleneceği biçiminde yorumlanabilir.

Yurtiçi büyüme hızının cari açığa tepkisi ilk dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olmakla birlikte, sonraki dönemlerde konjontürel dalgalanmaları biçiminde dip ve zirveler içermektedir. Belirtilen tepkinin yaklaşık yirmi dönem devam ettiği ve sonra dengeye geldiği görülmektedir. Yurtiçi büyüme hızı, nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, cari açık üzerinde

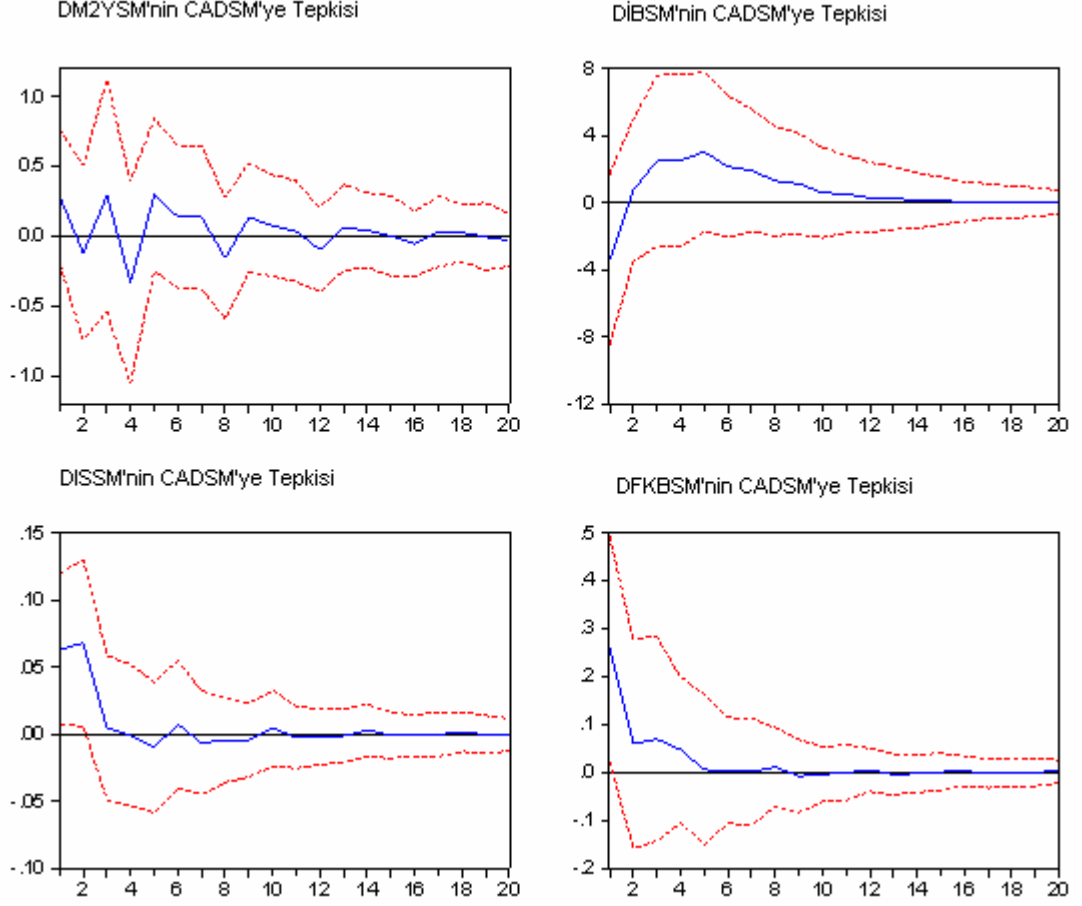
etkili bir değişkendir. Bu sonuç, cari açıktaki artışın büyüme hızı üzerinde etkili olacağını biçiminde yorumlanabilir.

Dışa açıklık oranının cari açığa tepkisi, ilk üç dönem negatif ve düşük olmakla birlikte, tepkisi büyüme değişkeninin tepkisine benzer biçimde dalgalanmalar göstermektedir. Belirtilen tepki on altı dönem devam etmekte, sonraki dönemde dengeye gelmektedir. Dışa açıklık oranı, nedensellik ilişkisinde de gözlemlendiği biçimde, cari açığı etkileyen bir değişkendir.

Rezervlerin ithalata oranının tepkisi ise, üç dönem negatif, üçüncü ve on birinci dönem arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Cari açık ile belirtilen değişken arasındaki ilişki, dışa açık oranına göre daha belirgin yapıdadır. Cari açıktaki şok bir sapma rezervlerin ithalatı karşılama oranı ile ters ilişkilidir. Belirtilen sonuç nedensellik ilişkisini desteklemekle birlikte iktisadi beklentiye uygundur.

Grafik 3. 8'de, cari açıktaki bir standart hatalık şok sonrasında belirtilen değişkenlerin tepkileri görülmektedir.

Grafik 3.8: Cari Açıkta Bir Standart Hatalık Şok Karşısında M2Y, İç Borçlanma Oranı, Yatırım-Tasarruf Oranı ve Faiz Dışı Kamu Borçlanmasının Tepkisi

İlk grafikte, M2Y'nin cari açıktaki bir standart hatalık değişime tepki verdiği görülmektedir. M2Y'nin tepkisi ilk iki dönem pozitif, ikinci dönemden itibaren dalgalanmalar biçimindedir. İstatistiki olarak anlamlıdır. Yedinci dönemden sonra azalarak devam etmektedir. On altıncı dönemden itibaren dengeye gelmektedir. Cari açık para arzı üzerinde etkilidir.

İç borçlanma, ilk iki dönem negatif ve istatistiki olarak anlamlı, ikinci dönemden sonra ise pozitif tepki vermektedir. Onuncu döneme kadar tepkisi devam etmekte daha sonra dengeye gelmektedir. Cari açığın ilk iki dönem tepkisi iktisadi beklentiye uygundur. İç borçlanma yurt içi faiz oranlarının yükselmesine ve harcamaların gerilemesine neden olmaktadır. Bu durum cari açığın azalmasına neden olmaktadır. Pozitif tepki, Türk Lirası'nın

değerlenmesine bağlı olarak ve dış piyasalarda rekabet gücünün azalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum açığı olumsuz etkileyecektir.

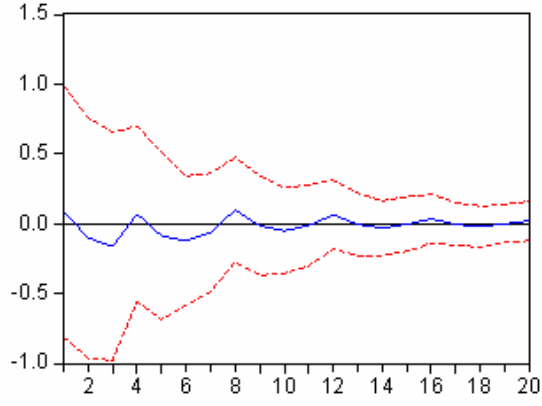
Yatırım-tasarruf oranı, ilk iki dönem istatistiki olarak anlamsız, ikinci dönemden itibaren dalgalanmalar halinde, fakat istatistiki olarak anlamlı tepki göstermektedir. Cari açığıdaki değişim, yatırım harcamalarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Bununla birlikte, cari açıkla yatırım-tasarruf oranı arasında nedensellik ilişkisinin olmaması dönemlerarası yaklaşımın Türkiye için desteklenmediğini gösterirken, belirtilen ilişki etki-tepki fonksiyonlarına bağlı olarak istatistiki olarak anlamlıdır.

Faiz dışı kamu borçlanmasının tepkisi de ikinci dönemden itibaren istatistiki olarak anlamlıdır. Tepkinin yönü pozitif olmakla birlikte, beş dönem etkilidir. Beşinci dönemde dengeye gelmektedir. Cari dengedeki değişim, kamu dengesi ile pozitif ilişki içindedir. Literatürde İkiz Açıklar Hipotezi olarak bilinen bu olgunun, etki-tepki fonksiyonu çerçevesinde, cari açığıdaki değişimin kamu dengesine etkisi yönünden desteklendiği söylenebilir. Bu sonucu iç borçlanma oranı da desteklemektedir.

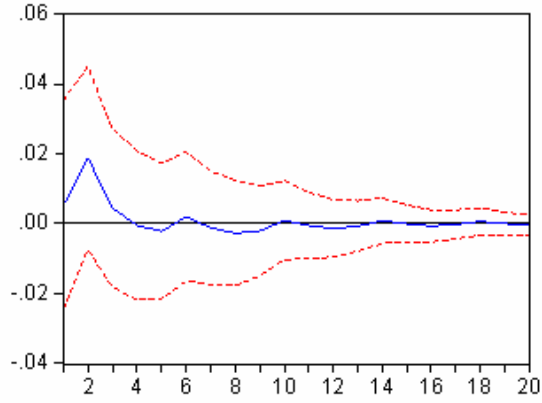
Grafik 3.9'da, cari açığıdaki bir standartlık şok karşısında dış ticaret hadleri, AB15 büyüme hızı ve ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranının tepkisi sunulmuştur.

Grafik 3.9: Cari Açığıdaki Bir Standart Hatalık Şok Karşısında Dış Ticaret Hadleri, AB15 Büyüme Hızı ve İthalat Vergilerinin İthalatı Karşılama Oranının Tepkisi

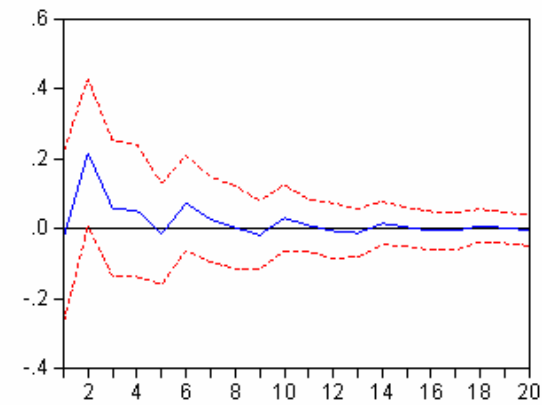
DTHSM'nin CADSM'ye Tepkisi

AB15SM'nin CADSM'ye Tepkisi

DVMSM'nin CADSM'ye Tepkisi

Bu çerçevede, cari açıktaki değişime dış ticaret hadlerinin tepkisi düşük olmakla birlikte, istatistiki olarak anlamlıdır. AB15 büyüme hızı ilk dört dönem daha yüksek olmak üzere yaklaşık sekiz dönem negatif ve istatistiki

olarak anlamlı tepki vermekte, daha sonra dengeye gelmektedir. İthalat vergilerinin ithalata oranının cari açığa tepkisi ise daha belirgindir. Belirtilen oran, ilk üç dönem negatif, üçüncü dönemden sonra pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermektedir. Bu çerçevede, cari açıktaki bir değişimin, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranını artırıcı yönde etkide bulunacağı belirtilebilir.

3.6.3 Varyans Ayrıştırması

Enders (1995) varyans ayrıştırmasını, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde oluşan değişimlerin kaynaklarının yüzde olarak ifade edilmesi olarak tanımlamıştır. Değişim kavramı ile serinin hata teriminin, başka bir deyişle öngörülemeyen bölümünün hareketi ifade edilmektedir (Kadılar: 2000;110). Varyans ayrıştırması sonuçlarını gösteren tablolar Ek-1'de sunulmuştur.

Bu kapsamda, Ek-1, Tablo 3.18'de cari açığın varyans ayrıştırması incelenmektedir. İlk dönem için, cari açıktaki değişimin tamamının cari açık tarafından açıklandığı görülmektedir. Bununla birlikte, cari açık yirmi dönem boyunca ortalama %84 oranında kendi değişimini açıklama gücüne sahiptir. Bu sonuç, Türkiye'de cari açıkların kronikleşen yapısının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Cari açıktaki bozulmalar, yüksek oranda daha önceki açıklardan etkilenmektedir. Cari açıktaki değişimi açıklamada ikinci olarak yüksek etkiye sahip olan değişken reel döviz kurudur. Nedensellik analizi sonuçlarından biri de reel döviz kurundan cari açığa doğru nedensellik ilişkisini göstermiştir. Benzer biçimde, varyans ayrıştırması sonucunda da, her iki değişken arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Cari açıktaki değişim ilk dönem reel döviz kuru tarafından ortalama %8 oranında açıklanmakta, yirincinci dönem sonunda etkisi %9.23'e yükselmektedir. Dışa açıklık oranı ve yurtiçi büyüme hızının cari açıktaki değişimi açıklama gücü yirmi dönem boyunca sırasıyla ortalama %1.7 ve %1.19'dur.

Nedensellik ilişkisi olmayan öteki değişkenlerin cari açıktaki değişimindeki etkilerine bakıldığında ise yirmi dönem boyunca ortalama; rezervlerin ithalatı karşılama oranı %0.38, iç borçlanma oranı %1.95, yatırım-

tasarruf oranı %1.20, M2Y %0.19, AB15 büyüme hızı %0.35, dış ticaret hadleri %0.03 oranında etkilidir. Faiz dışı kamu borçlanması ise ilk iki dönem ortalama %0.2 oranında açıklarken, yirminci dönem değişimi açıklama gücü %0.1'e gerilemektedir.

Ek-1, Tablo 3.19'da reel döviz kurunun varyans ayrıştırması yer almaktadır. Reel döviz kurundaki değişimi açıklamada kendi değerlerinin ilk dönem etkisi ortalama %96'dır. Cari açık bu değişimi ilk dönem %3.65 oranında açıklamakta, yirminci dönemde açıklama gücü %3.79'a yükselmektedir. Nedensellik ilişkisi olan öteki değişkenlerden; yurtiçi büyüme hızı ikinci dönem reel döviz kurundaki değişimi %4.5, iç borçlanma oranı %3.6, M2Y %1.4, faiz dışı kamu borçlanması %2.7, AB15 büyüme hızı %2.10, dışa açıklık oranı %0.45 oranında açıklamaktadır. Yirminci dönem sonunda belirtilen değişkenlerin etkileri sırasıyla; %6.25, %3.30, %2.37, %3.08, %2.52, %2.04'dür. Reel döviz kurundaki değişim nedensellik ilişkisi olan değişkenlerce %19.24 oranında açıklanmaktadır. Nedensellik ilişkisi görülmeyen öteki iki değişkenden, dış ticaret hadlerinin değişimi açıklama gücü ortalama %0.7, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranının ise %2.14'dür.

Ek-1, Tablo 3.20'de yurtiçi büyüme hızının varyans ayrıştırması sunulmuştur. Yurtiçi büyüme hızındaki değişimi açıklamada kendi etkisi ilk dönem %93.50 iken, ikinci dönem %62.77'ye beşinci dönem %50.12'ye, yirminci dönem sonunda %43.85'e gerilemiştir. Nedensellik ilişkisi çerçevesinde etkili değişkenlere bakıldığında, Reel döviz kuru bu değişimi ilk dönem %6.36 açıklamaktadır. Reel döviz kurunun etkisi yirmi dönem boyunca ortalama %5.3'tür. Rezervlerin ithalatı karşılama oranının değişimi açıklama gücü ikinci dönem %6.7'ye, dönem sonunda %6.94'e yükselmektedir. M2Y'nin %6, faiz dışı kamu borçlanmasının %7, dış ticaret hadlerinin %2.8, AB15 büyüme hızının %2.7'dir. İç borçlanma oranı ise ikinci dönem %8.33 oranında açıklama gücüne sahipken, bu oran yirminci dönem sonunda %11.38'e yükselmektedir.

Belirtilen değişkenlerin yurtiçi büyüme hızındaki değişmeye etkisi yirminci dönem sonunda toplam %52.36'dır. Bu sonuç, büyüme üzerinde belirtilen değişkenlerin yüksek oranda açıklayıcı güce sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açığın yurtiçi büyüme hızındaki değişimi açıklama gücü ortalama %1.2, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranının %2.2, iç borçlanma oranının %0.33'tür.

Ek-1, Tablo 3.21'de Dışa açıklık oranının varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Dışa açıklık oranındaki değişimin %75.33'ü ilk dönem kendi değerleri ile açıklanmaktadır. Bu oran ikinci dönem %50.37'ye, yirminci dönem sonunda %31.44'e gerilemektedir. Dışa açıklık oranındaki değişimi açıklamada ikinci olarak yüksek etkiye sahip olan değişken nedensellik ilişkisindeki sonuçları destekler nitelikte, yurtiçi büyüme hızıdır. Dışa açıklık ve yurtiçi büyüme hızı arasında güçlü bir ilişki vardır. Dışa açıklık oranındaki değişimi açıklamada yurtiçi büyüme hızı ilk dönem %18.17 oranında etkilidir. Dönem süresince genel ortalama etkisi ise %17'dir.

Nedensellik ilişkisinde de gözlemlendiği gibi, rezervlerin ithalatı karşılama oranı dışa açıklık oranındaki değişimde etkilidir. Değişimi açıklama gücü ikinci dönem 10.58, belirtilen dönem süresince %10.7'dir. Yatırım-tasarruf oranının dışa açıklık oranındaki değişime etkisi ise ilk dönem %15.14, dönem sonunda %13.11'dir. Bu çerçevede, yatırım-tasarruf oranındaki değişim, dışa açıklığı etkileyen önemli bir değişkendir. AB15 büyüme hızı, dışa açıklık oranındaki değişimi yirmi dönem süresince ortalama %3.4 oranında açıklamaktadır. Dış ticaret hadlerinin değişimi açıklama gücü ortalama %3.2'dir. Cari açık, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı ve iç borçlanma oranı ise ikinci dönemden sonra değişimi sırasıyla ortalama %2.2., %1.8, %2.7 ve 0.23 oranında açıklamaktadır. Nedensellik ilişkisi olmamakla M2Y ve faiz dışı kamu borçlanması dışa açıklık oranındaki değişimi ikinci dönem sırasıyla %0.2 ve %0.6 oranlarında açıklarken etkileri üçüncü dönemden itibaren yükselmektedir. Dönem sonunda dışa açıklık oranındaki değişimi açıklama güçleri sırasıyla %6.8 ve %4.9'a yükselmiştir. Belirtilen değişkenler, etki-tepki fonksiyonlarına göre, dışa açıklık oranındaki değişime etkide bulunmaktadır.

Ek-1, Tablo 3.22'de rezervlerin ithalatı karşılama oranının varyans ayrıştırması sunulmuştur. Belirtilen değişkendeki bir değişim ilk dönem kendi değerlerin tarafından ortalama %77.16, yirminci dönem sonunda %53.83 oranında açıklanmaktadır. Cari açık bu değişimi ilk dönem %8.44 oranında açıklamaktadır. Dönem süresince %6 oranında etkide bulunmaktadır. Öte yandan, yurtiçi büyüme hızı, rezervlerin ithalatı karşılama oranı üzerinde etkilidir. Değişimi açıklama gücü ilk dönem %13.07, dönem süresince ortalama %11.5'dir.

M2Y ikinci dönem rezervlerin ithalatı karşılama oranındaki değişimi %1.03 oranında açıklarken, dördüncü dönem etkisi %4'e yükselmekte, dönem sonunda %5.2 oranında etkili olmaktadır. Yatırım-tasarruf oranı, ikinci dönem %5.03 oranında açıklarken, dönem sonunda bu oran %6.2'ye yükselmektedir. Dönem sonu itibariyle üç değişkenin rezervlerin ithalatı karşılama oranındaki değişimi açıklama gücü %19.52'dir. Nedensellik ilişkisi olmayan öteki değişkenlerden dışa açıklık oranının ikinci dönem sonrasında değişimi açıklama gücü ortalama %2.46, iç borçlanma oranının %0.55, dış ticaret hadlerinin %0.72, faiz dışı kamu borçlanmasının %2.2, AB15 büyüme hızının %0.4, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranının ise %1.1'dir.

Ek-1, Tablo 3.23'de M2Y'nin varyans ayrıştırması incelenmiştir. M2Y'deki değişimi açıklamada kendi etkisi ilk dönem %80.97 iken, ikinci dönem %42.32'ye beşinci dönem %27.8'e, yirminci dönem sonunda %23.39'a gerilemiştir. Nedensellik ilişkisi çerçevesinde etkisi olan değişkenlere bakıldığında, yurtiçi büyüme hızının bu değişimi ilk dönem %3.96 açıklarken, ikinci dönem değişimi açıklama gücü %21.4'e yükselmiştir. Yirminci dönem sonunda M2Y'yi açıklama gücü %18.9'dur. Dışa açıklık oranının değişimdeki payı ise ilk dönem %9.6 iken, ikinci dönem %16.6'ya yükselmekte, dönem sonunda ortalama %16 oranında açıklamaktadır. Cari açık M2Y'yi ilk dönem %2 oranında açıklarken, yirmi dönem boyunca ortalama etkisi değişmemektedir. İç borçlanma oranının belirtilen değişimdeki etkisi dönem süresince ortalama %0.8'dir.

Belirtilen sonuçlar, reel kur ve büyümenin M2Y para arzındaki değişimde açıklayıcı değişkenler olarak güçlü ilişkiye sahip olduğunu gösterirken, nedensellik ilişkisi olan diğer değişkenlerin de değişimde etkisi olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, nedensellik ilişkisi olan değişkenlerin yirminci dönem sonunda M2Y'deki değişime toplam etkisi ortalama %38'dir. Yatırım-tasarruf oranının M2Y'deki değişimi açıklama gücü ise dönem içinde yükselmektedir. Belirtilen etki ikinci dönem %1.25, üçüncü dönem %9.5, yirminci dönem sonunda %11'dir. Yatırımların tasarruflara oranı, para arzındaki değişimi açıklama gücüne sahiptir. Bu değişimi rezervlerin ithalatı karşılama oranı dördüncü dönemden sonra ortalama %11 oranında açıklamaktadır. Bu sonuç ise, rezervler ile para arzı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Faiz dışı kamu borçlanmasının değişimdeki etkisi dördüncü dönemden sonra ortalama %4, AB15 büyüme hızının %2.7, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı ise %1.9'dur.

Ek-1, Tablo 3.24'de İç borçlanma oranının varyans ayrıştırması sunulmuştur. İç borçlanma oranındaki değişimi açıklamada iç borçlanma değerlerinin etkisi ilk dönem %82.77, yirminci dönem sonunda %71.6'dir. İç borçlanmadaki değişim yüksek oranda kendisi tarafından açıklanmaktadır. Belirtilen etki, iç borçlanmanın yapısal bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. İç borçlanmadaki değişim geçmiş dönem iç borçlanma yapısı ile ilişkilidir.

Nedensellik ilişkisi çerçevesinde değişkenler incelendiğinde, cari açığın iç borçlanmadaki değişimi açıklama gücü ilk dönem %2.6'dan dönem sonunda %6.8'e; dışa açıklık oranının %0.4'den %2.8'e; yatırım-tasarruf oranının ikinci dönem %2.3'den 3.13'e yükseldiği görülmektedir. Belirtilen değişkenlerin iç borçlanma oranındaki değişimdeki toplam etkisi dönem sonunda ortalama %17'dir. Bununla birlikte, reel döviz kurunun nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, etkisi yüksek görünmektedir. İlk dönem değişimin %9.89'unu açıklamakta, dönem süresince ortalama %7.2 oranında değişimi açıklamaktadır. Bu çerçevede, iç borçlanmadaki değişimde reel kurun etkili olduğu görülmektedir. Rezervlerin ithalatı karşılama oranı ilk dönem değişimi %1.25 oranında, dönem sonunda %3.04 oranında açıklamaktadır. İç

borçlanma oranındaki değişimi, faiz dışı kamu borçlanması dönem süresince ortalama %0.28, dış ticaret hadleri %1.16, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı %0.83 oranında açıklamaktadır. AB15 büyüme hızının etkisi düşüktür (%0.03).

Ek-1, Tablo 3.25'de yatırım-tasarruf oranının varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır. Yatırım-tasarruf oranındaki değişimin %73.52'si ilk dönem yatırım-tasarruf oranı tarafından açıklanmaktadır. Bu oran ikinci dönem %52.36'ya, yirminci dönem sonunda %43.5'e gerilemektedir. Yatırım-tasarruf oranındaki değişimi açıklamada yüksek etkiye sahip olan ilk değişken nedensellik ilişkisindeki sonuçları destekler nitelikte, rezervlerin ithalatı karşılama oranıdır. Belirtilen değişken ile yatırım-tasarruf oranı arasında yüksek bir ilişki vardır. Rezervlerin ithalatı karşılama oranının etkisi ilk dönem düşük olmakla birlikte, ikinci dönemden itibaren ortalama %12.5'e yükselmektedir.

İkinci olarak cari açığın etkisi dikkat çekmektedir. İlk dönem %9 iken, dönem sonunda %11.2 oranında etkilidir. Nedensellik ilişkisinde de gözlemlendiği gibi, reel döviz kuru açıklama gücü yüksek olan diğer değişkendir. Reel döviz kurunun değişimi açıklama gücü ikinci dönemden sonra ortalama %4.7, yurtiçi büyüme hızının ortalama %4, M2Y'nin %3.9'dir. Yirminci dönem sonunda belirtilen değişkenlerin toplam etkisi %26'dır. Diğer değişkenlerden, iç borçlanma oranı değişimi ortalama %0.35, faiz dışı kamu borçlanması %1.6, dış ticaret hadleri %1.2, AB15 büyüme hızı %1.4'tür.

Ek-1, Tablo 3.26'da faiz dışı kamu borçlanmasının varyans ayrıştırması sunulmuştur. Faiz dışı kamu borçlanması ilk dönem değişimini açıklamada %83.55 oranında etkilidir. Yirminci dönem sonunda açıklama oranı %73.75'dir. Bu sonuç, faiz dışı kamu borçlanmasındaki değişimin yüksek oranda kendisi tarafından açıklandığını göstermekte ve nedensellik ilişkisinde görülen sonuçları desteklemektedir. Belirtilen değişimde, rezervlerin ithalatı karşılama oranının değişimi açıklama gücü ilk dönem %6 iken, dönem sonunda %7.8'e yükselmektedir. Nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, cari açığın etkisi yüksektir. Cari açık dönem süresince ortalama %7

oranında değişimi açıklamaktadır. Rezervlerin ithalatı karşılama oranından sonra değişimde etkili olan değişkendir. Öteki değişkenlere bakıldığında; yurtiçi büyüme hızı %2.7, AB15 büyüme hızı %2.1, M2Y %1.2, iç borçlanma oranı %1.1, reel döviz kuru %1, yatırım-tasarruf oranı %0.7 ve dış ticaret hadleri %0.39 oranında faiz dışı kamu borçlanmasını açıklamaktadır.

Ek-1, Tablo 3.27'de dış ticaret hadlerinin varyans ayrıştırması sunulmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki değişimin %82.56'sı kendi değerlerine bağlı olarak açıklanmaktadır. Bu oran ikinci dönem %67.93'e, yirminci dönem sonunda %54.93'e gerilemiştir. Dış ticaret hadlerindeki değişimi açıklamada kendisinden sonra ikinci yüksek etkiye sahip olan değişken yurtiçi büyüme hızıdır. Nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, büyüme hızı dış ticaret hadlerindeki değişimi etkileyen bir değişkendir. Belirtilen etki ilk dönem %7.70 iken, yirminci dönem sonunda %12.03'e yükselmiştir. Nedensellik ilişkisi çerçevesinde, iç borçlanma oranının değişimi açıklama gücü ortalama %5, dışa açıklık oranının %3.3, reel döviz kurunun %3.5'dir. AB15 büyüme hızı belirtilen değişimde ortalama %2 oranında etkili olmaktadır. Cari açığın etkisi ise oldukça düşüktür (%1'in altında). Nedensellik ilişkisi de cari açıktan dış ticaret hadlerine doğru nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir. Belirtilen ilişki varyans analizi ile de desteklenmiştir. Rezervlerin ithalatı karşılama oranının değişimi açıklama gücü ilk iki dönem sonrasında artış göstermekle birlikte ortalama %4'tür. Yatırım-tasarruf oranının dış ticaret hadlerindeki değişime etkisi ilk dönem %1.18 iken, dönem sonunda %5.5'e yükselmekte, ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı ise değişimi ortalama %1.33 oranında açıklamaktadır.

Ek-1, Tablo 3.28'de AB15 büyüme hızının varyans ayrıştırması sunulmuştur. AB15 büyüme hızındaki değişimi açıklamada kendi etkisi ilk dönem %92.08'dir. Değişim yüksek oranda AB15 büyüme hızı tarafından açıklanmaktadır. Nedensellik ilişkisinde de gözlemlendiği biçimde, dışa açıklık oranı ve ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranı değişimi açıklamada etkili olan değişkenlerdir. Belirtilen değişkenlerin etkileri sırasıyla ortalama %2.5 ve %4.9'dur. Bununla birlikte dış ticaret hadleri ve yurtiçi büyüme hızı değişimi açıklamada etkili görölen öteki değişkenlerdir. Dış

ticaret hadleri, ilk dönem %2.32 oranında değişimi açıklarken, üçüncü dönemden itibaren etkisi ortalama %5.3'e yükselmektedir. Aynı dönem için yurtiçi büyüme hızının etkisi %0.04'dan %2.5'e yükselmiştir.

Cari açığın AB15 büyüme hızındaki değişimi açıklama gücü ortalama %2.5, rezervlerin ithalatı karşılama oranının %2.8, M2Y'nin %2.5, yatırım-tasarruf oranının %3, faiz dışı kamu borçlanmasının %1'dir. İthalat vergileri ikinci dönem %3.2, yirminci dönem ise artarak %4.8 oranında bu değişimde etkili olmaktadır. DTHSM ilk dönem %2.33 oranında açıklama gücüne sahipken, bu oran yirminci dönem sonunda %5.33'e yükselmiştir. Bu sonuçlar, AB15 büyüme hızı ile dış ticaret hadleri ve ithalat vergilerindeki değişim arasında öteki değişkenlere göre daha belirgin bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ek-1, Tablo 3.29'da ithalat vergilerinin varyans ayrıştırması sunulmuştur. İthalat vergilerindeki değişiminde kendi etkisi ilk dönem %82.84, ikinci dönem %63.90, yirminci dönem sonunda %41.64'dür. İthalat vergilerindeki değişimi açıklamada, nedensellik ilişkisindeki sonuçları destekler nitelikte, dış ticaret hadleri en yüksek paya sahiptir. Belirtilen etki ilk dönem düşük olmakla birlikte (2.29), ikinci dönem %10.38, yirmi dönem boyunca ortalaması ise %9.84'dür. Nedensellik ilişkisi sonuçları dikkate alınarak, varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranındaki değişiminde; reel döviz kurunun %2.58, cari açığın %4, M2Y'nin %4.7, faiz dışı kamu borçlanmasının %4.3, rezervlerin ithalatı karşılama oranının 2.85 oranında etkili olduğu görülmektedir. Dış ticaret hadleri de dahil olmak üzere, belirtilen değişkenlerin rezervlerin ithalatı karşılama oranındaki değişimine toplam etkisi ortalama %28.27'dir.

Bununla birlikte belirtilen değişimde, yatırım-tasarruf oranı %5.11, iç borçlanma oranı %0.53, AB15 büyüme hızı %2 oranında (dönem ortalaması) etkilidir. Yurtiçi büyüme hızının değişimi açıklama gücü ilk dönem %0.27, yirmi dönem boyunca ortalama %9.15'tür. Dışa açıklık oranı ise ortalama %8.08 oranında değişimi açıklamaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren cari açık sorunu yaşanmaktadır. Fakat bu sorunun, 1980’li yıllardan itibaren daha fazla önem kazandığı düşünülmektedir. Bunun nedeni küreselleşme sürecinde izlenen dışa açık iktisadi politikaların ülkeleri dış dengesizliğe sürüklemesi, iç ve dış ekonomik krizlere karşı kırılganlığını artırmasıdır.

Bu çerçevede, cari işlemler hesabı IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarının öncü bir göstergesi olarak nitelendirilmekte, politika yapıcılar ve uygulayıcılar başta olmak üzere, iktisatçılar ve kredi kuruluşlarınca dikkatle izlenen önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir.

1980 yılından günümüze Türkiye’de cari işlemler sadece altı yıl fazla vermiştir. Cari açık, büyüme hızının arttığı dönemlerde yüksek seyrederken, cari fazla, ekonominin gerileme veya durgunluğa girdiği dönemlerde yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomik krizler öncesinde cari açığın yüksek değerlere ulaştığı görülmektedir.

Belirtilen dönem içinde Türkiye’de istikrarlı bir büyüme hızı yaşanmaması ise cari açığın sürdürülebilirliği konusunda tartışmalara neden olmuştur. Cari açık temelde pek çok ekonominin sorunu olmakla birlikte, üretim artışı istikrar gösterdiği sürece ekonomiye olumsuz etkileri kısmen sürdürülebilir nitelik kazanmaktadır. Bu çerçevede, büyüme hızındaki dalgalanmalar, ekonominin dış tasarruflara bağımlılığını göstermiştir.

Türkiye’de cari dengesizlik temelde ticaret dengesizliğinin sonucudur. İthalata bağımlı bir sanayi yapısı, cari açık ve büyüme hızı arasında kısır döngü yaşanmasına neden olmaktadır. Dış ticaret açığının temel nedeni ise ticarete konu olan mal gruplarıdır. Örnek vermek gerekirse, 2005 yılına Türkiye’de toplam ithalatın %70’ini hammadde ithalatı oluşturmaktadır. Bu oran 2008 yılında %75.2’ye ulaşmıştır. İhracat gelirleri ise ağırlıklı olarak tüketim malları ihracatı oluşturmaktadır. 2008 yılı itibariyle toplam ihracat içinde tüketim malları ihracatının payı %45’dir. Bu kapsamda 2008 yılında dış ticaret açığı 53 milyar dolardır. 2009 yılında ise iç ve dış

talepteki daralmaya bağlı olarak dış ticaret açığı 25 milyar dolara gerilemiş, cari açık 2008 yılına göre %67 oranında azalmıştır. Hizmet, gelir ve cari transfer net dengelerinin dış ticaret dengesizliğini giderme payı ise dūřuk kalmaktadır.

Türkiye’de, pek çok gelişmekte olan ülkeye benzer olarak, cari işlemlerdeki açık, sermaye akımları ile finanse edilmeye çalışılmaktadır. Sermaye girişleri cari açık yanında kamu açıklarının kapatılmasına da yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra, milli gelir artışına kaynaklık etmekte, büyümeyi desteklemektedir. Sermaye ıkışları ise, özellikle büyük hacimde ise, ekonomiyi krize sürüklemekte veya krizin etkilerini derinleştirmektedir. VAR analizinde toplam sermaye yatırımlarının cari açığa oranı ile cari açık arasındaki ilişki incelenmiş fakat modele katkısı ve diğer değişkenler üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı olmadığı için modelden çıkarılmıştır. Sermaye akımları, literatürde cari açığın sürdürülebilirliği konusunda etkili bir değişken olarak görüldüğünden, cari açıkla belirtilen yönde ilişkisinin daha sonraki araştırmalar için sınanmasına karar verilmiştir. Belirtilen değişkenin etkisi dolaylı olarak modelde yer alan, reel efektif kur endeksi, i borçlanma ve kamu kesimi borçlanma gereği ile görülebileceği düşünülmüştür.

Resmi rezervler ise otonom gelirlerle otonom giderler arasında dengesizlik bulunması durumunda kullanılmakta, merkez bankasının döviz, altın ve IMF kaynaklarından oluşmaktadır. Resmi rezervlerdeki değişme, sabit kur sisteminde, dış dengesizlikle aynı orandadır. Diğer bir anlatımla, sermaye hesabı ile kapatılamayan cari açıklar, resmi rezervlere dengelenmektedir. Bu durum ise çoğunlukla finansal krizler için önemli bir sinyal olarak algılanmaktadır. Çalışmada resmi rezervlerdeki değişimler, ithalatı karşılama oranı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ampirik sonuçları değerlendirilirken, VAR analizinin yapısı ve amacına uygun olarak, her bir değişken için nedensellik, etki-tepki ve varyans ayırıtması sonuçları birlikte değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle nedensellik ilişkisi çerçevesinde cari açık üzerinde etkili olan ve cari açığın etkilediği değişkenlere yönelik sonuçlar yorumlanmıştır. Belirtilen

değişkenler için politika önerileri sunulmuştur. Daha sonra ise, cari açıkla doğrudan nedensellik ilişkisi olmayan, etki-tepki ve varyans ayırıştırması sonuçlarına göre cari açık üzerinde etkili görülen değişkenler yorumlanmış ve politika önerileri sunulmuştur.

Bu noktada öncelikle cari açığın varyans ayırıştırması sonuçlarına bağlı olarak, cari açıktaki bir değişimin yüksek oranda kendisi tarafından açıklandığının belirtilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde etki-tepki fonksiyonuna göre cari açıktaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiği görülmüştür. Belirtilen sonuçlar, geçmiş dönemdeki cari açıkların sonraki dönemlerde yaşanan cari açıklar üzerinde etkili olduğunu gösterirken, cari açıkların kronik bir yapı kazandığı yönündeki tartışmaları desteklemektedir.

Cari açığa doğru nedensellik ilişkisi olan değişkenler, reel kur, yurtiçi büyüme hızı ve dışa açıklık oranıdır. Belirtilen değişkenler Granger anlamında cari açığın nedenidir. Yani cari açık üzerinde etkilidir. Cari açıktan belirtilen üç değişkene doğru Granger anlamında nedensellik ilişkisi ise bulunmamaktadır.

Reel kur ve cari açık arasındaki ilişki varyans ayırıştırması ve etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde, nedensellik ilişkisini destekler sonuçlar göstermiştir. Varyans ayırıştırmasına göre, reel kur cari açıktaki değişimi açıklamada, geçmiş dönem cari açıktan sonra, yüksek etkiye sahip ikinci değişkendir. Etki-tepki fonksiyonu da, reel kurdaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiğini göstermiştir. Reel kurdaki artış, iktisadi beklentiye uygun olarak cari açığın artmasına neden olacaktır. Belirtilen tepki, sekiz dönem devam etmektedir.

Türk lirasının değerli olduğu kur politikası, Türk lirasının değerli olduğu bir kur politikası, ithal mallarının ucuzlamasına bağlı olarak sanayi sektörüne avantaj sağlamakla birlikte, ihraç mallarının dış rekabet gücünün azalmasına ve cari açığın yükselmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda, iç ve dış enflasyon farkı gözetilerek nominal döviz kurunun değerlendirilmesine izin verilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte, sadece kur üzerinden yapılacak bir düzenleme ile cari açık reel anlamda tedavi edilememektedir. Çünkü küresel bir ekonomide para politikasında daralmaya yönelik bir politika reel kurda kalıcı bir iyileşme sağlamamaktadır. Bunun nedeni faiz oranlarında bir yükselme olduğunda, yabancı sermaye girişlerinin artması ve böylece ulusal paranın tekrar değerli konuma gelmesidir. Bunun yanı sıra devalüasyonla reel kurda bir düzenleme yapılmak istendiğinde, iç fiyatlardaki artış, belirtilen düzenlemenin dış dengeye beklenen olumlu etkisini ortadan kaldırmaktadır. Devalüasyon sonrasında reel kurda ancak geçici bir düzelme yaşanabilmektedir. Bu kapsamda iç fiyat artışlarının engellenmesi önem taşımaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre, reel kuru etkileyen faktörler; yurt içi büyüme hızı, dışa açıklık, M2Y para arzı, kamunun iç borçlanması, faiz dışı kamu kesimi borçlanma gereği ve AB15 büyüme hızıdır. Reel kur cari açık üzerinde güçlü etkiye sahip bir değişken olduğundan, reel kur üzerinde ilişkili olan bu değişkenlerin belirlenmesi ve politikaların oluşturulması önem taşımaktadır. Öncelikle reel kurdaki değişimin, büyük ölçüde kendisinin geçmiş değerlerine bağlı olarak açıklandığı belirtilmelidir. Yurt içi büyümenin kurdaki değişime etkisi ikinci dönem %4.5, dönem sonunda %6.25'dir. Dönem sonu itibariyle, kamu iç borçlanması %3.30, M2Y para arzı %2.37, faiz dışı kamu borçlanması %3.08, AB15 büyüme hızı %2.52, dışa açıklık %2.04 oranında etkili olmaktadır. Belirtilen değişkenlerin dönem sonunda reel kurdaki değişimi açıklama gücü %19.46'dır.

Bu çerçevede, yurt içi büyüme hızındaki artış Türk lirasının değerlenmesinin nedenlerinden biridir. Yurt içi büyümenin yaşandığı yıllara bakıldığında, yüksek cari açıkların yaşandığı bilinmektedir. Bu durumda büyümenin iktisadi anlamda maliyetini reel kurdaki değerlenme ve cari açıktaki artış olarak belirtebiliriz. Düşük döviz kuru ve yüksek faiz politikasına bağlı büyüme hızı yükselirken bu durum Türk lirasının aşırı değerlenmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte belirtilen politikalar ekonominin bütününe zarar vermektedir. Üretim ve istihdam olumsuz etkilenmektedir. Bu kapsamda büyümenin reel faktörlere bağlı olarak sürdürülmesi önem taşımaktadır.

Kamu iç borçlanmasının artması ise reel kurun fiyatını etkileyen diğer değişkendir. Türk lirası cinsinden kamu borçlanmasının artması, reel sektörde yurt içi faizlerin yükselmesine ve üretimin gerilemesine neden olmaktadır. Parasal etkisi ise, artan faizlere bağlı olarak sermaye girişlerinin artmasıdır. Belirtilen her iki etki iç ve dış ekonomik konjunktüre bağlı olarak dış dengeye yansımaktadır. Türkiye için baktığımızda sonuçlar, iç borçlanma ile cari açık arasında negatif yönlü ilişkinin varlığını göstermiştir. Bu durum yüksek faizlerin reel kur artışı yanında reel kesim üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu göstermektedir.

Reel kurun oluşumunda etkili olan diğer bir değişken ise para arzıdır. Çalışmada kullanılan çerçevede, M2Y reel kur üzerinde etkilidir. Para arzındaki artışlar, Türk lirasının değer kaybetmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum cari açık üzerinde olumlu etkide bulunacaktır. Fakat diğer yandan bu politika, iç talepteki yaşanacak artışa bağlı olarak, ihracatın azalmasına ithalatın ise artış göstererek cari açığın yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla parasal genişleme sonrası süreçte yaşanan iç fiyatlardaki yükselme, kurun reel anlamda tekrar artmasına, yani Türk lirasının değerlenmesine yol açmaktadır.

Bu nedenle Türkiye için genişletici para politikasının cari açık üzerindeki etkisi ilk dönemde negatif sonraki süreçte ise tekrar pozitive dönmektedir. Bu çerçevede iç fiyatlardaki artışa engel olmak oldukça önemlidir. Kamu kesimi iç borçlanmasındaki artış da, Türk lirası cinsinden, reel kur üzerinde parasal daralmaya benzer etkide bulunmaktadır. Son olarak, kamu kesimi borçlanma gereği ile reel kur arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde, kamu kesimi borçlanmalarındaki artış veya azalma reel kurdaki değişimde etkili olmaktadır. Etkinin yönü ise iç veya dış borçlanmaya bağlı olarak şekillenmektedir.

Cari açığa doğru nedensellik ilişkisi olan ikinci değişken yurt içi büyüme hızıdır. Belirtilen sonuç, iktisadi beklentiye uygundur. Çünkü büyümeden cari açığa doğru bir ilişki görülmüş olması Türkiye ekonomisi için tutarlıdır.

Varyans ayrıştırmasında da yurt içi büyümenin cari açıktaki değişimi açıklamadaki gücünün düşük olmakla birlikte, iktisadi olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Etki-tepki fonksiyonu ise yurt içi büyümedeki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiğini göstermiştir. Cari açık beş dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermektedir. Etki, büyümenin cari dengesizliği pozitif etkilediği yönündedir. Bu sonuç, nedensellik ilişkisini desteklemektedir.

Büyümeyi etkileyen değişkenler ise, Granger nedenselliği anlamında, reel kur, net rezervlerin ithalatı karşılama oranı, M2Y, yatırım-tasarruf oranı, faiz dışı kamu borçlanması, dış ticaret hadleri ve AB15 büyüme hızı'dır. Bu değişkenler yurtiçi büyüme hızının nedenidir. Dolayısıyla belirtilen değişkenlerdeki bir değişim yurtiçi büyüme üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Cari açığa doğru nedensellik ilişkisi olan üçüncü değişken dışa açıklık oranıdır. Dışa açıklıktan cari dengesizliğe doğru ilişki olması, iktisadi beklentiye uygundur. Dışa açıklık oranının artması, cari açığı olumsuz etkilemektedir. Belirtilen etkinin ithalat artışına bağlı olarak yaşandığı belirtilebilir. Varyans ayrıştırmasına göre dışa açıklık oranının cari açıktaki değişimi açıklama gücünün düşük (ortalama %1.78) fakat istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Etki-tepki fonksiyonu ise dışa açıklıktaki bir standart hatalık şok karşısında Cari açığın tepkisinin ikinci dönemden itibaren pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Nedensellik ilişkisini destekleyen bu sonuçlar dışa açıklık oranının cari açığı pozitif yönde etkilediğini göstermiştir.

Dışa açıklık oranında etkili olana değişkenler ise, yurtiçi büyüme hızı, reel kur, net rezervlerin ithalatı karşılama oranı, yatırım-tasarruf oranı, AB15 büyüme hızı ve ithalat vergilerinin ithalatı karşılama oranıdır. Belirtilen değişkenler dışa açıklık oranındaki değişimin nedenidir. Dışa açıklığın varyans ayrıştırması, ilk dönem için dışa açıklık oranındaki bir değişimde geçmiş değerlerinin yüksek etkide olduğunu gösterirken, ikinci dönemden sonra nedensellik ilişkisi olan değişkenlerin etkilerinin arttığını göstermiştir.

Bu değişkenlerden yurtiçi büyüme hızı ile dışa açıklık arasında diğer değişkenlere oranla güçlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir. İkinci olarak net rezervlerin ithalatı karşılamanı yükseldikçe dışa açıklık oranın artığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, yatırımların tasarruflara oranındaki artış, dışa açıklığı pozitif etkilemektedir. AB15 büyüme hızı ve dış ticaret hadlerinin etkisi ise istatistiki olarak anlamlı fakat etkileri düşüktür.

Cari açıktan belirtilen üç değişkene doğru, reel kur, yurtiçi büyüme ve dışa açıklık, Granger anlamında istatistiki olarak anlamlı nedensellik ilişkisi yoktur. Bununla birlikte, etki-tepki fonksiyonları çerçevesinde cari açıktaki bir standart hatalık şok sonrasında verdikleri tepkiler istatistiki olarak anlamlıdır. Bu nedenle cari açığın politika aracı olarak kullanılması durumunda belirtilen değişkenler etkilerinin görülebilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buna göre, reel kur iki dönem pozitif daha sonra negatif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermekte, on ikinci dönemde dengeye gelmektedir. Yurtiçi büyümenin tepkisi ise ilk dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı, daha sonra ise konjontürel dalgalanmaları biçiminde dip ve zirveler içermektedir. Dışa açık oranı, ilk üç dönem negatif ve düşük olmakla birlikte, büyüme değişkenine benzer biçimde dalgalanmalar biçimindedir. Belirtilen tepki on altı dönem devam etmekte, sonra dengeye gelmektedir.

Cari açığın Granger anlamında nedeni olduğu değişkenler ise M2Y, iç borçlanma ve ithalat vergilerinin toplam ithalatı karşılama oranıdır. Cari açık, belirtilen para arzı tanımını üzerinde etkilidir. M2Y'nin varyans ayrıştırmasına göre, cari açık dönem süresince %2 oranında M2Y'deki değişimi açıklama gücüne sahiptir. M2Y'deki bir standart hatalık şok sonrasında cari açığın tepkisi, dört dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu kapsamda, parasal genişleme cari açık üzerinde etkili olabilecektir. Bu sonuç Parasalcı yaklaşımı desteklemektedir. Fakat etkinin düşük olduğu belirtilmelidir.

M2Y'nin Granger anlamında nedeni olan diğer değişkenler, yurtiçi büyüme oranı, dışa açıklık ve iç borçlanmadır. M2Y'nin varyans ayrıştırması sonuçları, yurtiçi büyüme hızının bu değişimi açıklamada özellikle ikinci dönemden itibaren yüksek etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Yurtiçi

büyümenin etkisi ilk dönem %3.96 iken ikinci dönem %21.4'e yükselmektedir. Yirminci dönem sonunda yurtiçi büyümenin M2Y'yi açıklama gücü %18.8'dir. Dışa açıklığın payı ikinci dönem %16.6, iç borçlanmanın değişimdeki etkisi ortalama %0.8'dir.

Belirtilen sonuçlar, büyüme ve dışa açıklığın M2Y para arzındaki değişimde açıklayıcı değişkenler olarak güçlü ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Nedensellik ilişkisi olan değişkenlerin yirminci dönem sonunda M2Y'deki değişime toplam etkisi ise ortalama %38'dir. Nedensellik ilişkisi bulunmamakla birlikte, yatırım-tasarruf oranının M2Y'deki değişimi açıklama gücü önemlidir. Belirtilen etki ikinci dönem %1.25 iken, üçüncü dönem %9.5'e, yirminci dönem sonunda %11'e yükselmiştir. Bu kapsamda yatırım-tasarruf oranı, para arzındaki değişim üzerinde etkilidir.

Cari açığın Granger anlamında nedeni olduğu ikinci değişken iç borçlanmadır. Bu sonuç, cari dengesizliğin, iç borçlanmayı etkilediğini göstermektedir. Cari açıkla iç borçlanma arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanı sıra, yurt içi büyüme hızı ve dışa açıklık, Granger anlamında, iç borçlanmanın nedenidir. İç borçlanmadaki bir standart hatalık şok karşısında cari açık ilk üç dönem artan, üçüncü dönemden yedinci döneme kadar azalan bir seyir izlerken negatif ve istatistiki olarak anlamlı tepki göstermektedir. Belirtilen ilişkiler Keynesyen İkiz Açık hipotezini destekler niteliktedir.

İç borçlanmanın varyans ayrıştırması sonuçlarına bakıldığında, iç borçlanmanın geçmiş dönem değerlerinin değişimi açıklamada yüksek etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç, cari açığa benzer biçimde iç borçlanmanın da yapısal bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açığın iç borçlanmayı açıklama gücü ise ilk dönem ortalama %2.6, dönem sonu itibariyle %6.8'dir. Yurt içi büyüme hızı ortalama %2, dışa açıklık %2.2 oranında etkilidir. Belirtilen değişkenlerin dönem sonunda iç borçlanmadaki değişime toplam etkisi ortalama %20'dir.

Cari açığın Granger anlamında nedeni olduğu değişkenlerden üçüncüsü ithalat vergilerinin toplam ithalatı karşılama oranıdır. Cari açık,

ithalat vergilerinin toplam ithalata oranındaki değişimde etkilidir. Cari dengesizlikteki Şok bir sapma rezervlerin ithalatı karŐılıama oranı ile ters ilişkilidir. Belirtilen sonuç nedensellik ilişkisini desteklemekle birlikte iktisadi beklentiye uygundur. Bununla birlikte, ithalat vergilerinin ithalatı karŐılıama oranında etkili olan değişkenler; cari açık, reel kur, M2Y, dış ticaret hadleri, faiz dışı kamu borçlanmasıdır.

İthalat vergilerinin ithalatı karŐılıama oranının varyans ayrıştırmaları sonuçlarına göre, dış ticaret hadlerinin belirtilen değişkendeki değişimi açıklama gücünün yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (%10.38). Bununla birlikte, reel kur ortalama %9 oranında etkide bulunmaktadır. Cari açık %4, M2Y %4, faiz dışı kamu borçlanması %5.5 oranında açıklama gücüne sahiptir. Nedensellik ilişkisi olmamakla birlikte, yurt içi büyüme hızının etkisi ilk dönem %0.27 iken üçüncü dönemden sonra yükselmekte ve yirminci dönem %10.4'a ulaşmaktadır. Bu sonuç büyüme hızının artırılmasına yönelik bir politikanın belirtilen oran üzerinde etkili olacağını göstermektedir.

Buraya kadarki açıklamalarda cari açığın nedeni olan değişkenler ve cari açıktaki değişimden etkilenen değişkenlerin etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmaları incelenmiş ve politika önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Buradan sonraki açıklamalarda, cari açıkla Granger nedensellik ilişkisi olmayan fakat varyans ayrıştırmaları ve etki-tepki fonksiyonlarına bağlı olarak istatistiki olarak anlamlı sonuçlar gözlenen değişkenlere ait sonuçlar özetlenmektedir.

Bu çerçevede, net rezervlerin ithalatı karŐılıama oranındaki bir standart hatalık Şok karşısında cari açığın ilk iki dönem pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tepki verdiği belirlenmiştir, tepki kısa süreli ve cari açığı artıcı yöndedir. Varyans ayrıştırmaları sonucu ise, cari açığın net rezervlerin ithalatı karŐılıama oranındaki değişimi açıklama gücünün ilk dönem %8.44, dönem süresince ortalama %6 oranında etkide bulunduğunu göstermiştir.

Yatırım-tasarruf oranındaki bir standart hatalık Şok sonrasında cari açığın tepkisi ise pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Varyans ayrıştırmaları sonucuna göre, cari açık yatırım tasarruf oranındaki değişimi ilk dönem %9

oranında açıklarken, ikinci dönem bu oran %13.8'e yükselmektedir. Dönem sonu etkisi ise %11.24 oranında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, cari açığın yatırım-tasarruf oranında önemli bir açıklayıcı güce sahip olduğu görülmektedir.

Dış ticaret hadlerindeki bir standart hatalık şok karşısında cari açık ikinci dönem ve dördüncü dönem arasında pozitif tepki vermektedir. Dış ticaret hadlerindeki olumsuzluk cari dengesizliği düşük olmakla birlikte, artırıcı yönde etkilemektedir. Varyans ayrıştırması sonuçları, cari açığın dış ticaret hadlerindeki değişimi açıklama gücünün düşük olduğunu göstermiştir (%1'in altında). Belirtilen sonuçlar, HLM etkisini desteklemekle birlikte, zayıf etkidedir.

AB15 büyüme hızındaki bir standart hatalık şok cari açığın on dönem negatif ve istatistiki olarak anlamlı tepki vermesine neden olmuştur. AB15 büyüme hızı varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, cari açık ikinci dönem değişimi %2.65 oranında açıklamakta, dönem sonuna kadar etkisinde önemli bir değişim yaşanmamaktadır. Bu sonuçlar, düşük etkide olmakla birlikte, AB15 büyüme hızındaki artışın cari açığı azaltıcı yönde etkide bulunacağı şeklinde yorumlanabilir.

İthalat vergilerinin toplam ithalatı karşılama oranındaki bir standart hatalık şok karşısında cari açığın tepkisi ikinci ve sekizinci dönem arasında pozitifdir. Belirtilen değişkenin varyans ayrıştırması ise cari açığın değişimi açıklama gücünün ikinci dönem %4.68 oranında gerçekleştiğini ortaya koymuştur. İthalat vergilerinin ithalatı karşılama oranındaki artış, cari açığı olumsuz etkileyecektir.

Özetlemek gerekirse nedensellik ilişkisi çerçevesinde, incelenen dönem ve uygulanan yöntem kapsamında, reel kur, yurtiçi büyüme hızı ve dışa açıklık oranı cari açık üzerindeki etkisi yüksek gözlemlenen değişkenlerdir. Cari açık ise, M2Y, iç borçlanma ve ithalat vergilerinin toplam ithalatı karşılama oranını etkilemektedir. Bunun yanı sıra cari açık ve değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler, etki-tepki ve varyans ayrıştırması sonuçları çerçevesinde istatistiki olarak anlamlı olanlar sunulmuştur.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, cari açığın Türk lirasındaki aşırı değerlenmeyi önleyen, döviz gelirleri artırmayı amaçlayan ve ulusal sanayiye destekleyen bir büyüme politikası ile çözümün bulunabileceğidir. Türk lirasının son dönemlerde de döviz karşısında değerli olmasına bağlı olarak, gelecek dönemler için cari açık sorunun artarak devam edeceği düşünülmektedir. Düşük enflasyon hedefi, ucuz kur ve yüksek faiz politikaları ile uygulandığında Türk lirası değerlenmeye devam etmektedir. Bu çerçevede, Türk lirasının reel olarak değerlenmesini önlemek amacıyla Hazine'nin döviz cinsinden borçlanmasını arttırmasının, iç ve dış faizler arasındaki farkı azaltabileceği düşünülmektedir.

Öte yandan, Türk sanayinin üretim yapısının dışa bağımlı olmaktan kurtarılması dış ticaret açıklarının azalması için zorunlu görülmektedir. Türk sanayisinin rekabet gücünü artıran mikro ölçekli düzenlemelere ihtiyaç vardır. Türkiye'de işletmelerin büyük bir bölümü küçük ve orta ölçeklidir. Öncelikle katma değeri yüksek mallar üreten, teknoloji üretebilen sektörleri destekleyen bir sanayi politikası oluşturulmalıdır. Bu çerçevede, işletmeler üretimde kalite ve dış pazar olanakları konusunda desteklenmelidir. İşgücünün kalitesinin artırılmasına yönelik yatırım yapılmalıdır. Bunun yanı sıra, iç piyasada ara malları üretiminin desteklenmesi ithal malları talebinin azalmasına olanak sağlayabilecektir. Diğer yandan enerji fiyatlarındaki artışlar, alternatif enerji kaynaklarına yönelmeyi zorunlu kılmaktadır.

Yabancı sermaye girişinde ise özellikle doğrudan yatırımların artırılmasına yönelik politikalar oluşturulmalıdır. Bu konuda özellikle, yabancı yatırım ortamının iyileştirilmesi gerekmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı 2008'de 16 milyar dolara, 2009'da 7.5 milyar dolara gerilemiştir. 2010'da ise brüt 10 milyar dolar beklenmektedir.

Kayıt dışı ekonominin daraltılması da dış denge konusunda önem taşımaktadır. Bunun için gerekli tedbirlerin başında vergi reformu gelmektedir. Özellikle vergi tabanının artırılabilmesi vergi adaletine bağlıdır. Türkiye OECD üyesi ülkeler arasında vergi oranı yüksek fakat vergi gelirleri itibarıyla en düşük ülkeler arasındadır. Katma değeri yüksek ihracat mallarının

üretildiği sektörler desteklenmek üzere, yeni bir vergi düzenlemesi gerekmektedir.

Cari hesabı oluşturan gelirler ve özellikle hizmetler sektörü içinde yer alan turizm gelirlerinin artırılmasına yönelik politikalar genişletilmelidir. Turist sayısının ve niteliğinin artırılmasına yönelik, özellikle altyapı yatırımları başta olmak üzere, turizm yatırımlarının çeşitlendirilmesi uygun olabilecektir. Bunun yanı sıra, sadece kıyı turizmüne yönelik politikalar değil, öteki yöreleri de kapsayacak şekilde turizm faaliyetlerinin oluşturulması, turizm gelirlerinin artırılmasını olurlu kılacaktır.

KAYNAKÇA

Adedeji, O. S. et al., (2005), The Balance of Payments Analysis of Developing Economies: Evidence from Nigeria and Ghana, Ashgate Publishing Ltd., İngiltere.

Agenor, P. R., Aizenman, J., 2004, "Savings and the terms of trade under borrowing constraints", Journal of International Economics, V: 63, pp. 21–340.

Ahmed, S.,1987, "Government spending, the balance of trade and the terms of trade in British history," Journal of Monetary Economics, Elsevier, V: 20, N:2, pp. 195-220.

Akdiş, M., 2005, "Cari Açık Kriz Habercisi Mi?",
<http://makdis.pamukkale.edu.tr/currentdeficit.htm>, (Erişim Tarihi: 01.05.2009).

Altıntaş,H., Çetin, R., 2005, "Türkiye’de Dış Ticaret Dengesini Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C: 63, S:4, s.29-64.

Alexander, S., 1952, "Effects of Devaluation on a Trade Balance", IMF Staff Papers, 2, pp. 263-278.

Arıman, A., 2000, "Türkiye'ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar.", TCMB, Ekonomik İstikrar ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, s.127-143.

Aristovnik, A., 2007, "Short and Medium Term Determinants of Current Account Balances in Middle and North Africa Countries", William Davidson Institute Working Paper, V:862, pp. 1- 22.

Arize, C. et al., (2000), The Traditional Approach To The Balance Of Payments Adjustment Under Flexible Exchange Rates, Balance Of Payments Adjustment Chapter 13, Greenwood Pres, London.

Baharumshah, A. Z. et al., 2007. "Regime changes and the sustainability of fiscal imbalance in East Asian countries," Economic Modelling, Elsevier, V: 24, N:6, pp. 878-894, November.

- Baharumshah, A. Z. et al., 2006, "Testing Twin Deficits Hypothesis: Using VARs and Variance Decomposition," International Finance 0504001, EconWPA.
- Bergin, P. R., 2004, "How Well Can The New Economy Macroeconomics Explain The Exchange Rate And Current Account?", NBER Working Paper Series, No.10356.
- Bickerike, C. F., 1920, "The Instability of Foreign Exchanges," The Economic Journal (March).
- Boughton, J. M., 2003, "On The Origins Of The Fleming – Mundell Model", IMF Staff Papers, V: 50, N:1.
- Boratav, K. et al., 1996, "The Macroeconomic Adjustment in Turkey, 1981-1992: A Decomposition Exercise", Yapı Kredi Economic Review, C: VII, N: 1, s.3-19.
- Bussiere, M. et al., 2004, "Current Account Dynamics in OECD and AB Acceding Countries - An Intertemporal Approach". ECB Working Paper Series, 311.
- Bussiere, M. et al, 2005, "Productivity Shocks, Budget Deficits and the Current Account," Manuscript, European Central Bank.
- Cooper, R. N., 1971, "Currency Devaluation in Developing Countries." Princeton Essays in International Finance, N: 86.
- Çakman, M.K., 1988, "Dış Borç Krizine Sürüklenen Türkiye'de İç Tasarruf Açığı ve Vergi Kaçakçılığı", İktisat Dergisi, Temmuz, S: 284.
- Calderon, C. et al., 1999, "Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries," Working Papers Central Bank of Chile 51, Central Bank of Chile.
- Calderon, C. et al., 2001, "Are African Current Account Deficits Different? Stylized Facts, Transitory Shocks, and Decomposition Analysis," IMF Working Papers 01/4, International Monetary Fund.

Chinn, M. D., Prasad, E.S., 2000, "Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Eploration". IMF Working Paper, V: 46, N:23.

Chinn, M.D., Prasad, E.S., 2003, "Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries. An Empirical Exploration", Journal of International Economics, Vol. 59, pp: 47-76.

Çakman, K., Çakmak, U., 2007, "Cari İşlemler Açığı, Net Sermaye Hareketi, Kur Değişim Hızı ve Reel Kur Endeksi: Bağlamdaki İkilemlerin Bir Analizi", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, C: 44, S: 511, s. 28-37.

Davidson R., Mackinnon, J.G., (1993), Estimation and Inference in Econometrics, London: Oxford University Press.

Debelle, G., Faruquee, H., 1996, "What determines the Current Account? A Cross-Sectional and Panel Approach", IMF Working Paper, WP/96/58.

Dickey, D. A., Fuller, A., 1979, "Distribution of the Estimator for Autoregressive Time Series with a Unit Root", Journal of the American Statistical Association, 74, 427-431.

Dornbusch, R., Fischer, S., (1998), Makro Ekonomi, Akademi Yayın Hizmetleri San. Ve Tic. Ltd. Şti., Ankara.

Edwards, S., 2001, "Does The Current Account Matter?" NBER Working Paper, No.8275.

Eğilmez, M., Kumcu, E., (2008), Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eker vd., (2002), Maliye Politikası, (Teori, İlkeler ve Yöntemler), Anadolu Matbaacılık, İzmir.

Eken, A., 1990, "Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması", TCMB Ekonomik Araştırmalar Dergisi, V: I, S:2, s. 73-87.

Enders, W., (2004), Applied Econometric Time Series, 2nd Ed., John Willey and Song, Inc.

Eren, E., (2006), İktisat Teorisi (Ünite 20), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Erkılıç, S., 2006, "Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri", T.C Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

Erkan, H., (2000), Ekonomi Politikasının Temelleri, İlkem Ofset, İzmir.

Erol, İ., (2006), Para-Banka, Teori ve Politika, 5. Baskı, Emek Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic. Şti., Manisa.

Freund, C., Warnock, F., 2005, "Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall?", NBER Working Papers, No:11823, National Bureau of Economic Research, Inc.

Frenkel, J. A., Razin A., 1987, "The Mundell – Fleming Model: A Quarter Century Later", NBER Working Paper, No.2321.

Freund, C. L., 2000, "Current Account Adjustment in Industrialized Countries", Board of Governors of the FED International Finance Discussion Papers, p.692.

Granger, C., Newbold, P., 1974, "Spurious regressions in econometrics", Journal of Econometrics, V: 2, pp. 111-120.

Gujarati, N.D, (1995), Basic Econometrics, International Edition.

Gurley J.G., Shaw, E.S., (1964), Money in a Theory of Finance, The Brook Ins., Washington.

Hakkio, C.S., 1995, "The US Current Account: The Other Deficit", Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Third Quarter, pp. 11-24.

Hamilton, J. D., (1994), Time Series Analysis, Princeton University Press, Princeton.

Johansen, S., Juselius, K., 1990, "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to the Demand for Money" Oxford Bulletin of Economics and Statistics, V: 52, pp.169-209.

Lee, J., Chinn, M. D., 1998, "The Current Account and The Real Exchange Rate: A Structural VAR Analysis Of Major Currencies", NBER Working Papers, 6495, <http://www.nber.org/papers/w6495>.

IMF, 2005. World Economic Outlook: Building Institutions, Washington D.C.

Kadırlar, C., (2000), Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi, Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi İstatistik Bölümü.

Kandil, M., Greene J., 2002, "The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments". IMF Working Paper, 02/05.

Kasman, A. et al., 2005, "Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL'nin mi Sonucudur?", İktisat, İşletme ve Finans, N: 233, s. 88-98.

Karakayalı, H., (2005), makro ekonomi, 5. baskı, Emek Matbaası, Manisa.

Karakayalı, H., (2003), Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, 2. Baskı, Güleç Matbaacılık, İzmir.

Karluk, R., (2003), Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika, 7. Baskı, Beta Basım A.Ş., Kırklareli.

Karunaratne, N. D., 1988, Macro-economic Determinants of Australia's Current Account, 1977-1986. Weltwirtschaftliches Archiv, V:124, N: 4, pp. 713-728.

Kent, C., Cashin, P., 2003, "The Response Of The Current Account To Terms Of Trade Shocks: Persistence Matters", IMF Working Paper, WP/03/143.

Khan, M. S., Knight M. D., 1983, "Determinants of Current Account Balances of Non-Oil Developing Countries in the 1970s", IMF Staff Papers, V: IV, N: 30, pp. 819-842.

Knight, M., Scacciavillani, F., 1998, "Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policymaking?" International Monetary Fund, Working Paper No. WP/98/71.

Kont, B., 1998, "Sermaye Girişleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi (1990–1996)", Serin, V., et al., İktisat Politikası, Alfa Basımevi, İstanbul, 635–739.

Kwiatkowski et al., 1992, "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root", *Journal of Econometrics*.

Lal, A.K., Lowinger, T. C., 2002, "Nominal Effective Exchange Rate and Trade Balance Adjustment in South Asia Countries", *Journal of Asian Economics*, V: 3: pp. 371-383.

Lane, R. P. et al., 2004, "The Transfer Problem Revisited: Net Foreign Assets and Real Exchange Rates", *The Review of Economics and Statistics*, Vol.LXXXVI.

Lerner, A., (1944), *The Economics of Control*, Macmillan, New York.

Marshall, A., (1923), *Money, Credit and Commerce*, New York: August M.Kelly, quoted from the reprint 1965.

Movchan, V., 2002, "Criteria for International Reserves' Adequacy: What Level of Reserves Does Ukraine Need?", Institute for Economic Research and Policy Consulting, Kyiv.

Machlup, F., 1955, "Relative Prices And Aggregate Spending In The Analysis Of Devaluation", *The American Economic Review*, V: 45/3, pp.255-278.

Marinheiro, C. F., 2008, "Ricardian Equivalence Twin Deficits, and The Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt", *Journal of Policy Modeling*, V: 30, pp. 1041–1056.

Milesi-Ferreti, G. M., Razin, A., 1998, "Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities". NBER Working Papers, 6620.

Meade, J. E., (1951), *The Balance of Payments*, Oxford: Oxford University Press.

Metzler, L., 1948, "A Survey of Contemporary Economics", V: I, Homewood, IL: Richard D.Irwin.

Murphy, Robert G., 1984, "Capital Mobility and Relationship Between Saving and Investment Rates", Journal of International Money and Finance ,V: 3, N:3.

Obstfeld, M., 2001, "International Macroeconomics: Beyond the Mundell-Fleming Model", National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 8369.

Obstfeld, M., Rogoff, K., (1995), The Intertemporal Approach to the Current Account, Editör: G. Grossman ve K. Rogoff, Handbook of International Economics, III.

Obstfeld, M., Rogoff, K., (1996), Foundations Of International Macroeconomics, MIT Pres.

Obstfeld, M., Krugman, P.R, (1996), International Economics, Teoriy and Policy, Fourth Edition, Addison-Wesley Longman, Inc.

Orhan, O. Z., Seyfettin E., (2005), İktisada Giriş, Avcı Ofset, İstanbul.

Ostry, J., 1997, "Current Account Imbalances in ASEAN Countries: Are They a Problem?". IMF Working Paper, V: 97, N: 51, p.23.

Özatay, F., 2006, "Cari İşlemler Dengesine İlişkin İki Yapısal Sorun ve Mikro Reform Gereği", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 1, S: 1, s. 38-50.

Peker, O., 2009, "Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi V:17, S: 1, s. 164 – 174.

Persson, T., Svensson, E., 1985, "Current Account Dynamics and The Terms Of Trade: Harberger – Laursen- Metzler Two Generations Later", The Journal Of Political Economy, V: 93, N: 1, pp.43-65.

Pınar, A., (2006), Maliye Politikası, Teori ve Uygulama, Naturel Kitap Yayın Dağıtım, Ankara.

Piersanti, G., 2000, "Current Account Dynamics And Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence", Journal Of International Money And Finance, V: 19, pp. 255 – 271.

Phillips, P.C.B., Perron, P., 1988, "Testing For a Unit Root in Time Series Regression", Biometrika, 75, pp. 335-346.

Razin, A., (1995), Understanding Interdependence, The Macroeconomics of the Open Economy, Editör: P. Kenen, New Jersey: Princeton.

Rincon, H. C., 1998, "Testing The Short Run And Long Run Exchange Rate Effects on Trade Balance: The Case Of Colombia", Banco de Republica de Colombia, Borradores de Economia, No.120.

Sachs, J. D., 1981, "The Current Account and Macroeconomic Adjustment in the 1970s", Brookings Papers on Economic Activity, V: 1, pp. 201–282.

Savaş, V., (1998), Politik İktisat, 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.ş., İstanbul.

Sakal, M., 2000, "Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1980-2000 Dönem Analizi" D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, C: 17 S: 1, s.35-60.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler M., (2005), Zaman Serileri Analizi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Seyidoğlu, H., (1992), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H., (2007), Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 16. Baskı, Güzem Can Yayınları, N: 22, İstanbul.

Svensson E. L., Razin, A., 1983, "The Terms Of Trade and The Current Account: The Harberger – Laursen – Metzler Effect", The Journal Of Political Economy, V: 91, N: 1, pp. 97-125.

Şahin, H., (2002), Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu, Geliştirilmiş 7. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Tandircioğlu, H., (2000), "Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:2, S:2.

Tarı, R., Hilal Y. B., 2005, "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Analizi", <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o25s2.pdf>,

(Erişim Tarihi: 15.14.2008).

Taylor, A. M., 2002, "A Century of Current Account Dynamics", NBER Working Papers, 8927.

TCMB, (2001), Yıllık Rapor 2000, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

TCMB, (2009), Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.07.2009).

TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), İstatistik Veriler, www.tcmb.gov.tr

Telatar, O., Terzi, H., 2009, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme Ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi" Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, 09 119, s.115-132.

Tiryaki, S. T., 2002, "Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliğleri, 8.

Tokgöz, E., (2001), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara.

Türel, O., 2004, "Döviz Kuru, Cari Açık ve Reel Ekonomi" Konulu Tartışmalı Toplantı. 2004/3. Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.

Uluengin, B., Yentürk, N., 2001, "Impacts of Capital Flows on Aggregate Spending Categories: The Case of Turkey", Applied Economics, V: 33, pp. 1321-1328.

Uygur, E., 2001, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve Şubat 2001 Krizleri", Tartışma Metni No:2001/1. Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.

Ünsal, M. E., (2005), Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, İmaj Yayınevi, Ankara.

Vamvoukas, G., 1999, "The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece", Applied Economics, 31, ss.1093-1100.

Ventura, J., 2002, "Towards a Theory of Current Accounts". NBER Working Papers, 9163.

Ventura, J., 2001, "A Portfolio View of the U.S. Current Account Deficits", Brookings Papers on Economic Activity. V: 1, pp. 241-253

Wrightman D., (1971) An Introduction to Monetary and Policy, Pree Press, New York.

Winters, L.A., (1991), International Economics, Routledge.

Wolff, P., 1987, "Stabilization Policy and Structural Adjustment in Turkey 1980-1985", German Development Institute, Berlin.

World Bank, (1988), World Development Report, Washington, D.C., p. 56.

Yeldan, E., "BEHIND THE 2000/2001 TURKISH CRISIS: Stability, Credibility, and Governance, for Whom?", (Erişim Tarihi: 12.02.2008),

http://www.networkideas.org/feathm/dec2002/Erinc_Paper.pdf

Yamak, R. ve Korkmaz A., 2005, "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, S:2, s. 11-29.

Yapraklı, S., "Türkiye'de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı",

http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre, (Erişim Tarihi:01.05.2010)

YASED, 2009, Yabancı Doğrudan Yatırımlar, Yatırım Ortamı, www.yased.org, (Erişim Tarihi: 05.01.2010).

Yıldırım, K., Doğan K., (2002), Makroekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, Yayın No: 145, Eskişehir.

Yücel, Y., 2003, "Dynamics of the Current Account Of Balance of Payments In Turkey", 7.İktisat Kongresi, ODTÜ, Ankara.

Zengin, A., 2000, "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Üzerine Ampirik Bulgular)", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: II, S: 2, s. 27-41.

EK 1: VARYANS AYRIŞTIRMASI SONUÇLARI

Tablo 3.18: CADYSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DMZYSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
		(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)	(0.000000)
2	2.553269	88.53847	7.965208	0.581682	1.487579	0.487311	0.095383	0.351590	0.137121	0.136595	2.15E-05	0.038703	0.180340
		(5.96717)	(4.90684)	(1.20198)	(1.86556)	(1.15511)	(0.38191)	(1.25363)	(0.90283)	(1.00320)	(0.67591)	(1.05856)	(0.91569)
3	2.875638	85.67750	8.431653	1.014887	1.797170	0.416837	0.159928	1.298038	0.574855	0.108081	0.024131	0.152158	0.344760
		(7.79648)	(5.73650)	(1.81686)	(2.10378)	(1.30895)	(0.48965)	(2.88436)	(2.07446)	(1.19603)	(0.91124)	(1.81905)	(0.88248)
4	3.046145	84.39156	8.796454	1.156506	1.808165	0.371790	0.202412	1.677457	0.903280	0.096470	0.021580	0.256568	0.317756
		(8.74579)	(5.94195)	(2.08038)	(2.05995)	(1.29732)	(0.57164)	(3.61271)	(2.72929)	(1.34322)	(1.01224)	(2.34301)	(0.99041)
5	3.130599	83.68101	8.965372	1.263136	1.799276	0.362387	0.205806	1.894999	1.059696	0.097635	0.030296	0.319463	0.320926
		(9.29563)	(5.99034)	(2.17729)	(2.06345)	(1.33451)	(0.57249)	(3.97191)	(2.97570)	(1.42747)	(1.07369)	(2.61750)	(1.03055)
6	3.171414	83.28452	9.106891	1.264860	1.820197	0.366984	0.206709	1.989352	1.144867	0.100734	0.031719	0.360630	0.322536
		(9.56705)	(6.01444)	(2.21209)	(2.11034)	(1.39880)	(0.58880)	(4.13999)	(3.11218)	(1.47591)	(1.10566)	(2.77373)	(1.04814)
7	3.190188	83.06689	9.180662	1.268653	1.819360	0.364521	0.209511	2.033795	1.222816	0.100532	0.032114	0.373121	0.328025
		(9.69070)	(6.02693)	(2.23624)	(2.12041)	(1.46379)	(0.60539)	(4.20755)	(3.21433)	(1.51075)	(1.11774)	(2.83585)	(1.06537)
8	3.198925	82.96639	9.203663	1.280280	1.813636	0.367346	0.213516	2.055888	1.257453	0.099984	0.031939	0.381167	0.328738
		(9.75676)	(6.02297)	(2.25855)	(2.11094)	(1.49397)	(0.61250)	(4.23671)	(3.27018)	(1.52652)	(1.12399)	(2.86880)	(1.07313)
9	3.202656	82.92453	9.212761	1.286598	1.811366	0.370110	0.213187	2.066237	1.266475	0.100430	0.032436	0.387322	0.328548
		(9.80025)	(6.02424)	(2.26762)	(2.11390)	(1.51790)	(0.61689)	(4.25076)	(3.29470)	(1.53596)	(1.12546)	(2.88456)	(1.07260)
10	3.204271	82.90141	9.221215	1.285656	1.813536	0.371620	0.213036	2.070239	1.270195	0.101194	0.032738	0.390180	0.328980
		(9.82414)	(6.02576)	(2.27149)	(2.11990)	(1.52872)	(0.62165)	(4.25916)	(3.31097)	(1.54309)	(1.13310)	(2.89350)	(1.07484)
15	3.205431	82.88127	9.225989	1.287114	1.813318	0.372224	0.213749	2.072823	1.278215	0.101447	0.032889	0.391308	0.329652
		(9.87642)	(6.02574)	(2.28739)	(2.12264)	(1.54029)	(0.64585)	(4.26426)	(3.35085)	(1.55404)	(1.13832)	(2.90333)	(1.07960)
20	3.205464	82.88005	9.225884	1.287541	1.813476	0.372331	0.213891	2.072838	1.278412	0.101579	0.032956	0.391368	0.329677
		(9.90546)	(6.02066)	(2.29883)	(2.12507)	(1.53955)	(0.65949)	(4.25999)	(3.36308)	(1.55433)	(1.13967)	(2.90332)	(1.08235)

Tablo 3.19: DRKSM'nin Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	3.646689	96.35331	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
		(5.45393)	(5.45393)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)
2	2.553269	3.110935	78.58005	4.507698	0.453926	0.284008	1.406067	3.577834	0.745578	2.690181	0.399701	2.104182	2.139837
		(4.50667)	(8.52594)	(3.22411)	(2.24244)	(1.76403)	(1.32921)	(3.59989)	(1.45608)	(3.61658)	(1.50533)	(2.16190)	(2.22176)
3	2.875638	3.276435	76.58699	4.748211	0.924058	0.355703	1.979599	3.495958	0.722462	2.690619	0.642564	2.426065	2.151334
		(4.57833)	(8.56427)	(3.20440)	(2.56748)	(1.81088)	(1.58761)	(3.45003)	(1.62512)	(3.38299)	(1.57862)	(2.38509)	(2.18463)
4	3.046145	3.389173	74.54938	5.547444	1.469661	0.760294	1.938781	3.429647	0.887621	2.844054	0.659569	2.418416	2.105960
		(4.43247)	(8.57565)	(3.41603)	(2.55792)	(1.93543)	(1.46986)	(3.34177)	(1.62443)	(3.28050)	(1.59791)	(2.27157)	(2.15913)
5	3.130599	3.784363	73.14641	5.560555	1.491670	1.252157	1.902566	3.429855	1.311543	2.818536	0.658073	2.510224	2.134052
		(4.38227)	(8.62187)	(3.34929)	(2.53607)	(2.10705)	(1.45407)	(3.28104)	(1.67065)	(3.20037)	(1.54502)	(2.22321)	(2.09034)
6	3.171414	3.763332	72.47562	5.702907	1.629720	1.313477	2.106020	3.395193	1.299928	2.945708	0.756373	2.485722	2.126005
		(4.29440)	(8.68553)	(3.56469)	(2.49692)	(2.18706)	(1.51528)	(3.24048)	(1.68054)	(3.18417)	(1.55742)	(2.20811)	(2.05807)
7	3.190188	3.772769	72.02943	5.755666	1.668846	1.314566	2.255907	3.371624	1.427715	2.961053	0.804218	2.487259	2.150949
		(4.24031)	(8.79552)	(3.53759)	(2.52126)	(2.25688)	(1.61098)	(3.20733)	(1.73065)	(3.16685)	(1.56832)	(2.19831)	(2.06209)
8	3.198925	3.777501	71.49670	6.011522	1.877317	1.331755	2.247464	3.349372	1.493414	2.995224	0.806619	2.475300	2.137812
		(4.19319)	(8.93288)	(3.73527)	(2.56302)	(2.30430)	(1.58889)	(3.18878)	(1.77993)	(3.14216)	(1.55263)	(2.16935)	(2.05200)
9	3.202656	3.818872	71.14334	6.007407	1.875111	1.488610	2.240157	3.341769	1.614972	2.996772	0.808521	2.514589	2.149877
		(4.15326)	(9.02187)	(3.70976)	(2.56405)	(2.44722)	(1.62901)	(3.17890)	(1.81679)	(3.12858)	(1.55041)	(2.16382)	(2.03373)
10	3.204271	3.807313	70.93413	6.079900	1.925255	1.498199	2.289676	3.331161	1.610635	3.034010	0.833488	2.506884	2.149345
		(4.12851)	(9.13966)	(3.86599)	(2.56292)	(2.48322)	(1.66007)	(3.17787)	(1.81320)	(3.13092)	(1.55944)	(2.13884)	(2.02513)
15	3.205431	3.791489	70.42463	6.205115	2.012681	1.552265	2.355601	3.307996	1.731191	3.073264	0.865450	2.518819	2.161496
		(4.11035)	(9.60691)	(4.09559)	(2.60874)	(2.64951)	(1.81431)	(3.15125)	(1.92978)	(3.12033)	(1.57712)	(2.12718)	(2.00921)
20	3.205464	3.786959	70.28447	6.254391	2.048791	1.565562	2.363820	3.301658	1.754536	3.084960	0.871141	2.520426	2.163282
		(4.16869)	(9.99000)	(4.33314)	(2.64648)	(2.74542)	(1.89431)	(3.15435)	(1.98880)	(3.12633)	(1.59321)	(2.11316)	(2.00211)

Tablo 3.20: DGTSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	0.140414	6.358724	93.50086	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
		(1.49716)	(5.26756)	(5.46838)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)
2	2.553269	0.253751	3.998997	62.77326	1.551132	5.143016	5.944771	0.084655	8.336918	7.263193	2.014577	1.780218	0.855510
		(1.70876)	(3.86913)	(6.87348)	(2.48740)	(4.16001)	(3.08400)	(1.24926)	(4.27504)	(4.45604)	(2.12731)	(1.62853)	(1.49256)
3	2.875638	1.241934	5.539172	57.76438	3.759607	6.667508	4.762916	0.367649	8.151857	5.887783	1.602639	2.478632	1.775922
		(2.12210)	(4.79452)	(7.30774)	(2.54667)	(4.81942)	(2.39552)	(1.43537)	(3.61094)	(3.29371)	(1.64951)	(1.91507)	(2.48569)
4	3.046145	1.102909	4.959227	51.01129	5.530926	6.297469	6.315860	0.316191	9.746647	7.671069	2.676193	2.799419	1.572796
		(2.07855)	(4.39346)	(7.34565)	(3.49553)	(4.52935)	(2.78675)	(1.43683)	(4.19058)	(3.99435)	(2.00264)	(1.93876)	(2.12380)
5	3.130599	1.158780	5.357541	50.12452	6.234898	6.707628	5.817156	0.338640	9.822811	7.011709	2.457595	2.829658	2.139061
		(2.04839)	(4.52190)	(7.58038)	(3.45838)	(4.45759)	(2.52888)	(1.52572)	(4.09071)	(3.63054)	(1.82759)	(1.96322)	(2.34892)
6	3.171414	1.094487	5.013875	47.42536	7.009657	6.556024	6.450991	0.314179	10.61756	7.731483	2.866880	2.925713	1.993790
		(2.03323)	(4.39457)	(7.74109)	(3.77696)	(4.47409)	(2.77873)	(1.46989)	(4.39261)	(3.92969)	(1.99534)	(1.97099)	(2.18565)
7	3.190188	1.262920	5.113091	47.07557	7.172852	6.873456	6.178440	0.341974	10.64181	7.376528	2.745954	2.979752	2.237655
		(2.14499)	(4.48210)	(7.77123)	(3.78125)	(4.52052)	(2.64350)	(1.53595)	(4.36182)	(3.75244)	(1.90474)	(2.04306)	(2.33016)
8	3.198925	1.213893	4.966707	45.77732	7.600360	6.743139	6.529584	0.328827	10.92287	7.771729	2.965651	3.026700	2.153218
		(2.11794)	(4.43983)	(7.90188)	(4.02918)	(4.50542)	(2.80392)	(1.51198)	(4.50828)	(3.93755)	(2.00687)	(2.05231)	(2.23081)
9	3.202656	1.249114	5.055520	45.58114	7.680416	6.896275	6.394734	0.336515	10.97948	7.577654	2.901891	3.051827	2.295435
		(2.14870)	(4.49554)	(7.92724)	(4.01312)	(4.52484)	(2.75700)	(1.55105)	(4.50565)	(3.83841)	(1.96390)	(2.09064)	(2.32365)
10	3.204271	1.224930	4.969569	44.91699	7.935920	6.816518	6.565163	0.329052	11.13325	7.786830	3.011192	3.065892	2.244699
		(2.13491)	(4.47299)	(8.05446)	(4.15120)	(4.51979)	(2.81620)	(1.53737)	(4.58221)	(3.93527)	(2.02422)	(2.08896)	(2.26443)
15	3.205431	1.264423	4.966879	44.10265	8.191942	6.942513	6.580687	0.334451	11.33406	7.767988	3.045036	3.120822	2.348546
		(2.18660)	(4.52614)	(8.23144)	(4.28644)	(4.57753)	(2.84144)	(1.57106)	(4.67247)	(3.93112)	(2.01954)	(2.13643)	(2.31890)
20	3.205464	1.264299	4.951675	43.84726	8.299450	6.936278	6.618973	0.333500	11.38238	7.810706	3.073538	3.128580	2.353363
		(2.18305)	(4.54014)	(8.37217)	(4.40340)	(4.60876)	(2.86494)	(1.57244)	(4.70820)	(3.95614)	(2.01569)	(2.14353)	(2.31182)

Tablo 3.21: DASM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	0.041350 (1.61146)	6.463029 (4.84097)	18.16762 (8.04745)	75.32800 (8.43421)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	1.085956 (2.35327)	3.986265 (3.68307)	11.51967 (4.84173)	50.36839 (7.93898)	10.57589 (6.73996)	0.219225 (1.37202)	0.228267 (1.49001)	15.14004 (4.83256)	0.685277 (1.31691)	0.032366 (0.82661)	3.898160 (2.48802)	2.260498 (1.99215)
3	2.875638	2.237617 (2.34769)	3.398315 (3.01796)	14.60694 (5.78195)	41.88133 (6.43244)	11.43435 (6.12701)	3.750289 (1.91348)	0.223329 (1.42982)	12.02965 (4.08505)	2.646892 (2.25415)	1.934429 (2.40754)	3.142290 (2.04595)	2.714563 (2.39948)
4	3.046145	1.997243 (2.14036)	3.353809 (2.83782)	13.87596 (4.96351)	37.43242 (6.25474)	10.30982 (5.36902)	6.928581 (2.98570)	0.223700 (1.38527)	12.73242 (4.04775)	3.740371 (2.70217)	3.317894 (2.63568)	3.333193 (2.14806)	2.754574 (2.19864)
5	3.130599	1.795449 (1.96914)	3.813406 (3.35357)	17.38330 (5.76428)	37.17975 (6.09590)	9.373693 (5.07735)	6.154246 (2.65996)	0.204251 (1.30748)	11.59037 (3.79659)	3.881125 (2.57849)	2.977462 (2.48490)	3.017308 (1.90701)	2.629639 (2.22113)
6	3.171414	1.867094 (2.07965)	3.558676 (3.23557)	16.13547 (5.44876)	34.88231 (6.18967)	10.97104 (5.67584)	5.865513 (2.53684)	0.229243 (1.44904)	13.32740 (4.12521)	4.048398 (2.51803)	2.904164 (2.32584)	3.497124 (2.14813)	2.713570 (2.18028)
7	3.190188	1.982865 (2.15993)	3.618687 (3.20774)	17.00454 (5.95377)	33.87784 (6.09688)	10.98772 (5.75843)	6.171670 (2.62071)	0.249703 (1.46656)	12.71322 (4.05519)	4.283710 (2.70151)	3.018181 (2.50928)	3.350431 (2.06412)	2.741427 (2.19737)
8	3.198925	1.929944 (2.15511)	3.575182 (3.20304)	16.62714 (5.75565)	32.94298 (6.16466)	10.77289 (5.58078)	6.834907 (2.96745)	0.245647 (1.51137)	13.03203 (4.11131)	4.554502 (2.83889)	3.292893 (2.57166)	3.421832 (2.13794)	2.770062 (2.23102)
9	3.202656	1.892421 (2.09709)	3.701584 (3.30437)	17.55365 (6.06721)	32.95597 (6.17636)	10.46537 (5.54916)	6.639637 (2.90064)	0.242581 (1.49224)	12.68289 (4.04136)	4.569633 (2.83568)	3.210158 (2.54076)	3.325023 (2.07015)	2.761081 (2.28271)
10	3.204271	1.895522 (2.14100)	3.630290 (3.29538)	17.19561 (5.96709)	32.40308 (6.22892)	10.79138 (5.67624)	6.599242 (2.85512)	0.247065 (1.54913)	13.14772 (4.11490)	4.650351 (2.86915)	3.214568 (2.50516)	3.451259 (2.14964)	2.773920 (2.26889)
15	3.205431	1.908271 (2.17959)	3.674931 (3.32542)	17.67391 (6.30445)	31.64724 (6.39490)	10.69229 (5.78362)	6.740447 (3.01422)	0.253942 (1.60106)	13.06209 (4.16515)	4.827784 (2.99113)	3.281786 (2.56754)	3.430092 (2.14798)	2.807217 (2.31570)
20	3.205464	1.900447 (2.20011)	3.673911 (3.34207)	17.70443 (6.40395)	31.44189 (6.49825)	10.65953 (5.80999)	6.793940 (3.10678)	0.254170 (1.61567)	13.11641 (4.17587)	4.889971 (3.07195)	3.310500 (2.58015)	3.442407 (2.17474)	2.812388 (2.33845)

Tablo 3.22: DNRSM'nin Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	8.440769 (5.95903)	1.319050 (2.84794)	13.06920 (6.61171)	0.005097 (1.43542)	77.16589 (8.27326)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	6.693753 (4.44746)	9.855811 (6.05103)	11.26213 (5.01841)	0.023832 (1.55060)	64.50921 (7.87467)	1.030883 (1.07402)	0.022437 (1.60768)	5.031148 (4.15030)	1.281034 (2.85143)	0.050388 (1.34715)	0.078945 (0.86351)	0.160435 (0.82415)
3	2.875638	6.128001 (4.18387)	9.007763 (5.25234)	10.49985 (4.81153)	0.026732 (1.92973)	60.85843 (7.69494)	4.110116 (2.18268)	0.559773 (1.69101)	5.243871 (3.84496)	2.099790 (3.00989)	0.532403 (1.58976)	0.090916 (0.92567)	0.842352 (1.42535)
4	3.046145	5.974868 (3.96348)	8.891419 (4.93477)	11.36998 (4.76049)	1.745504 (2.70531)	58.05233 (7.54669)	4.629206 (2.31665)	0.533306 (1.74311)	5.051412 (3.72167)	2.003135 (2.86216)	0.570519 (1.57962)	0.113516 (0.93180)	1.064812 (1.61867)
5	3.130599	5.730016 (3.84970)	8.535389 (4.75542)	11.38022 (4.82376)	2.559807 (3.07543)	56.97791 (7.47102)	4.428754 (2.20518)	0.518652 (1.64755)	5.720219 (3.80080)	2.178946 (2.65521)	0.580264 (1.48785)	0.370354 (0.99504)	1.019468 (1.60213)
6	3.171414	6.114986 (3.81759)	8.318963 (4.65460)	11.40860 (4.73032)	2.493622 (3.23172)	56.34877 (7.45747)	4.494535 (2.29699)	0.563221 (1.63330)	5.949290 (3.83114)	2.131827 (2.67617)	0.590583 (1.49788)	0.494142 (1.03730)	1.091464 (1.55315)
7	3.190188	6.043106 (3.85906)	8.221814 (4.56700)	11.28566 (4.78174)	2.488768 (3.34644)	55.72147 (7.56253)	5.022070 (2.60670)	0.556129 (1.59746)	5.917471 (3.82654)	2.349469 (2.77025)	0.816537 (1.62942)	0.499756 (1.05174)	1.077746 (1.55430)
8	3.198925	5.999379 (3.88879)	8.278184 (4.55277)	11.56871 (4.83744)	2.790140 (3.65224)	55.07303 (7.60704)	5.105065 (2.67462)	0.550101 (1.59125)	5.865733 (3.77422)	2.322533 (2.74287)	0.838923 (1.64644)	0.495250 (1.06476)	1.112949 (1.58059)
9	3.202656	5.934470 (3.94282)	8.193401 (4.50710)	11.62137 (4.90223)	3.021469 (3.88328)	54.68745 (7.67462)	5.054107 (2.66692)	0.543989 (1.57873)	6.077625 (3.83464)	2.378798 (2.71368)	0.840598 (1.62571)	0.543236 (1.10297)	1.103487 (1.56236)
10	3.204271	5.982946 (3.99053)	8.146737 (4.48511)	11.64947 (4.89181)	3.002326 (3.97891)	54.56933 (7.71273)	5.040178 (2.70996)	0.552861 (1.57693)	6.138455 (3.84537)	2.363628 (2.72054)	0.838194 (1.63286)	0.584746 (1.13275)	1.131138 (1.56279)
15	3.205431	5.921533 (4.37717)	8.090358 (4.44216)	11.75148 (5.04893)	3.149142 (4.48070)	53.97631 (8.08388)	5.201089 (2.99325)	0.548449 (1.54846)	6.207726 (3.90581)	2.468843 (2.78886)	0.924355 (1.74425)	0.614848 (1.22047)	1.145866 (1.56262)
20	3.205464	5.907178 (4.79941)	8.081054 (4.45905)	11.80030 (5.12952)	3.191426 (4.81817)	53.83335 (8.38873)	5.210720 (3.12527)	0.547700 (1.53968)	6.233779 (3.93871)	2.481658 (2.81759)	0.933430 (1.77846)	0.624830 (1.29029)	1.154574 (1.57914)

Tablo 3.23: DM2YSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	2.014741	3.076150	3.963595	9.619752	0.354671	80.97109	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
		(4.39931)	(4.43575)	(4.54151)	(6.29669)	(1.39566)	(8.34740)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)	(0.00000)
2	2.553269	1.101642	8.297134	21.39734	16.61071	0.848143	47.31540	1.510815	1.246172	0.390780	0.452374	0.000327	0.829162
		(2.61606)	(5.98437)	(6.69591)	(5.13667)	(1.56921)	(6.00920)	(2.39475)	(1.62749)	(1.15053)	(1.33506)	(0.37562)	(1.17018)
3	2.875638	1.351859	6.248268	19.46273	19.80096	5.541584	30.98796	0.993616	9.495664	2.824261	0.460011	1.917144	0.915945
		(2.24549)	(4.61217)	(6.18388)	(6.10643)	(3.64398)	(4.91616)	(1.79549)	(4.53340)	(2.36863)	(1.19537)	(1.48094)	(1.19126)
4	3.046145	1.840233	5.545286	17.96642	16.71909	11.79502	26.64939	1.034623	10.76503	2.386705	0.544514	2.774594	1.979089
		(2.48779)	(4.15353)	(5.17241)	(4.90134)	(5.13443)	(4.44274)	(1.72546)	(4.47528)	(2.09130)	(1.39920)	(1.88799)	(2.05079)
5	3.130599	2.178535	5.058371	16.92760	15.49253	11.03610	27.80534	0.957085	10.21126	3.894762	2.044670	2.580580	1.813167
		(2.71234)	(3.75824)	(4.81912)	(4.50551)	(4.89764)	(4.36608)	(1.64642)	(4.22282)	(2.29960)	(1.83596)	(1.68587)	(1.87471)
6	3.171414	2.141937	5.234999	18.59392	15.81374	10.34901	26.85095	0.914497	9.768840	3.684320	2.182482	2.480930	1.984373
		(2.55380)	(4.01599)	(5.36757)	(4.63910)	(4.72204)	(4.22307)	(1.69125)	(3.95541)	(2.19043)	(1.87199)	(1.61783)	(1.78596)
7	3.190188	2.095085	5.090761	18.53789	16.62835	10.65552	25.17390	0.863813	10.32050	4.002934	2.136569	2.636656	1.858027
		(2.50399)	(3.99364)	(5.47493)	(5.05370)	(4.96774)	(4.17541)	(1.64255)	(4.26727)	(2.35034)	(1.81223)	(1.64709)	(1.72498)
8	3.198925	2.145058	5.055903	18.40168	16.06708	11.61384	24.32639	0.862088	10.78350	3.863700	2.065620	2.784743	2.030396
		(2.60439)	(3.98530)	(5.43332)	(4.95795)	(5.43386)	(4.17294)	(1.66775)	(4.27409)	(2.32154)	(1.87220)	(1.76353)	(1.97612)
9	3.202656	2.180110	4.946712	18.26004	15.86431	11.38502	24.52860	0.849135	10.69391	4.224666	2.344836	2.738940	1.983712
		(2.74057)	(3.91678)	(5.34667)	(4.85533)	(5.50217)	(4.16864)	(1.64996)	(4.28094)	(2.42012)	(2.07038)	(1.72319)	(1.95842)
10	3.204271	2.170573	4.993946	18.60925	15.87232	11.22101	24.32612	0.842089	10.63553	4.173329	2.371357	2.734814	2.049655
		(2.71162)	(4.00253)	(5.52976)	(4.91658)	(5.46159)	(4.18214)	(1.67766)	(4.19804)	(2.39552)	(2.07663)	(1.73785)	(1.95024)
15	3.205431	2.143836	4.932685	18.75552	15.96586	11.28597	23.54583	0.817509	10.87347	4.381906	2.433900	2.798692	2.064819
		(2.77116)	(4.04494)	(5.76151)	(5.21828)	(5.84110)	(4.31741)	(1.67492)	(4.34173)	(2.51717)	(2.20381)	(1.77308)	(2.00430)
20	3.205464	2.146780	4.923254	18.78983	15.91036	11.31417	23.38776	0.814130	10.94279	4.412765	2.450828	2.819235	2.088087
		(2.80697)	(4.06799)	(5.87986)	(5.37354)	(6.03920)	(4.43124)	(1.67986)	(4.36364)	(2.55064)	(2.28774)	(1.80935)	(2.07825)

Tablo 3.24: DIBSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DIVIM
1	1.796071	2.555910 (3.45454)	9.889657 (6.66078)	1.548624 (2.86056)	0.408216 (2.63226)	1.258838 (3.09280)	1.573043 (2.23913)	82.76571 (7.43952)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	2.045036 (2.88335)	7.606631 (5.35160)	1.937455 (2.36985)	1.841398 (3.75399)	1.930945 (3.67460)	2.578743 (2.50620)	78.50782 (7.36713)	2.318679 (2.39348)	0.216443 (1.42489)	0.117100 (1.38398)	3.23E-07 (0.91233)	0.899750 (1.32370)
3	2.875638	2.944146 (3.28277)	7.434855 (4.94435)	1.882473 (2.23239)	2.179154 (3.52688)	2.345413 (3.86166)	2.506779 (2.26863)	76.25125 (7.66365)	3.179528 (3.32754)	0.251872 (1.56133)	0.162614 (1.39362)	6.26E-06 (1.28956)	0.861912 (1.27190)
4	3.046145	3.852033 (4.09772)	7.287363 (4.78662)	2.036522 (2.27250)	2.135334 (3.43057)	3.004685 (3.93609)	2.487096 (2.19626)	74.77162 (8.02784)	3.134968 (3.38340)	0.284014 (1.55674)	0.159347 (1.34457)	0.001688 (1.39296)	0.845328 (1.24962)
5	3.130599	5.179745 (5.01054)	7.224372 (4.70055)	2.035981 (2.26722)	2.220644 (3.37356)	2.953276 (3.82151)	2.477587 (2.13328)	73.46614 (8.38350)	3.145960 (3.30824)	0.280193 (1.52184)	0.159252 (1.31387)	0.022462 (1.43098)	0.834389 (1.22701)
6	3.171414	5.817306 (5.55445)	7.229556 (4.68200)	2.035637 (2.29140)	2.217897 (3.32759)	3.011542 (3.76519)	2.476896 (2.11375)	72.77585 (8.66072)	3.124859 (3.24820)	0.284494 (1.50795)	0.173953 (1.30882)	0.022882 (1.42601)	0.829124 (1.20868)
7	3.190188	6.319460 (5.99801)	7.272133 (4.68360)	2.019475 (2.27726)	2.262057 (3.29582)	2.991705 (3.70528)	2.493605 (2.10152)	72.21987 (8.85838)	3.108235 (3.20049)	0.283138 (1.51001)	0.176850 (1.29756)	0.027971 (1.44252)	0.825505 (1.20652)
8	3.198925	6.538673 (6.28788)	7.269647 (4.68306)	2.053667 (2.27924)	2.255585 (3.27897)	2.998798 (3.68997)	2.484245 (2.09005)	71.95401 (9.01347)	3.134521 (3.19430)	0.282444 (1.50547)	0.177111 (1.29389)	0.027988 (1.45289)	0.823316 (1.20342)
9	3.202656	6.702025 (6.56543)	7.273426 (4.68486)	2.053258 (2.27511)	2.262127 (3.26899)	3.014722 (3.67225)	2.483586 (2.08346)	71.76665 (9.14781)	3.125777 (3.18566)	0.281861 (1.50154)	0.176738 (1.29075)	0.038767 (1.46670)	0.821061 (1.20034)
10	3.204271	6.746595 (6.79195)	7.280635 (4.68144)	2.051783 (2.27188)	2.261518 (3.26882)	3.015724 (3.66987)	2.486468 (2.07949)	71.70184 (9.26619)	3.129522 (3.18842)	0.284697 (1.50325)	0.180380 (1.28767)	0.039515 (1.46597)	0.821321 (1.19770)
15	3.205431	6.796679 (7.67360)	7.286442 (4.66652)	2.057243 (2.27965)	2.269150 (3.24807)	3.022889 (3.63814)	2.493188 (2.06994)	71.60593 (9.69336)	3.136758 (3.17293)	0.285759 (1.50006)	0.182351 (1.28409)	0.041980 (1.47374)	0.821633 (1.20068)
20	3.205464	6.796885 (8.14429)	7.285897 (4.65515)	2.059266 (2.28701)	2.270704 (3.24471)	3.024482 (3.63121)	2.493655 (2.06658)	71.59835 (9.94122)	3.137903 (3.17284)	0.286213 (1.49897)	0.182605 (1.28323)	0.042339 (1.47110)	0.821696 (1.20157)

Tablo 3.25: DISSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	9.010534 (6.26457)	1.375515 (2.02120)	0.281248 (1.68188)	15.22343 (6.73173)	0.049518 (0.92236)	0.107425 (1.61120)	0.427393 (1.68452)	73.52493 (8.12867)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	13.80505 (6.46376)	4.234669 (3.67577)	1.149705 (2.60437)	12.00933 (5.37499)	12.82501 (5.78449)	1.293480 (1.47031)	0.373206 (1.48431)	52.36273 (7.27304)	0.251424 (1.74635)	0.166861 (1.64550)	0.785134 (1.73715)	0.743396 (1.88750)
3	2.875638	13.07737 (5.96615)	4.548115 (3.60868)	1.108804 (2.37719)	11.34920 (4.79724)	12.13330 (5.22644)	3.741787 (1.97175)	0.357177 (2.26005)	49.47797 (7.33847)	1.313811 (2.52805)	0.956428 (1.84754)	1.231878 (1.99874)	0.704159 (1.82937)
4	3.046145	12.40220 (5.68217)	5.003954 (3.55371)	3.015041 (2.74793)	12.25710 (4.70903)	11.78253 (4.97964)	3.853343 (1.95241)	0.345957 (2.26111)	46.97845 (7.12838)	1.266582 (2.35947)	0.951246 (1.73231)	1.223180 (1.95102)	0.920419 (1.73124)
5	3.130599	12.00742 (5.45579)	4.810431 (3.36959)	3.181895 (2.71506)	12.64290 (4.71897)	12.17529 (4.91132)	3.705373 (1.82288)	0.342095 (2.24672)	46.36344 (6.96336)	1.496511 (2.21997)	0.953349 (1.60714)	1.387871 (1.84628)	0.933420 (1.73020)
6	3.171414	11.80130 (5.61839)	4.788742 (3.19951)	3.577375 (2.93535)	12.42612 (4.70378)	12.76641 (5.05762)	3.768418 (1.87881)	0.351083 (2.22833)	45.53554 (7.00054)	1.501351 (2.23297)	0.979096 (1.59911)	1.469207 (1.83777)	1.035356 (1.91018)
7	3.190188	11.69126 (5.58634)	4.723813 (3.13938)	3.548593 (2.97074)	12.26514 (4.60191)	12.59039 (5.00311)	4.314925 (2.19988)	0.349126 (2.24648)	45.04740 (7.02330)	1.758082 (2.29074)	1.205622 (1.70216)	1.479600 (1.82673)	1.026041 (1.91795)
8	3.198925	11.57616 (5.57605)	4.763142 (3.15707)	4.126363 (3.18898)	12.45154 (4.59724)	12.43810 (4.94788)	4.318328 (2.30290)	0.349742 (2.22148)	44.50277 (7.08419)	1.738841 (2.25547)	1.204070 (1.69639)	1.465322 (1.79687)	1.065624 (1.90083)
9	3.202656	11.46919 (5.54177)	4.723370 (3.14349)	4.174562 (3.22110)	12.55393 (4.65588)	12.53156 (4.99842)	4.290583 (2.26829)	0.349808 (2.20870)	44.27151 (7.11724)	1.829784 (2.26152)	1.217024 (1.67834)	1.529309 (1.78641)	1.059369 (1.90874)
10	3.204271	11.41736 (5.63535)	4.731761 (3.10156)	4.316533 (3.33873)	12.50006 (4.68853)	12.64491 (5.12022)	4.281890 (2.30203)	0.352419 (2.18937)	44.07165 (7.19194)	1.824856 (2.27690)	1.215087 (1.68015)	1.546875 (1.79069)	1.096606 (1.98660)
15	3.205431	11.27295 (5.78030)	4.709519 (3.11264)	4.561758 (3.62507)	12.51926 (4.77788)	12.56529 (5.36238)	4.449793 (2.67395)	0.351519 (2.17285)	43.61675 (7.56597)	1.960567 (2.33882)	1.301037 (1.77655)	1.574286 (1.79302)	1.117269 (2.02840)
20	3.205464	11.23579 (5.95089)	4.711511 (3.16889)	4.656880 (3.82359)	12.53489 (4.86157)	12.55094 (5.57659)	4.458655 (2.90671)	0.351590 (2.16492)	43.50070 (7.90218)	1.978760 (2.36498)	1.309156 (1.83952)	1.582669 (1.81080)	1.128463 (2.05551)

Tablo 3.26: DFBGSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	7.023069 (6.01764)	0.745848 (2.57810)	0.516392 (2.61827)	0.246668 (1.89004)	6.097905 (4.95049)	0.892390 (3.07357)	0.627465 (1.98527)	0.296315 (1.94667)	83.55395 (7.90475)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	6.915260 (5.20031)	0.703936 (2.74450)	2.267772 (2.88152)	0.252723 (2.02218)	7.138381 (5.10047)	1.060682 (2.81376)	0.677716 (2.20481)	0.290570 (2.14128)	78.28343 (7.68065)	0.260294 (1.61595)	2.029304 (2.13706)	0.119929 (1.52986)
3	2.875638	7.192637 (4.99055)	0.968460 (2.85540)	2.375041 (2.83438)	0.466482 (2.14268)	7.360395 (5.05667)	1.072655 (2.69860)	0.828153 (2.22192)	0.575190 (2.14422)	76.22050 (7.68494)	0.318680 (1.57808)	2.117246 (2.04754)	0.504565 (1.77179)
4	3.046145	7.302473 (5.00523)	0.964664 (2.72304)	2.523253 (2.84851)	0.482239 (2.07357)	7.750636 (5.13654)	1.087051 (2.68056)	1.109991 (2.27732)	0.660028 (2.10640)	75.15190 (7.78707)	0.339539 (1.56571)	2.123680 (1.97794)	0.504547 (1.81902)
5	3.130599	7.269545 (4.98563)	0.999045 (2.72867)	2.615554 (2.88628)	0.523694 (2.02048)	7.722148 (5.06367)	1.228463 (2.61247)	1.112004 (2.26366)	0.656904 (2.09001)	74.87425 (7.91261)	0.376347 (1.56167)	2.118583 (1.95912)	0.503459 (1.81537)
6	3.171414	7.243732 (4.96040)	1.042425 (2.70458)	2.686033 (2.94479)	0.567325 (2.08059)	7.693194 (5.01772)	1.300855 (2.58894)	1.112317 (2.25600)	0.716318 (2.08953)	74.59807 (8.05264)	0.386027 (1.55405)	2.118422 (1.96550)	0.535281 (1.84440)
7	3.190188	7.216106 (4.95894)	1.047215 (2.70321)	2.781929 (2.97690)	0.689447 (2.10396)	7.685265 (4.99782)	1.300290 (2.56832)	1.108654 (2.23747)	0.781902 (2.06133)	74.34525 (8.15480)	0.392079 (1.54874)	2.118104 (1.95216)	0.533763 (1.82376)
8	3.198925	7.210584 (4.98462)	1.048390 (2.68718)	2.797250 (3.01630)	0.687910 (2.11983)	7.761665 (5.02082)	1.297309 (2.55292)	1.109965 (2.22196)	0.837598 (2.06847)	74.17650 (8.26291)	0.392041 (1.54572)	2.135260 (1.94744)	0.545531 (1.83701)
9	3.202656	7.204936 (4.97554)	1.050426 (2.68894)	2.829319 (3.06008)	0.706051 (2.12964)	7.753078 (4.99610)	1.335559 (2.54075)	1.108549 (2.21153)	0.839921 (2.05941)	74.08479 (8.34376)	0.408975 (1.54729)	2.132495 (1.93935)	0.545898 (1.82286)
10	3.204271	7.199122 (4.96761)	1.056110 (2.67816)	2.853215 (3.09578)	0.712512 (2.17137)	7.747887 (4.98068)	1.352464 (2.53107)	1.107727 (2.20203)	0.855866 (2.06442)	74.01302 (8.44610)	0.415506 (1.54822)	2.134596 (1.94050)	0.551977 (1.83486)
15	3.205431	7.180673 (4.94672)	1.066075 (2.67750)	2.924790 (3.27402)	0.771657 (2.35055)	7.756238 (4.96924)	1.368823 (2.51616)	1.105082 (2.17119)	0.899038 (2.06922)	73.80418 (8.84762)	0.425618 (1.56638)	2.139473 (1.93327)	0.558356 (1.82435)
20	3.205464	7.176849 (4.93457)	1.068046 (2.67162)	2.937927 (3.37363)	0.779035 (2.55435)	7.760750 (4.97130)	1.374023 (2.51666)	1.104582 (2.15555)	0.913022 (2.08649)	73.75440 (9.17652)	0.428544 (1.59324)	2.141754 (1.93466)	0.561068 (1.82834)

Tablo 3.27: DTHSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	0.056605 (1.92634)	0.471236 (2.10211)	7.703991 (6.30817)	0.343626 (1.44546)	0.844054 (1.95737)	2.812495 (3.27904)	2.701205 (2.89007)	1.184312 (2.03334)	1.326055 (2.67027)	82.55642 (7.65424)	0.00000 (0.00000)	0.00000 (0.00000)
2	2.553269	0.105539 (2.04992)	3.523753 (4.09461)	9.909453 (6.15818)	1.794374 (2.32981)	2.331552 (2.67748)	2.408871 (2.56722)	5.595443 (4.40260)	1.974278 (2.89655)	1.121740 (2.37309)	67.93700 (7.54132)	1.963851 (2.71816)	1.334142 (1.62776)
3	2.875638	0.246837 (2.49896)	3.346744 (3.66879)	9.646622 (5.62189)	2.965723 (3.18752)	3.549734 (3.20642)	2.462576 (2.54150)	5.591190 (4.19707)	4.138124 (2.87469)	1.404218 (2.33936)	63.49639 (7.01485)	1.850369 (2.51856)	1.301469 (1.68833)
4	3.046145	0.262150 (2.49044)	3.566492 (3.59169)	10.80722 (5.50048)	3.285158 (2.83151)	4.297224 (3.48426)	2.437588 (2.54297)	5.371573 (3.99362)	4.224427 (2.80639)	1.502016 (2.17624)	60.94303 (6.99589)	1.979736 (2.41352)	1.323378 (1.71818)
5	3.130599	0.293977 (2.46842)	3.473629 (3.57096)	10.57787 (5.25479)	3.284960 (2.66621)	4.202618 (3.42632)	3.218866 (2.59299)	5.259444 (3.88019)	4.719996 (2.67586)	1.942950 (2.17928)	59.60305 (7.10401)	2.085526 (2.37866)	1.337117 (1.68076)
6	3.171414	0.361509 (2.51696)	3.557444 (3.54514)	11.42304 (5.42843)	3.751370 (2.78513)	4.149284 (3.37846)	3.165692 (2.54276)	5.176389 (3.82100)	4.635502 (2.60437)	1.921000 (2.11474)	58.36597 (7.22786)	2.056642 (2.31566)	1.436154 (1.75756)
7	3.190188	0.374437 (2.55429)	3.504425 (3.50692)	11.31513 (5.35024)	3.976302 (2.89861)	4.383417 (3.50633)	3.228346 (2.57783)	5.091679 (3.75684)	5.021018 (2.58476)	2.129791 (2.12794)	57.40275 (7.37946)	2.149550 (2.29488)	1.423160 (1.77332)
8	3.198925	0.416913 (2.61928)	3.553523 (3.50339)	11.62829 (5.40744)	4.052978 (2.85258)	4.527508 (3.67367)	3.206141 (2.64985)	5.039845 (3.71114)	5.065031 (2.65783)	2.123311 (2.10996)	56.74641 (7.55749)	2.156098 (2.25558)	1.483945 (1.79727)
9	3.202656	0.414445 (2.66592)	3.523853 (3.51490)	11.56567 (5.34848)	4.086459 (2.85483)	4.505199 (3.71527)	3.401398 (2.71605)	4.997611 (3.67347)	5.209771 (2.64818)	2.267933 (2.15516)	56.37454 (7.68484)	2.175749 (2.26410)	1.477371 (1.80526)
10	3.204271	0.424355 (2.70518)	3.562611 (3.51955)	11.82002 (5.44954)	4.208794 (2.92979)	4.498574 (3.73394)	3.384449 (2.69364)	4.967970 (3.65649)	5.195863 (2.63716)	2.256524 (2.13415)	56.00274 (7.82902)	2.170497 (2.23833)	1.507598 (1.84151)
15	3.205431	0.441301 (3.00273)	3.556419 (3.53553)	11.96308 (5.51705)	4.386123 (3.07010)	4.595092 (4.04740)	3.472856 (2.83639)	4.889606 (3.59459)	5.415145 (2.71037)	2.394100 (2.18080)	55.14449 (8.41900)	2.212550 (2.22462)	1.529243 (1.89504)
20	3.205464	0.448983 (3.62087)	3.562159 (3.57923)	12.03050 (5.58943)	4.423692 (3.13250)	4.618033 (4.23093)	3.488513 (2.93347)	4.870853 (3.58167)	5.453592 (2.75276)	2.415292 (2.22748)	54.92688 (8.87184)	2.220030 (2.21286)	1.541475 (1.93132)

Tablo 3.28: DAB15SM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	0.239274 (1.32121)	0.000451 (1.45825)	0.047671 (2.95247)	0.179061 (1.99304)	1.444723 (3.05672)	1.820254 (3.43274)	0.010774 (1.88746)	1.845812 (2.90596)	1.92E-05 (1.34422)	2.326859 (3.12473)	92.08510 (6.96463)	0.000000 (0.00000)
2	2.553269	2.655296 (2.80761)	0.057069 (2.25839)	0.181298 (2.59300)	1.071906 (2.59996)	2.506619 (3.34507)	2.204655 (2.80516)	1.353140 (2.98277)	1.921852 (2.78929)	0.039542 (1.91417)	4.591216 (3.87216)	78.14701 (7.77419)	5.270394 (3.17197)
3	2.875638	2.650652 (2.99012)	0.059192 (2.42323)	0.406965 (2.66691)	1.262435 (2.64207)	2.441851 (3.02298)	2.411861 (2.65540)	2.979742 (3.77507)	2.239312 (2.80578)	0.792266 (2.15222)	5.586440 (4.07171)	74.16338 (8.02203)	5.005898 (2.96765)
4	3.046145	2.565686 (3.00291)	0.319068 (2.42667)	2.120112 (2.82904)	2.150986 (2.79403)	2.411795 (2.97115)	2.335956 (2.56025)	3.020481 (3.72876)	2.199772 (2.72525)	0.836398 (2.24446)	5.405884 (3.89783)	71.73294 (7.96508)	4.900917 (2.92506)
5	3.130599	2.539892 (3.09292)	0.321106 (2.39235)	2.087351 (2.75973)	2.298685 (2.73180)	2.697766 (3.15405)	2.441429 (2.51282)	2.971286 (3.72302)	3.104170 (2.72853)	0.969209 (2.18879)	5.338236 (3.78660)	70.38218 (8.02229)	4.848686 (2.92254)
6	3.171414	2.528422 (3.21383)	0.403443 (2.36386)	2.588488 (2.78489)	2.495004 (2.81934)	2.920872 (3.37368)	2.485450 (2.50333)	2.958100 (3.66401)	3.068725 (2.73871)	1.023919 (2.21396)	5.296078 (3.73694)	69.39182 (8.09986)	4.839675 (2.95961)
7	3.190188	2.514016 (3.33094)	0.404607 (2.37090)	2.565600 (2.78148)	2.487114 (2.81993)	2.949953 (3.37087)	2.714747 (2.55504)	2.932489 (3.62374)	3.253731 (2.73417)	1.181929 (2.26758)	5.365245 (3.71448)	68.81376 (8.17899)	4.816805 (2.92446)
8	3.198925	2.537233 (3.39381)	0.463226 (2.36754)	3.003977 (2.88967)	2.690882 (2.92974)	2.926948 (3.33536)	2.691334 (2.54366)	2.910405 (3.58262)	3.226662 (2.73835)	1.197289 (2.28247)	5.319984 (3.66611)	68.22027 (8.26296)	4.811788 (2.91565)
9	3.202656	2.545683 (3.46270)	0.460970 (2.35265)	2.990749 (2.87751)	2.747548 (2.93794)	3.023243 (3.38230)	2.724944 (2.53242)	2.893708 (3.56837)	3.413715 (2.75049)	1.270115 (2.30639)	5.319936 (3.63896)	67.81794 (8.34074)	4.791445 (2.91487)
10	3.204271	2.539465 (3.51780)	0.501424 (2.34715)	3.166733 (2.94257)	2.814040 (2.97280)	3.064586 (3.47656)	2.725132 (2.53298)	2.882459 (3.54930)	3.413316 (2.76454)	1.281914 (2.32988)	5.302077 (3.63588)	67.51331 (8.42407)	4.795537 (2.92424)
15	3.205431	2.531756 (3.76437)	0.532277 (2.34392)	3.357997 (3.08004)	2.925135 (3.05637)	3.110179 (3.52702)	2.825750 (2.56888)	2.854218 (3.49925)	3.570563 (2.79322)	1.386106 (2.41404)	5.309262 (3.59083)	66.82038 (8.76036)	4.776371 (2.90875)
20	3.205464	2.530148 (3.91159)	0.546135 (2.34251)	3.439727 (3.19552)	2.965922 (3.11878)	3.124185 (3.55036)	2.835196 (2.57681)	2.846978 (3.47950)	3.597822 (2.81556)	1.403737 (2.45814)	5.303405 (3.57454)	66.63267 (8.96860)	4.774081 (2.90810)

Tablo 3.29: DVMSM'nin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart hata	CADSM	DRKSM	DGTSM	DASM	DNRSM	DM2YSM	DIBSM	DISSM	DFKBSM	DTHSM	DAB15SM	DVMSM
1	1.796071	0.081846 (1.62294)	0.359350 (2.26805)	0.268014 (2.13644)	8.243735 (6.34993)	0.116164 (2.48003)	0.433063 (1.56588)	0.187272 (2.06748)	3.392896 (3.24791)	1.669536 (2.53027)	2.289470 (3.15841)	0.115036 (1.18842)	82.84362 (7.79527)
2	2.553269	4.680801 (4.50148)	1.355217 (3.38899)	1.877268 (2.95449)	5.823931 (4.15953)	0.307973 (2.34439)	2.983383 (2.05273)	0.201544 (1.71715)	2.380145 (2.37074)	5.159037 (4.59350)	10.38102 (5.51281)	0.944065 (2.15994)	63.90561 (7.89255)
3	2.875638	4.376954 (3.87556)	1.894699 (4.15112)	5.061471 (2.91290)	5.302184 (3.88282)	0.287570 (2.51743)	4.487764 (2.63645)	0.640893 (1.87370)	3.085727 (2.41287)	5.521629 (4.70311)	12.35373 (5.81660)	1.103371 (1.76817)	55.88401 (7.59140)
4	3.046145	4.135489 (3.43148)	2.623275 (4.20286)	8.613675 (3.91814)	8.132122 (4.47536)	0.766443 (2.77806)	4.055861 (2.23444)	0.588059 (1.96337)	3.169706 (2.22452)	5.378575 (4.08801)	11.10396 (5.22551)	1.222125 (1.60493)	50.21070 (7.26566)
5	3.130599	3.918768 (3.31011)	2.602407 (3.99937)	8.157277 (3.73056)	7.794933 (4.42917)	2.836344 (3.37680)	3.888000 (2.13912)	0.563930 (1.90046)	5.100925 (2.47600)	5.230900 (3.85596)	10.49528 (4.98263)	1.670664 (1.66216)	47.74057 (7.16001)
6	3.171414	4.139950 (3.36958)	2.575672 (3.95972)	8.962411 (3.73406)	7.888312 (4.12286)	3.097624 (3.50339)	4.411306 (2.25881)	0.578060 (1.93348)	4.909810 (2.35814)	5.488261 (3.85903)	10.39499 (4.84968)	1.613260 (1.65670)	45.94034 (7.23625)
7	3.190188	4.100139 (3.31967)	2.565445 (3.94274)	9.019405 (3.88837)	7.744825 (4.10054)	3.085322 (3.45289)	4.904805 (2.50208)	0.575981 (1.89973)	5.195273 (2.47705)	5.605695 (3.79485)	10.43373 (4.84502)	1.707959 (1.64806)	45.06142 (7.18313)
8	3.198925	4.000591 (3.23842)	2.706022 (3.96072)	9.804226 (4.16775)	8.421386 (4.43085)	3.056966 (3.42067)	4.793746 (2.45157)	0.561934 (1.91295)	5.140748 (2.44184)	5.630268 (3.72366)	10.19917 (4.75393)	1.686599 (1.61421)	43.99834 (7.27106)
9	3.202656	3.958940 (3.22234)	2.682720 (3.94166)	9.664461 (4.15157)	8.332830 (4.41057)	3.494504 (3.59176)	4.761288 (2.44729)	0.559468 (1.89123)	5.656580 (2.61192)	5.631290 (3.67880)	10.07255 (4.71094)	1.806081 (1.62781)	43.37929 (7.26428)
10	3.204271	3.976286 (3.24896)	2.696394 (3.94393)	9.966762 (4.18146)	8.411486 (4.30928)	3.541171 (3.60992)	4.855823 (2.55005)	0.561721 (1.90905)	5.591810 (2.59262)	5.684770 (3.70044)	10.02075 (4.68244)	1.786672 (1.61520)	42.90636 (7.33486)
15	3.205431	3.908789 (3.18810)	2.728986 (3.96420)	10.25399 (4.50512)	8.532430 (4.45001)	3.662972 (3.70677)	5.025756 (2.85088)	0.555105 (1.90569)	5.877314 (2.78058)	5.775301 (3.65065)	9.910108 (4.65659)	1.855032 (1.63024)	41.91421 (7.62073)
20	3.205464	3.892064 (3.17294)	2.745569 (3.98473)	10.39564 (4.65537)	8.605087 (4.57393)	3.690277 (3.76689)	5.032320 (3.00575)	0.553439 (1.90625)	5.922655 (2.88886)	5.791490 (3.65905)	9.864128 (4.65901)	1.864362 (1.63016)	41.64296 (7.88259)

EK 2: ETKİ-TEPKİ FONKSİYONLARININ DEVAMI

